अभंग - ज्ञानेश्वरी

अध्याय अठरावा

जय जय गुरुदेवा । होसी तूं निर्मल । भक्तांसी मंगल । सर्वां परी ॥१॥
जन्म– [१] जरारूपी । जें का मेघजाल । होवोनि [२] अनिल । भेदिसी तें ॥२॥
जय जय गुरुदेवा । होसी तूं प्रबळ । सर्व अमंगळ । [३] निर्दाळिता ॥३॥
वेदशास्त्ररूपी । वृक्षाचें तूं फळ । होसी सर्वकाळ । फलदायी ॥४॥
जय जय गुरुदेवा । होसी तूं सकल । स्वभावें [४] वत्सल । विरक्तांसी ॥५॥
काळाचा हि खेळ । तुझ्या चि आधीन । होसी तूं संपूर्ण । [५] कलातीत ॥६॥
चंचल चित्तासी । पिवोनि [६] तुंदिल । होसी तूं निश्चल । गुरुदेवा ॥७॥
करावी प्रकट । सृष्टि [७] अविरत । क्रीडा ही अत्यंत । प्रिय तुज ॥८॥
अखंडानंदाचें । होतसे स्फुरण । तुझ्या चि पासोन । गुरुदेवा ॥९॥
टाकिसी जाळून । अशेष हि दोष । नित्य तूं निर्दोष । गुरुदेवा ॥१०॥
विश्वा मूळभूत । होसी तूं साचार । तुझा जयजयकार । गुरुदेवा ॥११॥
असो गुरुदेवा । तुझा जयजयकार । होसी तूं साचार । स्वयंप्रभ ॥१२॥
जगद्रूपी मेघ । पोटीं सांठवितें । तूं चि आकाश तें । गुरुदेवा ॥१३॥
होसी तूं आरंभ–। [८] स्तंभ त्रिभुवना । संसार-नाशना । गुरुदेवा ॥१४॥
जयजय गुरुदेवा । शुद्ध तूं अपार । दयेचा सागर । तूं चि होसी ॥१५॥
अविद्या-उद्यान । कराया उध्वस्त । होसी तूं समर्थ । हत्ती जैसा ॥१६॥
मदनाचा मद । भेदिसी गा तूं च । शमदमें साच । गुरुदेवा ॥१७॥

---

१ म्हातारपण. २ वारा. ३ नाश करणारा. ४ प्रेमळ. ५ अंश रहित असे पूर्ण. ६ ढेरी वाढलेला.
७ निरंतर. ८ खांब; धारण.

जय जय गुरुदेवा । होसी अविकार । करिसी संहार । त्रितापांचा ।।१८।।
डंखावया धांवे । कामरूपी सर्प । तयाचा तूं [१] दर्प । जिरविसी ।।१९।।
भक्तांचिया भक्ति–। प्रेमाचें मंदिर । तेथींचा सुंदर । [२] प्रदीप तूं ।।२०।।
जय जय गुरुदेवा । अद्वितीय होसी । कळे ना मायेसी । रूप तुझें ।।२१।।
जयांचिया ठायीं । अपार विरक्ति । ते चि एक होती । प्रिय तुज ।।२२।।
आवडीनें होसी । भक्तांच्या आधीन । भजावया स्थान । तूं चि एक ।।२३।।
जय जय गुरुदेवा । कल्पतरु तूं च । [३] अकल्पित साच । वस्तुदाता ।।२४।।
आत्मज्ञानवृक्ष–। बीज अंकुराया । होसी गुरुराया । भूमि तूं च ।।२५।।
असो गुरुदेवा । होसी [४] निर्विशेष । वर्णावें विशेष । काय आतां ।।२६।।
नाना परिभाषा । ऐशा वापरून । करावें स्तवन । तरी कैसें ।।२७।।
विशेषणीं ज्या ज्या । विशेषावें तूतें । दृश्य नव्हे तें तें । रूप तुझें ।।२८।।
जाणतसें हें मी । म्हणोनियां मज । स्तवनाची लाज । वाटे ऐशा ।।२९।।
परी स्व-मर्यादा । सोडी ना सागर । बोल हा साचार । तोंवरी च ।।३०।।
जोंवरी तो साक्षात् । पूर्ण-चंद्रोदय । न देखता होय । नभामाजीं ।।३१।।
स्वयें देई काय । [५] चंद्रम्यालागोनि । सोमकांत मणि । अर्घ्यादिक ।।३२।।
तो चि तयालागीं । फोडोनि पाझर । घेई उपचार । करवोनि ।।३३।।
वसंताच्या संगें । नेणों अकस्मात् । कैसे [६] पल्लवित । [६] होती वृक्ष ।।३४।।
तेथें पल्लवित । न व्हावें आपण । असे का स्वाधीन । तयांच्या हें ? ।।३५।।
रवि-किरणांच्या । संगें कमलिनी । लज्जा विसरोनि । फुले जैसी ।।३६।।
नातरी उदकें । स्पर्शिलें लवण । तन्मय होवोन । जाय जैसें ।।३७।।
तैसें तुझें होतां । श्रीगुरो स्मरण । विसरें मीपण । तेथ माझें ।।३८।।
तृप्ति होतां मग । एकापाठीं एक । ढेकर अनेक । येती जैसे ।।३९।।
तैसें मज केलें । तुवां गुरुदेवा । हरोनि आघवा । अहंभाव ।।४०।।
स्तवनाच्या [७] मिषें । तूं चि माझ्या वाचे । लाविलेंसी साचें । वेड ऐसें ।।४१।।
एऱ्हवीं मीपण । माझें आठवोन । करावें स्तवन । जरी तुझें ।।४२।।

---

१ गर्व.　२ दिवा.　३ स्वभावसिद्ध.　४ भेदरहित.　५ चंद्राला.　६ पालवी फुटते.　७ निमित्तानें.

तरी गुणांसंगें । तुज गुणातीता । लेखिलें सर्वथा । ऐसें होय ।।४३।।
तुझे गुणातीता । गुण दाखवोन । करावें वर्णन । कैशा रीती ।।४४।।
श्रीगुरो, स्वरूप । तुझें एकरस । तेथें अवकाश । गुणां कोठें ? ।।४५।।
फोडोनियां मोतीं । मग सांधावें तें । प्रकार हा येथें । तैसा होय ।।४६।।
त्याहुनी तें होतें । अखंड स्वभावें । तैसें चि ठेवावें । हें चि भलें ! ।।४७।।
तुज माय बाप । ऐसें संबोधून । करावें स्तवन । जरी तुझें ।।४८।।
तरी लेंकरूं ह्या । उपाधीचा दोष । घडे निर्विशेष । तुझ्या रूपीं ।।४९।।
तुज म्हणों स्वामी । दास मी होवोन । [१] सोपाधिकपण । तरी तेथें ।।५०।।
ह्यापरी [२] सापेक्ष । शब्द [३] प्रयोजून । तुझें मोठेपण । काय वर्णूं ।।५१।।
सर्वां अंतर्बाह्य । व्यापक तूं सम । ऐसा आत्माराम । म्हणूं तुज ।।५२।।
तरी घालविलें । आंतुनी बाहेर । तुज मी साचार । ऐसें होय ।।५३।।
म्हणोनि यथार्थ । होईल स्तवन । ऐसें विशेषण । जगीं कोठें ? ।।५४।।
घालिसी ना अंगीं । श्रीगुरो, भूषण । साच मौनाविण । दुजें कांहीं ।।५५।।
न करणें कांहीं । हें तुझें पूजन । मौन हें स्तवन । तुझें साच ! ।।५६।।
राहणें जें स्व-स्थ । अहंता सांडोन । तें चि संनिधान । तुझें नित्य ।।५७।।
भुलोनियां मोहें । कोणी वेडापिसा । बडबडे जैसा । हवें तें तें ।।५८।।
तैसें माझ्या मुखें । झालें जें स्तवन । करावें सहन । माउली तूं ।।५९।।
आतां निरूपणीं । प्रकटो गीतार्थ । आशीर्वादें येथ । आपुलिया ।।६०।।
तेणें संतांचिया । सभेमाजीं बोल । माझे पावतील । मान्यतेस ।।६१।।
तंव ते बोलती । श्रीगुरु निवृत्ति । कां गा ही विनंति । वारंवार ।।६२।।
वारंवार काय । घांसावा परीस । हेमत्व लोहास । आणावया ।।६३।।
तंव ज्ञानदेव । म्हणे कृपावंता । चित्त द्यावें आतां । ग्रंथासी ह्या ।।६४।।
अहो गीतारूप । रत्न-मंदिराचा । कळस चि साचा । अध्याय हा ।।६५।।
देखा अर्थरूप । चिंतामणियुक्त । जो का दाखवीत । सर्व गीता ।।६६।।
जरी जातां येतां । पडला दृष्टीस । दुरोनि कळस । देवळाचा ।।६७।।

---

१ उपाधि असलेली स्थिति. २ तुलनात्मक; (दुसऱ्यावर) अवलंबून असलेले. ३ उपयोगांत आणून.

तरी देवाची च । भेट झाली साच । मानिती ऐसें च । लोकीं जैसें ।।६८।।
येथें हि तैसा च । जाणावा प्रकार । सर्व गीतासार । अध्याय हा ।।६९।।
एक चि अध्याय । पाहतां हा नीट । सर्व दिसे स्पष्ट । गीताशास्त्र ।।७०।।
म्हणोनि अध्याय । हा चि अठरावा । कळस बरवा । बोलूं ऐसें ।।७१।।
कळस हा ऐसा । [1]गीताप्रासादाचा । उभारिला साचा । व्यासदेवें ।।७२।।
मंदिर संपूर्ण । झालें उभारून । दाखवी हि खूण । कळस तो ।।७३।।
तैसी गीता येथ । जाहली समाप्त । ऐसें दाखवीत । अध्याय हा ।।७४।।
देखा व्यासदेव । थोर कलाकार । सर्वथा चतुर । प्रज्ञावंत ।।७५।।
तेणें वेदरूपी । रत्नांचा पर्वत । प्रज्ञाबळें थेट । चढोनियां ।।७६।।
उपनिषदार्थ । माळभूमि भली । खणोनि काढिली । कौशल्यानें ।।७७।।
तेथें धर्म अर्थ । आणि कामरूप । धोंडे जे [2]अमूप । आढळले ।।७८।।
घेवोनि ते महा-। भारताचा तट । उभारिला नीट । सभोंवतीं ।।७९।।
माजीं आत्मज्ञान-। रूपी [3]अखंडैक । साधोनि बैठक । चिरेयाची ।।८०।।
श्रीहरीपार्थाच्या । संवादाचें भलें । चातुर्यें रचिलें । मंदिर हें ।।८१।।
सर्व शास्त्रार्थाचें । घालोनि [4]भरण । * ओळंबा लावून । वैराग्याचा ।।८२।।
मोक्षस्वरूपाचा । साधिला आकार । मांडणी सुंदर । करोनियां ।।८३।।
आरंभापासोन । भूमि [5]चोखाळून । रचना साधून । यथायोग्य ।।८४।।
ह्यापरी अध्याय । पंधरापर्यंत । आलें पुरें होत । मंदिर हें ।।८५।।
वरी सोळावा जो । अध्याय सुंदर । होय तो आकार । घुमटाचा ।।८६।।
त्या हि वरी जो का । सप्तदशाध्याय । बैठक ती होय । कळसाची ।।८७।।
वरी स्वभावें हा । मांडिला कळस । देखा अष्टादश । अध्यायाचा ।।८८।।
मग गीताकार । व्यासाचें निशाण । राहे फडकोन । त्या हि वरी ।।८९।।
म्हणोनि चढती । वाढती भूमिका । आकारली जी का । पूर्वाध्यायीं ।।९०।।
तियेलागीं येथ । संपूर्णता येत । ऐसें दाखवीत । अध्याय हा ।।९१।।
कळसाच्या योगें । येई स्पष्टतेसी । संपूर्णता जैसी । मंदिराची ।।९२।।

---

*परिशिष्ट पहा. १ गीतारूपी मंदिराचा. २ पुष्कळ. ३ एकच एक, एकसंघ. ४ भरणी; भर. ५ स्वच्छ करून.

तैसा हा अध्याय । दाखवी साचार । गीतेचें मंदिर । संपूर्णत्वें ।।९३।।
असो, ऐसें थोर । गीतेचें मंदिर । रचोनि चतुर । व्यास-देवें ।।९४।।
नानापरी जीवां । राखिलें सर्वथा । साच मोक्षपंथा । दाखवोनि ।।९५।।
गीतामंदिरासी । प्रदक्षिणा कोणी । घालिती करोनि । [1] आवर्तन ।।९६।।
कोणी [2] श्रवणाचें । करोनि निमित्त । लोळती छायेंत । मंदिरीं ह्या ।।९७।।
[3] अवधानरूपी । विडापैसा कोणी । समीप घेवोनि । आपुलिया ।।९८।।
मग अर्थज्ञान–। रूपी गाभाऱ्यांत । सहजें निभ्रांत । प्रवेशती ।।९९।।
तेथें निजबोधें । श्रीहरी गोपाळ । भेटतो तत्काळ । तयांलागीं ।।१००।।
गीता मंदिरीं ह्या । सर्वांलागीं साच । होय सारखा च । मोक्षलाभ ।।१०१।।
एक चि पक्वान्न । लाभतें सर्वांस । बैसतां पंक्तीस । समर्थाच्या ।।१०२।।
तैसें अर्थज्ञानें । श्रवणें पठणें । एक चि पावणें । मोक्ष येथ ।।१०३।।
जाणोनि हें सार । बोलिलों साचार । गीता हें मंदिर । वैष्णवांचें ।।१०४।।
तेविं अठराव्या । अध्यायालागोनि । कळस म्हणोनि । वाखाणिलें ।।१०५।।
आतां सतराव्या । अध्यायाशेवटीं । देव जगजेठी । बोलिले जें ।।१०६।।
तयाची संगति । कैसी अष्टादशीं । सांगूं दिसे तैसी । उपपत्ति ।।१०७।।
गंगे-यमुनेचे । ओघ जरी भिन्न । एक चि त्यांतून । पाणी वाहे ।।१०८।।
[4] भिन्नाकृति दोन । एका चि शरीरीं । जैशा अर्धनारी–। नटेश्वरीं ।।१०९।।
किंवा प्रतिदिन । जरी कला भिन्न । एक चि संपूर्ण । चंद्र जैसा ।।११०।।
चारी चरणांचा । तैसा एक श्लोक । श्लोक हि अनेक । एकाध्यायीं ।।१११।।
आणि अध्याय हि । भिन्न भिन्न ऐसे । सिद्धान्त तो असे । परी एक ।।११२।।
गुंफिलीं अनेक । रत्नें रत्नहारीं । परी जैसी दोरी । एक चि ती ।।११३।।
एकावळीमाजीं । जरी नाना मोतीं । परी जैसी कांति । एक चि ती ।।११४।।
फुलें फुलसर । मोजिले अनेक । परी [5] द्रुति एक । असे जैसी ।।११५।।
तैसे येथें श्लोक । अध्याय अनेक । परी देवें एक । सांगितलें ।।११६।।
अठरा अध्याय । सात शतें श्लोक । अभिप्राय एक । दुजें नाहीं ।।११७।।

---

१ पाठ म्हणणे; पारायण करणें. २ ऐकण्याचें. ३ लक्ष देणें हाच. ४ वेगवेगळ्या आकृति. ५ सुगंध.

तो चि [1] अभिप्राय । सन्मुख ठेवून । ग्रंथ-विवरण । मीं हि केलें ॥११८॥
भूमिका ही माझी । घेवोनियां ध्यानीं । आतां निरूपणीं । चित्त द्यावें ॥११९॥
तरी सतराव्या । अध्यायाशेवटीं । देव जगजेठी । काय बोले ॥१२०॥
म्हणे ऐकें पार्था । करावा जो धंदा । ब्रह्मनामश्रद्धा । सांडोनियां ॥१२१॥
इह-परलोकीं । तो तो वृथा शीण । कृतार्थ जीवन । नोहे तेणें ॥१२२॥
ऐकोनियां ऐसें । देवाचें भाषण । पार्थ आनंदून । मनीं म्हणे ॥१२३॥
[2] ब्रह्मनामनिष्ठां । देवें वाखाणिलें । कनिष्ठ लेखिलें । कर्मठांसी ॥१२४॥
कर्मठ तो अंध । अज्ञानी लाचार । देखेना ईश्वर । सर्वव्यापी ॥१२५॥
तरी तया कैसें । कळावें हें वर्म । घ्यावें ब्रह्मनाम । श्रद्धायुक्त ॥१२६॥
आणि श्रद्धा ती हि । बोलिलीसे हीन । रज-तमोगुण-। युक्त जरी ॥१२७॥
मग जडावी ती । ब्रह्मनामीं कैसी । [3] पारखी सत्त्वासी । जरी होय ॥१२८॥
नाड्यावरी जैसें । नाचणें बेताल । किंवा जैसा खेळ । नागिणीशीं ॥१२९॥
नातरी शस्त्रासी । देणें आलिंगन । घातासी कारण । होय जैसें ॥१३०॥
तैसें कर्मठाचें । कर्म तें कठिण । जन्ममृत्यूंतून । सोडवी ना ॥१३१॥
तया कर्मामाजीं । ऐसे दुष्ट धर्म । केलें ब्रह्मनाम । सांडोनि जें ॥१३२॥
असो, सुदैवें हें । कर्म यथासांग । घडे तरी चांग । ज्ञान जोडे ॥१३३॥
३८ एऱ्हवीं हें कर्म । घाली नरकांत । [4] द्विधा गति येथ । दिसे ऐसी ॥१३४॥
कर्मामाजीं विघ्न । एवढें दारुण । कर्मठां कोठून । मग मोक्ष ? ॥१३५॥
म्हणोनि कर्माचा । फिटावया पांग । केला जावो त्याग । संपूर्णत्वें ॥१३६॥
स्वीकारिला जावो । सुखें हा संन्यास । दोष औषधास । नुरे जेथें ॥१३७॥
नुरे जेथें जन्म-। मरणाची भीति । होय आत्मप्राप्ति । जेणें योगें ॥१३८॥
जे का आत्मज्ञाना । बोलाविते मंत्र । होती जे सुक्षेत्र । [5] ज्ञानपीका ॥१३९॥
आणि आत्मज्ञाना । घ्यावया ओढून । होती जे साधन । सूत्रतंतु ॥१४०॥
ऐसे त्याग आणि । संन्यास हे दोन्ही । सुखें आचरोनि । मिळे मुक्ति ॥१४१॥
तरी आतां तें च । पुसावें देवातें । ऐसें मनीं पार्थें । योजोनियां ॥१४२॥

---

१. हेतू; अर्थ. २ ब्रह्मनामांत रंगलेल्यांना. ३ दूर; परकी. ४ दोन प्रकारची. ५ ज्ञानरूपी पीक येण्याला.

त्याग संन्यासाचें । व्हावें स्पष्ट ज्ञान । म्हणोनि तो प्रश्न । करी जेव्हां ॥१४३॥
तेव्हां तयालागीं । द्यावया उत्तर । देव शार्ङ्गधर । बोलिले जें ॥१४४॥
तो चि अठरावा । अध्याय हा जाणा । एक आत्मज्ञाना । दाखविता ॥१४५॥
असो ऐसा [१] जन्य–। जनक-संबंध । दाविला विशद । अध्यायांचा ॥१४६॥
तरी आतां ऐका । तो चि प्रश्न भला । पार्थें जो पुसिला । श्रीहरीसी ॥१४७॥
अहो सतराव्या । अध्यायाअखेर । सांगोनि साचार । ब्रह्मनाम ॥१४८॥
देवें संपविलें । आपुलें भाषण । तेणें मनीं खिन्न । धनंजय ॥१४९॥
एऱ्हवीं [२] तत्त्वार्थ । निश्चित तो भला । होता आकळला । तयालागीं ॥१५०॥
परी देव आतां । राहतील स्वस्थ । पार्थासी हें तेथ । साहवेना ॥१५१॥
तृप्त झालें वत्स । तरी तें धेनूस । दूर जावयास । देई काय ? ॥१५२॥
अहो एकनिष्ठ । प्रीतीचा प्रकार । जाणावा साचार । ऐसा चि तो ॥१५३॥
कारणावांचोन । प्रियजनासवें । बोलत बैसावें । ऐसें वाटे ॥१५४॥
तया पाहिलें चि । पहावें फिरोन । पुन:पुन्हां मन । इच्छी ऐसें ॥१५५॥
प्रियवस्तुभोग । घेतां एकवार । तो चि वारंवार । घ्यावा वाटे ॥१५६॥
प्रेमाची ही जाति । देखा ऐसी साच । मूर्ति प्रेमाची च । असे पार्थ ॥१५७॥
म्हणोनि तो खिन्न । झालासे पाहोन । अबोलकेपण । श्रीहरीचें ॥१५८॥
एऱ्हवीं आपुलें । रूप दिसे ना तें । परी पाहूं येतें । आरशांत ॥१५९॥
तैसें संवादाचें । करोनि निमित्त । भोगावी अव्यक्त । ब्रह्मवस्तु ॥१६०॥
ऐशा संवादांत । जरी पडे खंड । तरी ब्रह्मानंद–। भोग थांबे ॥१६१॥
आतां सांगा पार्था । साहवेल हें का । [३] लाचावला जो का । स्वानंदासी ॥१६२॥
म्हणोनि हा त्याग । संन्यासाचा प्रश्न । मागुता पुसोन । श्रीहरीसी ॥१६३॥
तेणेंमिषें गीता–। वस्त्राची ती घडी । पुन्हां तो उघडी । ऐसें केलें ॥१६४॥
नोहे अठरावा । अध्याय हा साच । असे हि गीताच । एकाध्यायी ! ॥१६५॥
धेनूसी का वेळ । सोडावया पान्हा । बिलगतां तान्हा । स्तनालागीं ॥१६६॥
तैसें येथें गीता । संपतां संपतां । देवासी मागुता । पार्थ पुसे ॥१६७॥

---

१ एकांतून दुसऱ्याची उत्पत्ति. २ परमात्मस्वरूपाचें ज्ञान (सिद्धांत). ३ ज्याला गोडी लागली असा.

म्हणोनि तो देव । प्रेमें संतोषून । पुन्हा निरूपण । आरंभील ॥१६८॥
गुरु-शिष्य-प्रेम–। संवाद हा भला । सामर्थ्यें आगळा । वाटे मज ॥१६९॥
असो, पार्थ म्हणे । ऐका जगन्नाथा । विंनति ही आतां । एक माझी ॥१७०॥

अर्जुन उवाच–
संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥१॥

'संघ' [१] 'संघात' हे । शब्द जरी दोन । एक चि त्यांतून । निघे अर्थ ॥१७१॥
तैसे त्याग आणि । संन्यास हे दोनी । सारिखे च मानीं । हृषीकेशा ॥१७२॥
देवा त्याग शब्दें । किंवा संन्यासानें । 'त्याग' चि मी जाणें । एक येथें ॥१७३॥
नातरी असेल । जरी [२] अर्थभेद । तरी तो विशद । करावा जी ॥१७४॥
तंव किंचिन्मात्र । असे तेथें भेद । ऐसें श्रीगोविंद । सांगे तया ॥१७५॥
पार्था त्याग आणि । संन्यास हे दोन्ही । एक चि मानोनि । राहिलासी ॥१७६॥
तैसें मी हि देख । मानितों त्रिवार । 'त्याग' चि साचार । दोहींतें हि ॥१७७॥
परी [३] किंचिन्मात्र । असे अर्थ भिन्न । तो चि [४] उकलून । सांगूं आतां ॥१७८॥
कर्मांचा च त्याग । जो का सर्वथैव । 'संन्यास' हें नांव । तयालागीं ॥१७९॥
आणि फलाशेतें । सांडोनि जें केलें । तया नांव दिलें । 'त्याग' ऐसें ॥१८०॥
कोणत्या कर्मांची । फलाशा सांडावी । कोणतीं त्यजावीं । [५] आमूलाग्र ॥१८१॥
तें चि तुज सांगूं । आतां विवरून । देईं अवधान । धनंजया ॥१८२॥
रानींवनीं झाडें । होती आपोआप । तैसें नव्हे रोप । साळीचें तें ॥१८३॥
उगवतें तृण । न पेरितां जैसें । उगवे का तैसें । भातशेत ? ॥१८४॥
तेथ यत्नें लागे । करावी पेरणी । भूमि चोखाळोनि । नाना रीती ॥१८५॥
देह-अवयव । हा तों स्वाभाविक । तैसा नव्हे देख । अलंकार ॥१८६॥
नदीचा प्रवाह । वाहे आपोआप । परी नोहे [६] कूप । यत्नाविण ॥१८७॥
तैसीं कर्में जीं का । नित्य-नैमित्तिक । तीं तों स्वाभाविक । देख पार्था ॥१८८॥
परी काम्य कर्म । कामनेवांचून । न होय निर्माण । कदा काळीं ॥१८९॥

---

१ संघ; समुदाय. २ अर्थात फरक. ३ अगदीं थोडा. ४ उघड करून. ५ संपूर्णपणें. ६ विहीर; आड.

श्रीभगवानुवाच–
काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदु: ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणा: ॥२॥

फलेच्छा प्रबळ । एक हें केवळ । कारण सकळ । काम्य कर्मां ॥१९०॥
अश्वमेधादिक । आचरावे याग । बांधावे [१] तडाग । [२] वापी-कूप ॥१९१॥
भूम्यादिक द्यावें । ब्राह्मणा इनाम । किंवा महाग्राम । वसवावे ॥१९२॥
करावीं अनेक । व्रतें [३] उद्यापनें । रचावीं [४] उद्यानें । मनोरम ॥१९३॥
इष्टापूर्त ऐसें । कर्मातें ह्या नांव । जयाचा उद्भव । कामनेंत ॥१९४॥
कर्त्यालागीं जें का । बांधोनियां चांग । लावी फळभोग । भोगावया ॥१९५॥
देहाचिया गांवा । आलिया साचार । जैसे अनिवार । जन्ममृत्यु ॥१९६॥
नातरी अर्जुना । *ललाटींचा लेख । पालटेना देख । कांहीं केल्या ॥१९७॥
किंवा फिटूं नेणें । काळेगोरेपण । टाकिलें धुवोन । जरी यत्नें ॥१९८॥
किंवा जैसें [५] ऋण । फेडिल्यावांचोन । ऋणमुक्तपण । प्राप्त नोहे ॥१९९॥
तैसें फलाशेनें । केलें कर्म तें तें । लावी भोगायातें । फळभोग ॥२००॥
कामनेवांचून । जरी अकस्मात । घडे पार्था येथ । काम्यकर्म ॥२०१॥
तरी रणीं बाण । लागतां चुकोन । जैसें मर्मस्थान । छेदीभेदी ॥२०२॥
नातरी नेणतां । घातला मुखांत । तरी गोडी देत । गूळ जैसा ॥२०३॥
ठेविला आगींत । अजाणतां पाय । म्हणोनिया काय । जळेना तो ? ॥२०४॥
तेविं काम्यकर्मे । भोगविती फळ । स्वाभाविक बळ । ऐसें त्यांचें ॥२०५॥
म्हणोनियां पार्था । कौतुकें हि येथ । देऊं नये चित्त । मुमुक्षूंनीं ॥२०६॥
किंबहुना ऐसें । काम्यकर्म जाण । टाकावें ओकून । विष जैसें ॥२०७॥
'संन्यास' हें नांव । तया त्यागालागीं । देती अंतरंगी । सर्वद्रष्टे ॥२०८॥
करोनियां घ्यावें । निर्भयत्व प्राप्त । जैसें सर्व [६] वित्त । सांडोनियां ॥२०९॥
तैसें काम्यकर्म । सांडोनि सकळ । त्यजावी समूळ । कामना च ॥२१०॥
असो चंद्रसूर्यां । लागतां ग्रहण । विहित म्हणोन । करावें जें ॥२११॥

---

१ तळें. २ (लांबट) विहिर. ३ व्रतांची सांगता. ४ बागा. ५ कर्ज. ६ द्रव्य; संपत्ति.
* परिशिष्ट पहा.

करावें जें कांहीं । क्रियाकर्मान्तर । स्वधर्मानुसार । पर्वकाळीं ॥२१२॥
पितरांचे नांवें । करावें तर्पण । भावें स्मृतिदिन । पाळोनियां ॥२१३॥
नातरी [१] अतिथि । [२] अभ्यागत कोणी । बैसतां येवोनि । सत्कारावा ॥२१४॥
करावें जें लागे । ऐसें श्राद्धादिक । कर्म नैमित्तिक । जाणावें तें ॥२१५॥
वर्षाकाळीं जैसें । क्षोभतें गगन । किंवा शोभे वन । वसंतांत ॥२१६॥
किंवा प्राप्त होतां । देहासी यौवन । सौंदर्य खुलोन । दिसे जैसें ॥२१७॥
किंवा द्रवूं लागे । जैसा सोमकांत । नभीं निशानाथ । उगवतां ॥२१८॥
नातरी पद्मिनी । पावते विकास । येतां उदयास । [३] दिन-मणि ॥२१९॥
मूळीं असे तें च । विस्तारतें येथ । दुजें नाहीं येत । बाहेरूनि ॥२२०॥
तैसें 'नित्य' तें च । प्रसंगानुसार । नियमें विस्तार । पावे जेव्हां ॥२२१॥
तेव्हां तयासी च । 'नैमित्तिक' कर्म । ऐसें थोर नाम । प्राप्त होय ॥२२२॥
नेत्रामाजीं जैसी । दृष्टि स्वाभाविक । किंवा पायीं देख । गति जैसी ॥२२३॥
दीपामाजीं तेज । चंदनीं सुगंध । पार्था स्वयंसिद्ध । असे जैसा ॥२२४॥
तैशापरी नित्य–। कर्म स्वाभाविक । असे येथें देख । सर्वांसी च ॥२२५॥
[४] प्रत्यहीं त्रिकाळ । करावयाजोगें । परी जेणें योगें । नोहे शीण ॥२२६॥
नित्यकर्म ऐसें । बोलती जें लोकीं । तें हें अवलोकीं । धनंजया ॥२२७॥
ऐशापरी नित्य–। नैमित्तिक दोन्ही । दिलीं दाखवोनि । तुजलागीं ॥२२८॥
नित्य-नैमित्तिक–। लागती करावीं । म्हणोनि म्हणावीं । निष्फल तीं ॥२२९॥
ऐसें बोले कोणी । तरी तें अज्ञान । सफळ तीं जाण । सर्वांगांनीं ॥२३०॥
भागोनियां भूक । लाभे समाधान । करितां भोजन । धनंजया ॥२३१॥
नातरी अग्नींत । जळोनियां हीण । होतसे सुवर्ण । शुद्ध जैसें ॥२३२॥
तैसें चि नि:शंक । फळ मिळे देख । नित्य-नैमित्तिक । कर्मांचें हि ॥२३३॥
आगळें चि तेज । चढे [५] स्वाधिकारा । झडोनियां सारा । दोष तेणें ॥२३४॥
जीवासी सद्गति । लाभे हातोहात । होवोनियां चित्त । सुनिर्मळ ॥२३५॥
नित्य-नैमित्तिक । कर्मांठायीं ऐसें । थोर फळ असे । जरी पार्था ॥२३६॥

---

१ पाहुणा. २ पर्वकाळीं द्रव्येच्छेने आलेला याचक (पाहुणा). ३ सूर्य. ४ दररोज. ५ स्वत:च्या योग्यतेला.

तरी त्यजावें तें । येथें सर्वांपरी । नक्षत्रांमाझारीं । 'मूळ' जैसें ॥२३७॥
लतेसी वसंतीं । फुलें फळें येती । पल्लवित होती । आम्रवृक्ष ॥२३८॥
परी तो वसंत । सर्व तें सोडोन । निरिच्छ निघोन । जाय जैसा ॥२३९॥
तैसीं सर्व कर्में । नित्य नैमित्तिक । आचरावीं देख । यथाविधि ॥२४०॥
परी कर्मफळीं । न जावें गुंतून । ओकारीसमान । त्यजावें तें ॥२४१॥
ह्या चि फळत्यागा । पार्था ज्ञातेजन । देती [१] अभिधान । 'त्याग' ऐसें ॥२४२॥
ऐशापरी त्याग-। संन्यास हे दोन्ही । तुज विवरोनि । सांगितले ॥२४३॥
फळाचा संन्यास । ऐसा घडे जेव्हां । कैचें बाधे तेव्हां । काम्यकर्म ? ॥२४४॥
निषिद्ध तें गेलें । स्वभावें सांडिलें । शास्त्रें [२] निषेधिलें । म्हणोनियां ॥२४५॥
शरीर निर्जीव । तोडितां मस्तक । तैसे नित्यादिक । फलत्यागें ॥२४६॥
धान्यालागीं पीक । येतां वाळे जैसें । गळतां चि तैसें । कर्मजात ॥२४७॥
मग आपोआप । तया पुरुषातें । धुंडाळीत येतें । आत्मज्ञान ॥२४८॥
त्याग-संन्यासाची । जाणोनि ही खूण । होय [३] अनुष्ठान । जरी ह्यांचें ॥२४९॥
तरी पार्था आत्म-। ज्ञान-सिंहासनीं । जीवासी हे दोन्ही । बैसविती ॥२५०॥
त्यागाचें हें वर्म । न जाणतां कोणी । कर्म चि टाकोनि । देई सारें ॥२५१॥
तयाचे हातून । त्याग तों न घडे । बंधनीं तो पडे । अधिक चि ॥२५२॥
घेतलें औषध । न होतां [४] निदान । तरी परतोन । विष होय ॥२५३॥
भुकेचिया वेळीं । घेतलें ना अन्न । तरी ती हिरोन । घेई प्राण ॥२५४॥
म्हणोनियां त्याज्य । नव्हे चि जें येथें । कोणीं केव्हां हि तें । सोडूं नये ॥२५५॥
आणि होय जें का । त्यजावया योग्य । कदापि तें भोग्य । मानूं नये ॥२५६॥
त्यागाचें हें वर्म । न जाणतां चांग । केला सर्वत्याग । ओझें होय ॥२५७॥
निषिद्ध जें येथें । तें तें [५] नाचरती । विरक्त जे होती । स्वभावें चि ॥२५८॥

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिण: ।
यज्ञदानतप:कर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥३॥

सोडवेना कोणां । फलाशा म्हणोन । कर्मांसी दूषण । लाविती ते ॥२५९॥

---

१ नांव. २ करूं नये म्हणून सांगितलें. ३ पाळणूक. ४ रोगाची परीक्षा. ५ करीत नाहींत.

जैसा कोणी नग्न । असोनि आपण । [1] भांडकें म्हणोन । जगा निंदी ॥२६०॥
नातरी जिव्हेच्या । आधीन जो रोगी । ठेवी अन्नालागीं । नांवें जैसीं ॥२६१॥
किंवा कुष्ठरोगी । कोपे माशियांस । रुसे ना देहास । आपुलिया ॥२६२॥
तैसी सोडवेना । फलाशा जयांस । कर्म चि तयांस । [2] हीण वाटे ॥२६३॥
म्हणोनि आघवें । कर्म चि सोडावें । निर्णय स्वभावें । ऐसा त्यांचा ॥२६४॥
बोलती कित्येक । यज्ञदानादिक । कर्में आवश्यक । करावीं च ॥२६५॥
पाहूं जातां चित्त–। शुद्धीचें साधन । जगीं ह्यांवांचोन । दुजें नाहीं ॥२६६॥
आपुली सत्वर । चित्तशुद्धि व्हावी । ऐसी चाड जीवीं । वसे जरी ॥२६७॥
तरी चित्त-शुद्धि । कराया समर्थ । कर्म जें, [3] किमर्थ । त्यजावें तें ॥२६८॥
सुवर्णाचा कस । वाढावा ही आस । तरी कां आगीस । कंटाळावें ? ॥२६९॥
*रज:कणीं जैसा । घांसावा दर्पण । दिसावें म्हणोन । निज-रूप ॥२७०॥
नातरी निर्मळ । निज-वस्त्रें व्हावीं । ऐसी इच्छा जीवीं । होय जरी ॥२७१॥
तरी मानूं नये । [4] सौंदणी मलिन । त्यांत चि धुवोन । काढावीं तीं ॥२७२॥
तैसा करूं नये । कर्मांचा [5] अव्हेर । जरी क्लेशकर । वाटलीं तीं ॥२७३॥
रांधायाचे श्रम । घेतल्यावांचोन । रुचिर पक्वान्न । लाभे काय ? ॥२७४॥
म्हणोनियां कर्में । करावीं ऐसा च । निर्णय हा साच । कित्येकांचा ॥२७५॥
ऐसा त्यागाचिया । संबंधीं गोंधळ । परस्परां मेळ । पडे चि ना ॥२७६॥
तरी विसंवाद । सर्व तो फिटावा ॥ 'त्याग' आकळावा । यथार्थत्वें ॥२७७॥
ऐसें सप्रमाण । करूं निरूपण । देईं अवधान । धनंजया ॥२७८॥
तरी त्याग येथें । जाणावा त्रिविध । दाखवूं विशद । विभागोनि ॥२७९॥

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविध: संप्रकीर्तित: ॥४॥

दाखविले स्पष्ट । तीन हि प्रकार । तरी जाण सार । एवढें चि ॥२८०॥
मज सर्वज्ञाच्या । बुद्धीसी साचार । होय जें गोचर । [6] यथार्थत्वें ॥२८१॥
त्यागाचें तें तत्त्व । आधीं निवेदीन । बरवें श्रवण । करीं पार्था ॥२८२॥

---

*परिशिष्ट पहा.　१ भांडखोर.　२ कमी प्रतीचें.　३ कां म्हणून ?　४ परटाचें कपडे धुण्याचें भांडे.　५ त्याग.　६ अचूक.

जया मुमुक्षूतें । वाटे मुक्त व्हावें । तयें आचरावें । हें चि एक ॥२८३॥

यज्ञदानतप:कर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥५॥

जोंवरी न होय । इष्टस्थळ-भेट । सोडूं नये वाट । [1] पांथिकानें ॥२८४॥
तैसीं मुमुक्षूनें । यज्ञदानादिक । कर्मे आवश्यक । सोडावीं ना ॥२८५॥
हारपली वस्तु । देखिली जों नाहीं । शोधणें केव्हां हि । सोडूं नये ॥२८६॥
लोटूं नये जैसें । जेवणाचें ताट । भरलें ना पोट । जोंवरी तें ॥२८७॥
जोंवरी तीराचा । गांठिला ना ठाव । त्यजूं नये नाव । तोंवरी ती ॥२८८॥
जोंवरी ना केळीं । लागलीं रसाळ । तोंवरी ती केळ । तोडूं नये ॥२८९॥
ठेविला अंधारीं । सांपडे ना ठेवा । फुंकूं नये दिवा । तोंवरी तो ॥२९०॥
तैसें नि:संदेह । आत्मज्ञान भलें । जोंवरी ना आलें । प्रत्ययासी ॥२९१॥
तोंवरी यज्ञादि । कर्मांठायीं जाण । पार्था उदासीन । राहूं नये ॥२९२॥
वरी [2] स्वाधिकारा-। नुरूप तीं येथ । आचरावीं चित्त । देवोनियां ॥२९३॥
बैसावें हा हेत । धरोनि मनांत । चालावें वेगांत । जैशा रीती ॥२९४॥
तैसीं यज्ञादिक । कर्मे चि तीं होती । कारण किरीटी । नैष्कर्म्यासी ॥२९५॥
जों जों करावें तें । औषधीसेवन । रोगनिवारण । तों तों होय ॥२९६॥
कर्मे यज्ञादिक । जों जों तैशा रीती । [3] अनुष्ठिलीं जाती । यथायोग्य ॥२९७॥
तों तों झडोनियां । रज-तमोगुण । होऊं लागे मन । सुनिर्मळ ॥२९८॥
नातरी * खाराचीं । जों जों द्यावीं पुटें । तों तों शुद्ध होतें । सोनें जैसें ॥२९९॥
तैसीं धनंजया । यज्ञतपोदानें । एकनिष्ठपणें । आचरितां ॥३००॥
तेणें रज-तम । झडोनि सकळ । होय सुनिर्मळ । [4] अंतर्याम ॥३०१॥
म्हणोनि तयांसी । तीर्थें च हीं होती । करूं जे इच्छिती । अंत:शुद्धि ॥३०२॥
तीर्थें बाह्य मळ । धुवोनियां जाय । कर्मे शुद्ध होय । [4] अंतरंग ॥३०३॥
ऐशापरी जाण । यज्ञतपोदान । अर्जुना, पावन । तीर्थें च हीं ॥३०४॥
[5] तृषार्तालागोन । [6] निर्जल प्रदेशीं । व्हावी वृष्टि जैसी । अमृताची ॥३०५॥

---

* परिशिष्ट पहा. १ प्रवाशानें. २ आपल्या योग्यतेप्रमाणें. ३ आचरिलीं. ४ अंत:करण.
५ तहानलेल्याला. ६ वाळवंटांत.

किंवा दैवें व्हावी । [१]गभस्तीची वस्ति । अंधाचिया दृष्टि–। माजीं जैसी ।।३०६।।
बुडत्यासी जैसें । नदीनें तारावें । भूमीनें झेलावें । पडत्यासी ।।३०७।।
किंवा मरत्याचें । टाळोनि मरण । द्यावें जीवदान । मृत्यूनें च ।।३०८।।
किंवा विष तें हि । होतसे जीवन । देतां *रसायन–। रूपें जैसें ।।३०९।।
कर्में च तीं तैसीं । मुमुक्षूंलागोन । कर्मबंधांतून । सोडविती ।।३१०।।
सोडविती कर्में । होती जीं बंधक । जरी युक्ति एक । हाता येई ।।३११।।
कर्में चि गा कैसा । कर्म-बंध तुटे । [२]वर्म तें गोमटें । सांगूं आतां ।।३१२।।

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ।।६।।

[३]यथाविधि होय । यज्ञादिक सर्व । परी नाहीं गर्व । कर्तृत्वाचा ।।३१३।।
घेवोनियां मोल । तीर्थयात्रे जाय । मिरवी तो काय । [४]आत्मप्रौढी ? ।।३१४।।
समर्थाची मुद्रा । घेवोनियां हातीं । झोंबे रायाप्रति । एकटा जो ।।३१५।।
विजेता मी ऐसें । सांगे ना तो जनीं । धरोनियां मनीं । अभिमान ।।३१६।।
समर्थाची कांस । धरोनि साचार । जाय महापूर । तरोनि जो ।।३१७।।
तयाचिया चित्तीं । पोहणारा तो मी । ऐसी नुरे [५]ऊर्मि । अहंतेची ।।३१८।।
देई [६]पुरोहित । जरी विप्रां दान । दाता मी म्हणोन । मिरवी ना ।।३१९।।
तैसा सांडोनियां । कर्तृत्वाभिमान । व्हावीं कर्में जाण । यथाप्राप्त ।।३२०।।
आणि केल्या कर्मा । होय फलप्राप्ति । नसावी आसक्ति । तयाठायीं ।।३२१।।
पार्था आरंभीं च । फलाशा सांडोन । यज्ञ तप दान । आचरावीं ।।३२२।।
लाभतील फळें । म्हणोनि का कोणी । शिंपीतसे पाणी । पिंपळासी ? ।।३२३।।
किंवा दाई जैसी । न ठेवितां आस । पोषिते मुलांस । आणिकांच्या ।।३२४।।
तैसीं कर्में जाण । यज्ञतपोदान । करावीं सांडोन । फलासक्ति ।।३२५।।
गुराखी तो जैसा । राखितो गाईंस । न ठेवितां आस । दुभत्याची ।।३२६।।
काय सांगूं फार । तैसी अनासक्ति । असूं द्यावी चित्तीं । कर्म फळीं ।।३२७।।
जाणोनि हें वर्म । घडे जेव्हां कर्म । भेटे आत्माराम । तेव्हां चि तो ।।३२८।।

---

१ सूर्याची. २ चांगली युक्ति. ३ शास्त्रनियमाप्रमाणें. ४ अभिमान; गर्व. ५ लाट. ६ उपाध्याय.

म्हणोनि फळाचा । संबंध सोडोन । तेविं अभिमान । कर्तृत्वाचा ॥३२९॥
आचरावीं कर्में । जाण कपिध्वजा । संदेश हा माझा । सुनिश्चयें ॥३३०॥
प्रपंचाच्या बंधें । पावोनियां शीण । सुटावें म्हणोन । तळमळे ॥३३१॥
[1] तेणें नये माझे । अव्हेरूं हे बोल । म्हणे श्रीगोपाळ । पार्थालागीं ॥३३२॥

नियतस्य तु संन्यास: कर्मणो नोपपद्यते ।
मोहात्तस्य परित्यागस्तामस: परिकीर्तित: ॥७॥

दिसे ना अंधारीं । म्हणोनियां [2] नेटें । खुपसावीं बोटें । डोळ्यांमाजीं ॥३३३॥
तैसीं कर्में होती । बंधकें म्हणोन । सारीं च सांडोन । देई द्वेषें ॥३३४॥
[3] अर्धशिशीलागीं । जैसें कंटाळोन । टाकावें तोडोन । मस्तक चि ॥३३५॥
तैसा तयाचा तो । कर्मत्याग जाण । असे परिपूर्ण । तमोगुणें ॥३३६॥
चालवेना वाट । म्हणोनियां काय । टाकावे ते पाय । तोडोनियां ? ॥३३७॥
पुढें आलें अन्न । ऊन तें म्हणोन । [4] भुकेला लोटोन । देई जैसा ॥३३८॥
तैसें भ्रमें नेणे । सुटावें आपण । कर्मबंधांतून । कैशा रीती ॥३३९॥
म्हणोनियां पार्था । तामस तो जन । कर्में चि सोडोन । देई सारीं ॥३४०॥
ऐशापरी कर्में । स्वभावें जीं प्राप्त । अविचारें येथ । सांडितां तीं ॥३४१॥
तया कर्म-त्यागा । तामस हें नांव । पाहूं नको गांव । तयाचा तूं ॥३४२॥

दु:खमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥८॥

कर्तव्य आपुलें । कळे जया भलें । वांट्यासी जें आलें । स्वाधिकारें ॥३४३॥
परी आचराया । वाटे तें कठीण । म्हणोनि सोडोन । देई जो का ॥३४४॥
तयाचा तो त्याग । राजस तूं जाण । केला जो भिवोन । [5] कायक्लेशा ॥३४५॥
शिदोरी ती जैसी । खाऊं जातां गोड । परी वाटे जड । वाहूं जातां ॥३४६॥
किंवा जैसा निंब । जिव्हे कडवट । प्रारंभीं तुरट । हिरडा तो ॥३४७॥
तैसें चालूं जातां । स्व-कर्माच्या वाटे । प्रारंभीं तें वाटे । कष्टदायी ॥३४८॥
मारकुटी गाय । कांटेरी शेवंती । तैसीं स्वकर्में तीं । तयालागीं ॥३४९॥

---

१ त्यानें. २ जोरानें. ३ ज्यांत अर्धे डोकें दुखतें अशी डोकेदुखी. ४ भुकेलेला. ५ शारीरिक कष्टांना.

भोजनाचें सुख । पुढें वाटे गोड । परी अवघड । रांधूं जातां ॥३५०॥
तैसे प्रारंभींचे । पाहोनि ते श्रम । जयातें स्वकर्म । नको वाटे ॥३५१॥
बैसतां चटका । जैसी वस्तु ऊन । द्यावी हातांतून । टाकोनि ती ॥३५२॥
आरंभिलें कर्म । तैसें यथाविधि । मध्यें च तें सांडी । शीण होतां ॥३५३॥
म्हणे देहाऐसी । वस्तु बहुमोल । लाधली केवळ । पूर्वपुण्यें ॥३५४॥
तरी पाप्याऐसीं । कर्मे आचरोन । कां गा द्यावा शीण । तया देहा ॥३५५॥
हातींचे कां भोग । दवडावे वायां । कष्टवोनि काया । उद्यांसाठीं ॥३५६॥
कायाक्लेशभयें । सोडणें जें कर्म । राजस हें नाम । त्यागासी त्या ॥३५७॥
जैसें अग्नीमाजीं । दूध उतूं जाय । होमिलें तें काय । म्हणूं येतें ? ॥३५८॥
तैसा कर्मत्याग । येथें हि केवळ । परी त्याग-फळ । लाभे ना तें ॥३५९॥
म्हणावें का तेणें । घेतली समाधि । बुडाला [1] उदधि-। माजीं जो का ? ॥३६०॥
तयासी निभ्रांत । झाला अपघात । बोलणें उचित । हें चि जैसें ॥३६१॥
तैसे देहा कष्ट । होतील म्हणोनि । [2] कर्मावरी [2] पाणी । [2] सोडी जो का ॥३६२॥
तयासी लाभेल । त्यागाचें तें फळ । ऐसें न घडेल । कल्पान्तीं हि ॥३६३॥
आकाशीं आदित्य । पावतां उदय । जैसा लोप होय । नक्षत्रांचा ॥३६४॥
आत्मज्ञानोदयें । तैसें चि तत्काळ । हारपे समूळ । कर्म जेव्हां ॥३६५॥
तेव्हां कर्मत्यागें । तेणें मोक्ष-प्राप्ति । होय जी किरीटी । अनायासें ॥३६६॥
मोक्षाचें तें फळ । अज्ञानासी नाहीं । 'राजस' तो पाहीं । त्याग त्याचा ॥३६७॥
तरी मोक्ष-फळ । मिळे कोण्या त्यागें । सांगेन प्रसंगें । ऐक आतां ॥३६८॥

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥९॥

स्वभावें जें झालें । स्वाधिकारें प्राप्त । आचरे तें येथ । यथाविधि ॥३६९॥
परी कर्तृत्वाचा । [3] नेघे अभिमान । न गुंतवी मन । फलाशेंत ॥३७०॥
मातेचिया ठायीं । [4] अवज्ञा [5] कामना । केलिया पतना । हेतु होती ॥३७१॥
म्हणोनि हीं दोन्ही । सर्वथा सांडोन । माता चि म्हणोन । भजावी ती ॥३७२॥

---

१ समुद्रांत. २ कर्मे टाकतो. ३ धरीत नाहीं. ४ अनादर. ५ (वैषयिक) वासना बाळगणें.

मुखीं अपवित्र । म्हणोनियां गाय । त्यजावी कीं काय । सर्वथैव ? ॥३७३॥
[1]कोय आणि साल । नाहींत रसाळ । म्हणोनियां फळ । त्यजावें का ? ॥३७४॥
कर्तृत्वाचा मद । आणि फलास्वाद । ह्यासी कर्म-बंध । ऐसें नांव ॥३७५॥
जन्मदाता जैसा । [2]नातळे लेकीस । तैसें फलाशेस । सांडोनियां ॥३७६॥
निज कर्तेपण । ठेवोनि परतें । सुखें स्व-कर्मातें । आचरे तो ॥३७७॥
सात्त्विक हा त्याग । विख्याति ऐसीच । जगामाजीं साच । असे ह्याची ॥३७८॥
ह्या चि [3]त्याग-तरु–। श्रेष्ठासी साचार । लागे पार्था थोर । मोक्ष-फळ ॥३७९॥
वृक्षाचा निर्वंश । होतसे सहज । टाकितां च बीज । जाळोनियां ॥३८०॥
तैसा फल-त्यागें । तेणें कर्म-त्याग । साधियेला चांग । धनंजया ॥३८१॥
जाय गंज आणि । काळिमा हि तैसा । लोहाचा परिसा । स्पर्श होतां ॥३८२॥
तैसीं रज-तमें । नष्ट होती देख । त्याग हा सात्त्विक । घडे जेव्हां ॥३८३॥
घडे जेव्हां शुद्ध । सात्त्विक हा त्याग । उघडते चांग । ज्ञान-दृष्टि ॥३८४॥
सांजवेळे जाय । [4]मृगांबु लयास । तैसा विश्वाभास । आत्म-ज्ञानें ॥३८५॥
असोनि विशाल । एवढें आकाश । पडे ना दृष्टीस । कोणीकडे ॥३८६॥
तैसें तयाचिया । मन बुद्धि पुढां । असोनि एवढा । विश्वाभास ॥३८७॥
आत्मरूपाविण । साच दुजें कांहीं । अर्जुना कोठें हि । देखे ना तो ॥३८८॥

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशय: ॥१०॥

प्रारब्धाच्या बळें । पार्था इष्टानिष्ट । कर्म होय प्राप्त । जेथें जें जें ॥३८९॥
तें तें ब्रह्मरूप । मानोनि चोखाळी । मेघ अंतराळीं । विरे जैसा ॥३९०॥
म्हणोनि उठेना । हर्ष किंवा खेद । होतां आत्मबोध । अंतर्यामीं ॥३९१॥
हें तों शुभ कर्म । म्हणोनि करावें । आणि अव्हेरावें । अशुभातें ॥३९२॥
ऐसें शुभाशुभ । नेणे चि तो कांहीं । स्वप्न जैसें नाहीं । जागृतासी ॥३९३॥
म्हणोनि सर्वथा । कर्म आणि कर्ता । ऐसी द्वैत-वार्ता । नुरे जेथें ॥३९४॥
सात्त्विक तो त्याग । जाण पंडुसुता । ह्यापरी सांडितां । कर्मजात ॥३९५॥

---

१ बांठी. २ (वैषयिक इच्छेनें) स्पर्श करीत नाहीं. ३ श्रेष्ठ अशा त्यागरूपी झाडाला. ४ मृगजळ.

नेणोनि हें वर्म । टाकिलें जें जाय । बंधक तें होय । अधिक चि ॥३९६॥

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥११॥

लाहोनियां देह । प्राप्त कर्मीं खंती । जे का बाळगिती । अज्ञानी ते ॥३९७॥
सांग पार्था, काय । करील तो घट । घेवोनिया [1] वीट । मृत्तिकेचा ? ॥३९८॥
वस्त्रातें घडेल । कैसा तंतु-त्याग । कंटाळेल आग । उष्णतेसी ? ॥३९९॥
प्रकाशाचा द्वेष । करील का दीप । सांडील का [2] आप । ओलेपण ? ॥४००॥
हिंग सुगंधत्व । आणील कोठोन । आपुल्या त्रासोन । दुर्गंधीसी ? ॥४०१॥
तैसा पार्था, येथें । लाहोनियां देह । कां गा [3] दुराग्रह । कर्म-त्यागीं ? ॥४०२॥
पुसोनि टाकितां । येईल तो टिळा । आपुल्या कपाळा । लाविला जो ॥४०३॥
परी तें कपाळ । कैसें सांडवेल । सांडावें म्हणेल । जरी कोणी ॥४०४॥
तैसें विहित जें । स्वीकारिलें येथें । तें तों टाकूं येतें । टाकूं जातां ॥४०५॥
परी देहरूपें । कर्म चि तें मूर्त । कैसें कोणा येथ । सांडवेल ? ॥४०६॥
श्वासोच्छ्वासाचिया । रूपें स्वाभाविक । निद्रेंत हि देख । होय जें का ॥४०७॥
न करितां कांहीं । चाले अखंडित । थांबे ना निवांत । राहतां हि ॥४०८॥
ऐशापरी जाण । कर्म चि संपूर्ण । झालें अवतीर्ण । देहरूपें ॥४०९॥
जावो राहो देह । परी थांबे ना तें । अखंड [4] भोंवतें । कर्मचक्र ॥४१०॥
म्हणोनि निष्काम । कर्म तें होतां च । पार्था होय साच । कर्म-त्याग ॥४११॥
त्यजावया कर्म । ऐशापरी होय । एक चि उपाय । जगामाजीं ॥४१२॥
होतां कर्म-फळ । ईश्वरीं अर्पण । लाभे आत्मज्ञान । कृपें त्याच्या ॥४१३॥
मग जैसा [5] रज्जु । येतां [6] प्रत्ययास । सर्पाचा आभास । लोप पावे ॥४१४॥
तैसा आत्म-बोधें । अविद्येसहित । होतसे निभ्रांत । कर्म-नाश ॥४१५॥
त्यजावें तें ऐसें । कर्मजात जेव्हां । साच घडे तेव्हां । कर्म-त्याग ॥४१६॥
करोनियां कर्में । कर्मफलत्यागी । तयासी च 'त्यागी' । ऐसें म्हणों ॥४१७॥
इतर तो त्याग । तैसा चि गणावा । म्हणावें विसांवा । [7] मूर्च्छनेसी ॥४१८॥

---

१ तिटकारा; कंटाळा. २ पाणी. ३ चुकीचा हट्ट. ४ फिरत असतें. ५ दोर. ६ अनुभवाला. ७ बेशुद्धीला.

दुज्या कर्मीं घेऊं । पाहे तो विश्रांति । पावतां चि [1] खंती । एका कर्मीं ।।४१९।।
दंडुक्याचा मार । ठोशांवरी न्यावा । तैसा चि जाणावा । प्रकार हा ! ।।४२०।।
केली फळत्यागें । कर्माची [2] निष्कृति । जाण त्रिजगतीं । त्यागी तो च ।।४२१।।

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मण: फलम् ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ।।१२।।

परी सांडिती ना । फलाशा जे कोणी । सर्वथा गुंतोनि । मायापाशीं ।।४२२।।
पार्था ते त्रिविध । कर्मफळालागीं । भोगावया जगीं । पात्र होती ।।४२३।।
पिता [3] आत्मजेचें । करोनियां दान । 'न मम' म्हणोन । मुक्त होई ।।४२४।।
परी तो जामात । तिज स्वीकारोन । [4] ममत्वें गुंतोन । जाय जैसा ।।४२५।।
किंवा सुखें वाणी । चालवी संसार । करोनि व्यापार । विषाचा हि ।।४२६।।
परी तें जे घेती । वेंचोनियां धन । घालविती प्राण । आपुले ते ।।४२७।।
तैसा करी कर्मे । फलाशा सांडोन । सुटे बंधांतून । अकर्ता तो ।।४२८।।
परी करी कर्मे । ठेवोनि आसक्ति । बंधक तीं होती । तयालागीं ।।४२९।।
वाटेवरी जें का । पक्व आम्रफळ । मिळे तें केवळ । घेई त्यासी ।।४३०।।
तैसें कर्मफळ । घ्यावया जो पाहे । तयासी तें राहे । चिकटोनि ।।४३१।।
त्रिविध हें जग । अर्जुना सकळ । कर्माचें चि फळ । म्हणोनियां ।।४३२।।
फलाशा सांडोन । करी येथें कर्म । तया जगद्भ्रम । उरे कैंचा ? ।।४३३।।
पाहें पार्था, देव । मनुष्य स्थावर । तया जगडंबर । ऐसें नांव ।।४३४।।
कर्मफळाचे च । प्रकार हे तिन्ही । सांगतों जाणोनि । घेईं आतां ।।४३५।।
त्रिधा कर्म-फळ । एक तें अनिष्ट । एक [5] इष्टानिष्ट । इष्ट एक ।।४३६।।
वागती जे स्वैर । होवोनि मदांध । कुकर्मे निषिद्ध । आचरती ।।४३७।।
तयांलागीं देह । लाभतो निकृष्ट । होती कृमि कीट । मृत्तिका ते ।।४३८।।
ह्यापरी अनिष्ट । कर्मफळ जाण । इष्टाचें लक्षण । ऐक आतां ।।४३९।।
जे कां स्वधर्मातें । देवोनियां मान । आपुला पाहोन । अधिकार ।।४४०।।
मानोनि प्रमाण । वेद-शास्त्राज्ञेतें । पुण्यकर्मे येथें । आचरती ।।४४१।।

---

१ किळस; कंटाळा. २ नाहीसें करणें. ३ कन्येचें. ४ माझी (पत्नी) ह्या भावनेनें. ५ बरेंवाईट.

तयां इंद्रादिक । देवतांचे देह । स्वर्गीं नि:संदेह । प्राप्त होती ॥४४२॥
इष्टकर्म-फळ । ऐसी ह्याचि [१]ख्याति । मिश्र तें किरीटी । ऐक आतां ॥४४३॥
गोड-आंबटाचें । होतां चि मिश्रण । रुचि दोहोंहून । आगळी चि ॥४४४॥
* 'रेचक' चि जैसा । होतसे कारण । योगमार्गीं जाण । 'कुंभका'सी ॥४४५॥
तैसें सत्यासत्य । मिसळतां येथें । रूप तें पालटे । असत्याचें ॥४४६॥
मग शुभाशुभ । सम प्रमाणांत । मिळोनियां होत । कर्म जेव्हां ॥४४७॥
तेव्हां मनुष्यत्व । प्राप्त होय साच । कर्मफळ हें च । इष्टानिष्ट ॥४४८॥
पाहें धनंजया । ऐशा तीन भागीं । कर्मफळ जगीं । मांडलेंसे ॥४४९॥
फलभोगाशेंत । गुंतोनि जो राहे । तया सोडी ना हें । कर्म-फळ ॥४५०॥
खातां गोड वाटे । होईतों अजीर्ण । ओढवे मरण । परी तेणें ॥४५१॥
सावचोराचें तों । [२]मैत्र वाटे भलें । नाहीं जों पातलें । आडरान ॥४५२॥
जैसी तोंवरी च । [३]वारांगना चांग । जोंवरी ना अंग-। स्पर्श झाला ॥४५३॥
तैसें कर्तृत्वाचें । घेती मोठेपण । कर्में आचरोन । अहंभावें ॥४५४॥
परी एकाएकीं । देहान्तीं आघवीं । लागती भोगावीं । कर्मफळें ॥४५५॥
घेतलें जें ऋण । फेडणें तें प्राप्त । भेटतां समर्थ । सावकार ॥४५६॥
तैसे तयांलागीं । कर्म-फळ-भोग । भोगणें च मग । प्राप्त होय ॥४५७॥
रुजोनियां दाणा । वाढती कणिसें । कणिसासी जैसे । दाणे येती ॥४५८॥
किंवा चालूं जातां । एकापुढें एक । परंपरा देख । पाउलांची ॥४५९॥
तैसें फळभोगीं । कर्म-फळ एक । [४]प्रसवे आणिक । कर्मफळा ॥४६०॥
नदीतटीं [५]नाव । घाली [६]येरझारा । भोग-परंपरा । तैसी चाले ॥४६१॥
साध्य-साधनाच्या । प्रकारें साचार । भोगाचा विस्तार । वाढे ऐसा ॥४६२॥
म्हणोनि सुटे ना । ज्यांची फलासक्ति । गुंतोनियां जाती । संसारीं ते ॥४६३॥
परी जाईचिया । फुलांचा विकास । कोमेजावयास । हेतु जैसा ॥४६४॥
तैसें त्यागियांचें । कर्म-आचरण । होतसे कारण । नैष्कर्म्यासी ॥४६५॥
बीज चि खावोन । टाकितां साचार । शेतीचा [७]व्यापार । [८]खुंटे जैसा ॥४६६॥

---

*परिशिष्ट पहा. १ प्रसिद्धि. २ मैत्री; दोस्ती. ३ वेश्या. ४ जन्म देतें. ५ होडी. ६ आवृत्ती. ७ उद्योग. ८ थांबतो.

तैसा कर्मबंध । टाकिला तोडोन । तयांनीं संपूर्ण । फलत्यागें ।।४६७।।
तेणें [१] अंत:शुद्धि । लाभतां सत्वर । सद्गुरु [२] दातार । कृपा करी ।।४६८।।
सद्गुरु-प्रसादें । होतां आत्मज्ञान । जाय मावळोन । द्वैतभाव ।।४६९।।
मग जगद्भास–। निमित्तें केवळ । स्फुरे कर्म-फळ । त्रिविध जें ।।४७०।।
तयाचा विनाश । होतां, भोग्यभोक्ता । ऐसी नुरे वार्ता । स्वभावें चि ।।४७१।।
ज्ञानप्रधान हा । घडतां संन्यास । लोपतो [३] अशेष । फळभोग ।।४७२।।
फलत्यागें ऐसी । आत्मरूपीं दृष्टि । जडोनि किरीटी । राहे जेव्हां ।।४७३।।
तेव्हां दिसे कोठें । स्वरूपावेगळें । भिन्नत्वें उरलें । कर्मजात ? ।।४७४।।
चित्रांची केवळ । जैसी माती होय । पडोनियां जाय । भिंत जेव्हां ।।४७५।।
नातरी प्रभातीं । नष्ट होतां [४] निशा । अंधार तो जैसा । नुरे कोठें ।।४७६।।
रूप नाहीं तेथें । सावली कोठोन । [५] दर्पणावांचोन । प्रतिबिंब ? ।।४७७।।
किंवा नुरे जैसें । स्वप्नाचें अस्तित्व । निद्रेसी च ठाव । नाहीं जेथें ।।४७८।।
नाहीं जेथें स्वप्न । मग पाहे कोण । खरेखोटेपण । तयाचें गा ।।४७९।।
तैशापरी पार्था । संन्यासें ह्या साच । मूळ अविद्या च । लोपे जेथें ।।४८०।।
तेथें कोणीं कर्म । मांडावें सांडावें । कार्य जें स्वभावें । अविद्येचें ।।४८१।।
म्हणोनि ह्या ज्ञान–। प्रधान संन्यासीं । करावी ती कैसी । कर्म-वार्ता ! ।।४८२।।
परी अविद्या ती । धनंजया पाहीं । आपुलिया देहीं । राहे जेव्हां ।।४८३।।
कर्तृत्वाभिमान । धरोनियां जीव । शुभाशुभीं धांव । घेई जेव्हां ।।४८४।।
आणि भेदाचिया । राजसिंहासनीं । बैसते खिळोनि । दृष्टि जेव्हां ।।४८५।।
तेव्हां हि आत्म्याचा । कर्माशीं तो साच । संबंध नाहीं च । लेशमात्र ।।४८६।।
पूर्व-पश्चिमेसी । जैसी वेगळीक । आभाळा आणिक । नभालागीं ।।४८७।।
नातरी [६] मार्तंडा । आणि मृगजळा । पवना-भूतळा । वेगळीक ।।४८८।।
पांघरोनि बैसे । नदीचें उदक । परी तो खडक । वेगळा चि ।।४८९।।
उदकासन्निध । राहिली शेवाळी । म्हणोनि का झाली । उदक ती ? ।।४९०।।
दीपाचिया संगें । काजळी जी वसे । तिज दीप ऐसें । म्हणों ये का ? ।।४९१।।

---

१ चित्ताचा निर्मळपणा. २ उदार. ३ सगळा; संपूर्णपणे. ४ रात्र. ५ आरशाशिवाय. ६ सूर्याला.

जाहला [१] कलंक । जरी चंद्राठायीं । चंद्राशीं तो नाहीं । एकरूप ।।४९२।।
नातरी अर्जुना । दृष्टीहून डोळा । सर्वथा वेगळा । असे जैसा ।।४९३।।
एक होती काय । ओघ आणि पाणी । किंवा वाट आणि । वाटसरू ? ।।४९४।।
आरसा आणिक । पाहणारा त्यांत । सर्वथा दोघांत । भेद जैसा ।।४९५।।
तैसें आत्म्याहून । सर्वथैव भिन्न । कर्म असे जाण । सुनिश्चयें ।।४९६।।
परी अज्ञानें तें । धनंजया, कैसें । आत्म्याठायीं भासे । ऐक सांगूं ।।४९७।।
फुलोनि पद्मिनी । सांगते जगासी । आला उदयासी । सूर्य ऐसें ।।४९८।।
भ्रमराकडोन । भोगवी सुगंध । सरोवरीं स्तब्ध । राहोनियां ।।४९९।।
तैसें आत्म्याठायीं । भासतें जें कर्म । तयाचें तों वर्म । ऐक आतां ।।५००।।
कर्माचीं वेगळीं । कारणें जीं पांच । तुज सांगूं तीं च । विवरोनि ।।५०१।।

पञ्चैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ।।१३।।

तुज हि तीं पार्था । असतील ठावीं । वर्णिलीं बरवीं । शास्त्रांनीं जीं ।।५०२।।
सांख्यवेदान्ताच्या । भव्य [२] प्रासादीं जीं । राजधानीमाजीं । वेदांचिया ।।५०३।।
निरूपणरूपी । [३] नौबदीच्या [३] नादीं । पावलीं प्रसिद्धि । असामान्य ।।५०४।।
सर्व कर्मांचिया । सिद्धीसी कारण । जगीं पांच जाण । कारणें हीं ।।५०५।।
आत्मराजालागीं । न [४] गोंवावें तेथें । स्वीकारोनि मतें । नेणत्यांचीं ।।५०६।।
३९ ह्यापरी विख्यात । कारणें हीं पांच । सांगितलीं साच । शास्त्रांमाजीं ।।५०७।।
परी ऐकावीं तीं । आणिकांतोंडून । हें हि ओझें जाण । नको तुज ।।५०८।।
असतां [५] चिद्रत्न । मी तुझ्या स्वाधीन । आणिकांकडोन । ऐकावें कां ?।।५०९।।
पहावया रूप । असतां दर्पण । काय [६] प्रयोजन । आणिकांचें ? ।।४१०।।
मग लोकांलागीं । विनवावें कां गा । कैसें दिसे सांगा । रूप माझें ।।५११।।
मजलागीं भक्त । जेथ जैसा पाहे । मी हि होत आहें । तैसा तेथ ।।५१२।।
तो मी तुझें आज । जाहलों खेळणें । ऐसें देव म्हणे । पार्थालागीं ।।५१३।।
प्रेमभरें ऐसें । बोलूं जातां देव । न धरी आठव । आपुला तो ।।५१४।।

---

१ डाग. २ राजवाड्यांत. ३ मोठ्या नगाऱ्याच्या आवाजानें. ४ गुंतवावें. ५ ज्ञानरूप रत्न. ६ जरुरी.

D:\Dyaneshwari_2007\ADA18_588-721 609

पार्थ हि आनंदें । होवोनि तल्लीन । गेला देहभान । विसरोनि ।।५१५।।
पूर्णचंद्राचिया । उदयें साचार । येतां चि बहर । चांदण्यासी ।।५१६।।
चंद्रकांताचा तो । द्रवोनि डोंगर । जैसा सरोवर । होऊं पाहे ।।५१७।।
तैसें सुख आणि । सुखाची [1] प्रचीत । द्वैताची ही भिंत । कोसळोनि ।।५१८।।
भक्तिप्रेमामाजीं । बुडोनि किरीटी । सुखाची च मूर्ति । होत जेव्हां ।।५१९।।
तेव्हां तो श्रीहरी । समर्थ म्हणोन । सावध होवोन । एकाएकीं ।।५२०।।
ऐक्यानंदांतून । पार्थासी सत्वर । देहभानावर । आणूं पाहे ।।५२१।।
अर्जुनासारिखा । थोर प्रज्ञावंत । बुडोनियां जात । ऐक्यरसीं ।।५२२।।
एवढा अपार । आनंदाचा भर । त्यांतुनी बाहेर । काढोनियां ।।५२३।।
देव म्हणे पार्था । येईं भानावरी । सत्वर सांवरीं । आपणातें ।।५२४।।
तेव्हां तो अर्जुन । उसासा टाकोन । डोलवोनि मान । म्हणे देवा ।।५२५।।
आतां जीवदशा । ठेवोनि बाजूस । व्हावें [2] एकरस । तुझ्या ठायीं ।।५२६।।
मनींचा हा भाव । जाणसी दातारा । तरी कां माघारा । फिरविसी ? ।।५२७।।
जरी प्रेमें माझें । करिसी कौतुक । तरी ऐक्य-सुख । भोगूं जातां ।।५२८।।
कां गा मज ऐसा । देहभानावरी । आणिसी मुरारी । द्वैतभावें ? ।।५२९।।
तंव म्हणे देव । पार्था तूं मी एक । चंद्र आणि देख । [3] ज्योत्स्ना जैसी ।।५३०।।
भक्तश्रेष्ठा तुज । नसे का हें ठावें । काय [4] म्यां बोलावें । ऐसें आहे ? ।।५३१।।
बोलावया हें हि । मज वाटे भीति । न जाणों अद्वैतीं । रंगशील ।।५३२।।
प्रियजनासंगें । हंसावें रुसावें । तेणें वाढवावें । प्रेमसौख्य ।।५३३।।
पार्था ऐसें प्रेम । तुझ्या माझ्या ठायीं । म्हणोनि ही पाहीं । वेगळीक ।।५३४।।
ऐसी वेगळीक । जोंवरी ही साच । घडे तोंवरी च । प्रेम-भोग ।।५३५।।
म्हणोनियां राहो । बोलणें हें आतां । चित्त देईं पार्था । निरूपणीं ।।५३६।।
सर्व कर्में भिन्न । कैसीं आत्म्याहून । होतों [5] विवरून । सांगत हें ।।५३७।।
तंव म्हणे पार्थ । माझ्या मनींचें च । स्वभावें हें साच । बोलतसां ।।५३८।।
सर्वकर्मबीज । कारण-पंचक । सांगेन ही [6] भाक । दिली मज ।।५३९।।

---

१ अनुभव. २ एकरूप; अभिन्न. ३ चंद्रिका; चांदणे. ४ मीं. ५ स्पष्ट करून. ६ वचन.

आत्म्याचा संबंध । नसे कांहीं येथें । ऐसें तुम्ही मातें । बोलिलें जें ।।५४०।।
तें चि आवडीनें । ऐकावेंसें वाटे । तरी कृपामूर्ते । निरूपावें ।।५४१।।
पार्थाचे हे बोल । करोनि श्रवण । बहु संतोषून । विश्वनाथ ।।५४२।।
म्हणे ह्या चि साठीं । घेईल जो हट्ट । ऐसा भक्तश्रेष्ठ । असे कोठें ! ।।५४३।।
तुजऐशा थोर । भक्ताचा मी ऋणी । प्रेमें [१] निरूपणीं । [१] प्रवर्तलों ।।५४४।।
तंव पार्थ म्हणे । मागील तो भाव । विसरले देव । पुन्हां कैसे ? ।।५४५।।
मी तूं पणालागीं । रहावया जागा । असे का हो सांगा । येथें आतां ? ।।५४६।।
असो, म्हणे देव । ऐक सावधान । पार्था निरूपण । करीन जें ।।५४७।।
सर्व हि कर्मांची । पांच ह्या कारणीं । होय उभारणी । परभारें ।।५४८।।
कर्माचीं कारणें । जैसीं होती पांच । तैसे च ते साच । पांच हेतु ।।५४९।।
परी आत्मतत्त्व । राहे उदासीन । न तें [२] उपादान । नव्हे हेतु ।।५५०।।
करी ना सहाय्य । स्वयें तें कांहीं च । व्हावयासी साच । कर्मसिद्धि ।।५५१।।
शुभाशुभ कर्मे । आत्मतत्त्वीं जाण । रात्र आणि दिन । नभीं जैसीं ।।५५२।।
उदक उष्णता । वाफ ऐसीं तीन । जातां चि जडोन । पवनाशीं ।।५५३।।
उद्‌भवती मेघ–। पंक्ति आकाशांत । परी तें अलिप्त । राहे जैसें ।।५५४।।
जोडोनियां काष्ठें । घडविली होडी । लोटितो नावाडी । उदकांत ।।५५५।।
वायूचिया बळें । जाय ती वेगांत । परी साक्षीभूत । जळ जैसें ।।५५६।।
[३] मृत्तिकाचा गोळा । ठेवोनियां देख । भोवंडोनि चाक । दंडुक्यानें ।।५५७।।
तयाचा चि घडा । घडितो कुंभार । मृत्तिका आधार । मात्र तेथें ।।५५८।।
लोकव्यवहार । चालतां सकळ । सूर्य तो केवळ । साक्षी जैसा ।।५५९।।
तैसी च ह्या पांच । कारणांकडोन । एकत्र मिळोन । पांच हेतु ।।५६०।।
केली जाय [४] कर्म–। लतेची लावणी । वेगळें त्याहूनि । आत्म-तत्त्व ।।५६१।।
आतां वेगळालीं । तीं च सांगूं भलीं । तोलोनि घेतलीं । मोत्यें जैसीं ।।५६२।।

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।
विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम् ।।१४।।

---

१ सांगूं लागलों. २ साक्षात् कारण; समवायि कारण. (जसें घटास माती). ३ मातीचा. ४ कर्मरूप वेलीची.

परी पार्था येथें । देह हें चि जाण । पहिलें कारण । कर्माचें गा ।।५६३।।
सुखदु:खादिक । भोगांसमवेत । नांदतसे येथ । जीव भोक्ता ।।५६४।।
हा चि अभिप्राय । जाणोनि देहासी । [१] 'अधिष्ठान' ऐसी [२] संज्ञा द्यावी ।।५६५।।
दाही इंद्रियांच्या । द्वारा नाना कष्ट । करोनियां येथ । रात्रंदिन ।।५६६।।
प्रकृतीकडोन । जीं का नाना रीती । मेळविलीं जाती । सुख-दु:खें ।।५६७।।
तयां भोगावया । शरीरावांचोन । नाही दुजें स्थान । जीवालागीं ।।५६८।।
म्हणोनि देहासी । येथें 'अधिष्ठान' । ऐसें [२] अभिधान । द्यावें पार्था ।।५६९।।
चौवीस तत्त्वांचें । कुटुंब तें भलें । रहावया आलें । शरीरीं ह्या ।।५७०।।
बंध-मोक्षाची जी । असे गुंतागुंत । [३] उकले निभ्रांत । येथें च ती ।।५७१।।
बहु बोलूं काय । निद्रा आणि स्वप्न । जागृति ह्या तीन । अवस्था ज्या ।।५७२।।
तयां देह मात्र । अधिष्ठान एक । म्हणोनियां देख । हें चि नाम ।।५७३।।
'कर्ता' हें तों [४] दुजें । कर्माचें कारण । प्रतिबिंब जाण । चैतन्याचें ।।५७४।।
नभ चि तें जैसें । वर्षोनियां नीर । रची सरोवर । महीतळीं ।।५७५।।
तया सरोवरीं । मग बिंबोनियां । राहे होवोनियां । [५] तदाकार ।।५७६।।
निद्राभरें [६] भूप । आपणा नेणोन । स्वप्नीं [७] रंकपण । धरी जैसा ।।५७७।।
तैसा स्वरूपाचा । पडोनि विसर । होय देहाकार । चैतन्य जें ।।५७८।।
मग देह चि मी । ऐसें मानी साच । पावोनि देहीं च । तद्रूपता ।।५७९।।
'जीव' ऐसी संज्ञा । तयालागीं देती । स्वरूप-विस्मृति । घडतां च ।।५८०।।
मग देहाचा तो । धरी अभिमान । सर्वथा गुंतोन । देहधर्मीं ।।५८१।।
प्रकृतिकडोन । कर्में होती जीं जीं । भ्रमें तीं तीं माझीं । ऐसें म्हणे ।।५८२।।
ह्या चि लागीं कर्ता । बोलती जीवास । अहंममत्वास । बाळगी जो ।।५८३।।
आतां जैसी दृष्टि । एक चि असोन । फांके केंसांतून । पापणीच्या ।।५८४।।
तेव्हां भेदलेली । ऐसें वाटे साच । जणूं चवरी च । मोकळी ती ।।५८५।।
एक चि प्रकाश । परी भासे भिन्न । झरोक्यांमधून । फांके जेव्हां ।।५८६।।
तैसें बुद्धीचें तें । एक ज्ञान फांके । इंद्रियांसारिखें । भिन्नपणें ।।५८७।।

---

१ आधार. २ नांव. ३ सोडविली जाते; सुटते. ४ दुसरें. ५ त्या आकाराचें. ६ राजा. ७ भिकारीपणा.

भिन्न ऐसीं पांच । ज्ञानेंद्रियें जाण । कर्माचें कारण । तिसरें हें ॥५८८॥
एक चि तें पाणी । परी नदी नद । घडे हा [1] प्रवाद । ओघभेदें ॥५८९॥
एक चि पुरुष । नऊ हि रसांचा । [2] आविर्भाव साचा । दावी जेव्हां ॥५९०॥
तेव्हां नवविध । ऐसा वाटूं लागे । असोनि निजांगें । एकला तो ॥५९१॥
तैसी क्रियाशक्ति । प्राणवायूमाजीं । अखंड असे जी । मूळची च ॥५९२॥
वांटली ती जाय । नाना स्थानीं जेव्हां । ऐसी भासे तेव्हां । नानाविध ॥५९३॥
वाचेचिया ठायीं । येवोनियां राही । तेव्हां पार्था होई । बोलणें ती ॥५९४॥
हाताचिया ठायीं । येवोनियां बैसे । तेव्हां ती होतसे । देणेंघेणें ॥५९५॥
मळमूत्रद्वारीं । [3] क्षरणें ती होई । चरणांच्या ठायीं । गति ती च ॥५९६॥
नाभीपासोनियां । हृदयापर्यंत । प्रणवरूपांत । घुमे जेव्हां ॥५९७॥
तेव्हां त्या चि क्रिया-। शक्तिलागीं जाण । पार्था देती 'प्राण'। ऐसी संज्ञा ॥५९८॥
तिज कंठस्थानीं । बोलती 'उदान' । होय ती 'अपान' । [4] अधोरंध्रीं ॥५९९॥
सर्व हि देहांत । व्यापकत्वें राहे । 'व्यान' ऐसें [5] लाहे । नाम तेव्हां ॥६००॥
सारिखा वांटोन । देई शरीरास । मुखें अन्नरस । भक्षिला जो ॥६०१॥
भरोनियां राहे । सांध्यासांध्यांतून । म्हणावें 'समान' । तेव्हां तिज ॥६०२॥
जांभई वा शिंक । नातरी ढेकर । होय व्यवहार । ऐसा जेव्हां ॥६०३॥
तेव्हां * नाग कूर्म । कृकरादि संज्ञा । तिज देती प्राज्ञा । धनंजया ॥६०४॥
असो वायूची ही । क्रियाशक्ति एक । ह्यापरी अनेक । धरी रूपें ॥६०५॥
ऐसी भिन्न भिन्न । व्यापारीं वर्तोन । विविध होवोन । राहिली जी ॥६०६॥
ती च वायुशक्ति । धनंजया जाण । कर्माचें कारण । होय चौथें ॥६०७॥
ऋतूमाजीं जैसा । शोभावा शरद् । तशांत हि चांद । पौर्णिमेचा ॥६०८॥
नातरी वसंतीं । असावें उद्यान । आणि प्रियजन । प्राप्त व्हावा ॥६०९॥
तशांत हि तेथें । सर्व उपचार । असावे साचार । सानुकूल ॥६१०॥
नातरी कमल । व्हावें विकसित । खुलावें तशांत । मकरंदें ॥६११॥
किंवा वाचेलागीं । कवित्व बरवें । कवित्वीं शोभावें । रसिकत्व ॥६१२॥

---

*परिशिष्ट पहा.　१ नांवाचा आरोप.　२ प्रकट होणे; अवतार.　३ बाहेर टाकणें; गळणें.　४ मलद्वारांत.　५ मिळवते.

रसिकत्वीं आत्म–। तत्त्वाचें वर्णन । दिसावें खुलोन । मग जैसें ॥६१३॥
तैसी सर्व वृत्तीं–। माजीं बुद्धि भली । शोभावी आगळी । इंद्रियांनीं ॥६१४॥
आणि इंद्रियांच्या । देवतांचा मेळ । व्हावा अनुकूल । तशांत हि ॥६१५॥
म्हणोनि नेत्रादि । दशेन्द्रियां ठायीं । [1]स्वानुग्रहें राही । स्वभावें जो ॥६१६॥
तो चि सूर्यादिक । [2]देववृंद जाण । पांचवे कारण । कर्माचें गा ॥६१७॥
तुझिया बुद्धीचें । जेणें समाधान । होय परिपूर्ण । ऐशा रीती ॥६१८॥
कर्माचीं कारणें । येथें पंचविध । दाविलीं विशद । करोनियां ॥६१९॥
आणिक ज्या पांच । हेतूंचिया योगें । खाण वाढूं लागे । कारणांची ॥६२०॥
मग साच घडे । कर्मांची रचना । हेतु ते अर्जुना । सांगूं ऐक ॥६२१॥

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥१५॥

तरी [3]ऋतुराज । येतां अकस्मात् । होती पल्लवित । वृक्ष-वेली ॥६२२॥
पल्लवांमधून । पुष्पगुच्छ येती । होय फलप्राप्ति । पुष्पांतून ॥६२३॥
किंवा वर्षाकाळीं । उद्भवती मेघ । मेघांतूनि मग । वृष्टि होय ॥६२४॥
वृष्टीचिया योगें । धान्याची समृद्धि । होय सुखवृद्धि । जैशा रीती ॥६२५॥
पूर्वदिशा जन्म । देई अरुणासी । दाखवी सूर्यासी । अरुण तो ॥६२६॥
सूर्याचिया योगें । अर्जुना संपूर्ण । उजाडतो दिन । मग जैसा ॥६२७॥
तैसा चि कर्माचा । संकल्प व्हावया । मन धनंजया । हेतु होय ॥६२८॥
मग तो संकल्प । वाचेचिया द्वारा । मांडितो पसारा । बोलण्याचा ॥६२९॥
ऐशापरी जेव्हां । वाचेचा तो दिवा । दाखवी आघवा । कर्ममार्ग ॥६३०॥
तेव्हां कर्ता जीव । पार्था अवधारीं । सांपडे व्यापारीं । कर्तृत्वाच्या ॥६३१॥
मग लोहवस्तु । घडावी साचार । घेवोनि हत्यार । लोहाचें चि ॥६३२॥
तैसा देहादिक । सर्व समुदाय । तो चि हेतु होय । देहादिकां ॥६३३॥
[4]ताण्यामाजीं [4]बाणा । गोंवितां नभ्रांत । तंतु चि तो होत । वस्त्र जैसा ॥६३४॥
किंवा देती पैलू । पाडोनि साचार । रत्नासी आकार । रत्नानें च ॥६३५॥

---

१ आपल्या कृपेसह. २ देवतांचा समुदाय. ३ वसंत ऋतु. ४ (वस्त्रांतील) उभ्या धाग्यांत आडवे धागे.

तैसें मन-वाचा-। देहकर्मां देख । मनवाचादिक । हेतु होय ।।६३६।।
आतां शरीरादि । कारणें जीं साच । होती कैसीं तीं च । हेतु येथें ।।६३७।।
ऐसी जरी कोणी । घेईल आशंका । [१] परिहार देखा । तरी ऐसा ।।६३८।।
सूर्यप्रकाशासी । सूर्य चि कारण । आणि हेतु जाण । सूर्य चि तो ।।६३९।।
कांड्यांतून कांडें । ऐसा वाढे ऊस । कांडें चि कांड्यास । हेतु तेव्हां ।।६४०।।
किंवा [२] वाग्देवीचें । कराया वर्णन । वाचा चि कारण । होय जैसी ।।६४१।।
नातरी वेदांचा । मोठेपणा साच । जैसा वेदांनीं च । वाखाणावा ।।६४२।।
तैसीं देह वाचा । इत्यादिक साचीं । कारणें कर्मांचीं । होती जरी ।।६४३।।
तरी तीं च हेतु । म्हणों ये नि:शंक । मन-वाचादिक । कारणें जीं ।।६४४।।
कारणां-हेतूंची । होतां चि मिळणी । होय उभारणी । कर्माची ज्या ।।६४५।।
कर्म तें [३] यथोक्त । होतां धनंजया । न्याय्य चि तें न्याय्या । हेतु होय ।।६४६।।
जिरे शेतामाजीं । पर्जन्याचा लोट । परी तो [४] अचाट । उपयोगी ।।६४७।।
किंवा अकस्मात् । कोणी रागें रागें । वाटे जाऊं लागे । द्वारकेच्या ।।६४८।।
तरी पदयात्रा । तयाची ती वायां । ऐसें धनंजया । म्हणावें ना ।।६४९।।
तैसें हेतु आणि । कारणांच्या मेळें । कर्म उपजलें । आंधळें जें ।।६५०।।
तया कर्मा लाभे । शास्त्रदृष्टि जेव्हां । म्हणावें तें तेव्हां । पुण्यकर्म ।।६५१।।
नातरी स्वभावें । दूध उतूं गेलें । तरी तें [५] वेंचलें । वृथा जैसें ।।६५२।।
तैसें शास्त्राचिया । सहाय्यावांचोन । केलें निष्कारण । होय कर्म ।।६५३।।
[६] तस्करें लुटोन । नेलें जें का धन । म्हणों ये तें दान । ऐसें जरी ।।६५४।।
तरी कर्मासी त्या । म्हणावें सफळ । नातरी केवळ । निष्फळ तें ।।६५५।।
नातरी बावन्न । वर्णांविरहित । पार्था मंत्रजात । असे काय ? ।।६५६।।
आणि राहे कोण । उच्चारिल्याविण । वर्ण ते बावन्न । घडीघडी ।।६५७।।
परी मंत्रोच्चार-। फलप्राप्ति कैंची । नाकळे मंत्राची । हातोटी जों ।।६५८।।
तैसें हेतु आणि । कारणांच्या योगें । कर्म होऊं लागे । येथें जें जें ।।६५९।।
तें तें यथाशास्त्र । घडे ना जोंवरी । जाणावें तोंवरी । निष्फळ तें ।।६६०।।

---

१ दूर करणें. २ वाचारूपी देवता; सरस्वती. ३ शास्त्राप्रमाणें. ४ अतिशय. ५ खर्च झालें. ६ चोरानें.

तेव्हां हि तें कर्म । घडे जरी साच । तरी तें नव्हे च । पुण्यकर्म ॥६६१॥
कर्म तें [1] अन्याय्य । ऐसें [2] हेतु होय । सर्वथा अन्याय्य । कर्मासी च ॥६६२॥

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥१६॥

कर्मालागीं पांच । कारणें हीं साच । हेतु हि तैसे च । पांच होती ॥६६३॥
येथें उदासीन । आत्मतत्त्व जाण । हेतु ना कारण । कर्मासी तें ॥६६४॥
दाखवोनि दृष्टि । आणि [3] दृश्यजात । राहतो अलिप्त । सूर्य जैसा ॥६६५॥
तैसें न होवोन । हेतु वा कारण । कर्म-प्रकाशन । करी आत्मा ॥६६६॥
प्रतिबिंब किंवा । आरसा हीं दोन्ही । स्वयें न होवोनि । वीरश्रेष्ठा ॥६६७॥
आरशामाझारीं । [4] न्याहाळिता देख । होय [5] प्रकाशक । दोहोंचा हि ॥६६८॥
किंवा रविराज । राहोनि अलिप्त । दिन आणि रात । दावी जैसा ॥६६९॥
तैसा न होवोनि । कर्म आणि कर्ता । तयां प्रकाशिता । होय आत्मा ॥६७०॥
परी जो का देह–। अहंतेच्या मोहें । देह चि मी आहें । ऐसें मानी ॥६७१॥
आणि आत्मरूपा–। संबंधीं साचार । गाढ अंधकार । ज्याच्या ठायीं ॥६७२॥
चैतन्या ईश्वरा । आणि परब्रह्मा । दाखवी जो सीमा । देहाची च ॥६७३॥
तयाच्या बुद्धीसी । आत्मा कर्ता ऐसें । सर्वथैव दिसे । सुनिश्चयें ॥६७४॥
अकर्ता मी आत्मा । असें कर्मातीत । सदा साक्षीभूत । सर्व कर्मां ॥६७५॥
ऐसी आपुलिया । स्व-रूपाची वार्ता । नायके च पार्था । कधीं हि तो ॥६७६॥
म्हणोनि [6] अमाप । आत्म्यालागीं जाण । देह चि मानोन । राहिला तो ॥६७७॥
सूर्योदयीं रात्र । घुबडासी होय । नवल तें काय । असे येथ ॥६७८॥
आकाशींचा सूर्य । दृष्टीलागीं साच । पडला नाहीं च । जयाचिया ॥६७९॥
तयासी जें बिंब । सरोवरीं भासे । तो चि सूर्य ऐसें । वाटतसे ॥६८०॥
सूर्य तो निर्माण । झाला ऐसें मानी । जाय तें भरोनि । जळें जेव्हां ॥६८१॥
आणि वाऱ्यासंगें । हालतां तें तोय । कंप पावे सूर्य । ऐसें बोले ॥६८२॥
आटतां तें मग । नष्ट झाला सूर्य । बुद्धीचा निश्चय । करी ऐसा ॥६८३॥

---

१ अयोग्य. २ कारण. ३ दिसणारें सर्व. ४ पाहणारा. ५ स्पष्टपणास आणणारा. ६ अनंत; अपार.

जोंवरी ना जागें । व्हावें निद्रेंतून । तोंवरी तें स्वप्न । सत्य वाटे ॥६८४॥
जोंवरी [१] रज्जूचें । नाहीं झालें [१] भान । सर्प तो म्हणोन । वाटे भय ॥६८५॥
नातरी विकार । काविळीचा [२] डोळां । तोंवरी पिंवळा । दिसे चंद्र ॥६८६॥
भुलोनियां धांव । न घेती का मृग । देखोनियां चांग । मृग-जळ ? ॥६८७॥
तैसें शास्त्रा आणि । गुरूतें नेणोन । जगे जो जीवन । मूढतेचें ॥६८८॥
[३] आरोपी तो आत्म्या–। ठायीं देहधर्मां । देहासी च आत्मा । मानोनियां ॥६८९॥
मेघ धांवे परी । चंद्र धांवे ऐसें । साच वाटे जैसें । [४] जंबुकातें ॥६९०॥
असो, अज्ञानी तो । देहासी च आत्मा । ऐसें वीरोत्तमा । मानोनियां ॥६९१॥
कर्माचियां [५] वज्र–। गांठीनें बांधिला । देहीं अडकला । मूढपणें ॥६९२॥
नलिका–यंत्रीं राघू । येवोनि बैसला । सर्वथा मोकळा । असोनि हि ॥६९३॥
बद्ध झालों ऐसें । मानोनि बापुडा । सोडी ना चवडा । पाउलांचा ॥६९४॥
तैसें नित्य सिद्ध । शुद्ध आत्मरूपीं । कर्म जो आरोपी । प्रकृतीचें ॥६९५॥
तया कर्म-बंध । तुटे ना किरीटी । जरी कोटी कोटी । कल्प गेले ! ॥६९६॥
आतां वडवाग्नि । असोनि सागरीं । उदक न करी । स्पर्श तया ॥६९७॥
तेविं कर्मामाजीं । असोनि अर्जुना । जयातें स्पर्शे ना । कर्मबंध ॥६९८॥
करोनियां कर्में । अलिप्त जो पूर्ण । तयाचें लक्षण । सांगूं ऐक ॥६९९॥
शोधितां ती दीपें । जैसी होय प्राप्त । वस्तु अंधारांत । सांडली जी ॥७००॥
तैसें आपुलें च । लाभे मुक्तपण । मुक्ताचें वर्णन । करूं जातां ॥७०१॥
किंवा जैसा स्वच्छ । करोनि दर्पण । आपुलें दर्शन । घ्यावें त्यांत ॥७०२॥
नातरी लवण । जळीं मिसळोन । जळ चि होवोन । राहे जैसें ॥७०३॥
किंवा प्रतिबिंब । मागें परतोन । बिंबाचें दर्शन । घेई जेव्हां ॥७०४॥
तेव्हां राहे मूळ । बिंब चि होवोन । पहाणें सांडोन । जैशा रीती ॥७०५॥
तैसा हारपला । निज आत्म-भाव । घ्यावा त्याचा ठाव । ऐसें वाटे ॥७०६॥
तरी संतस्थिति । आणितां ध्यानांत । येई तो शोधीत । आपणासी ॥७०७॥
म्हणोनि संतांचें । करावें स्तवन । ऐकावें वर्णन । तयांचें चि ॥७०८॥

---

१ दोराची ओळख. २ डोळयांत. ३ आरोप करतो; आहेत असें मानतो. ४ कोल्ह्याला. ५ पक्क्या बंधनाने.

चर्मचक्षूंचिया । [१] चर्में लिप्त नोहे । धनंजया पाहें । दृष्टि जैसी ।।७०९।।
तैसा शुभाशुभ । कर्मीं जो अलिप्त । सदा उपाधींत । वावरोनि ।।७१०।।
तया मुक्तात्म्याचें । लक्षण तें ऐक । तुज सयुक्तिक । सांगूं आतां ।।७११।।

यस्य नाऽहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।
हत्वाऽपि स इमाँल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते ।।१७।।

होता जो भोगीत । विश्वरूपी स्वप्न । निद्रेंत राहोन । अविद्येच्या ।।७१२।।
तया मायाबद्ध । अनादि जीवातें । जेव्हां गुरुनाथें । जागें केलें ।।७१३।।
'तत्त्वमसि' मंत्र । सांगितला कानीं । मस्तकीं ठेवोनि । कृपाहस्त ।।७१४।।
तेव्हां विश्वरूप । स्वप्नातें सांडोन । माया-निद्रेंतून । उठोनियां ।।७१५।।
अद्वयानंदांत । तन्मय तो झाला । निज-स्वरूपाला । ओळखोनि ।।७१६।।
एकाएकीं लोपे । मृगजळपूर । पसरतां [२] कर । चंद्रम्याचे ।।७१७।।
किंवा बाळपण । निघोनियां जातां । [३] बागुलासी त्राता । उरे कोण ? ।।७१८।।
नातरी इंधन । जातां जळोनियां । स्वयंपाकक्रिया । ठेली जैसी ।।७१९।।
किंवा निद्रेंतून । येतां जागृतीस । पडेना दृष्टीस । स्वप्न जैसें ।।७२०।।
तैसें तयालागीं । उरे ना मी-माझें । स्वरूपीं सहजें । लीन होतां ।।७२१।।
भलत्या भुयारीं । रीघो [४] प्रभाकर । दिसे ना अंधार । तया जैसा ।।७२२।।
तैसा आत्मभावें । व्यापिला जो जीव । तया जो जो ठाव । दिसे डोळां ।।७२३।।
तो तो सकळ हि । द्रष्टेपणासवें । होतसे स्वभावें । आत्मरूप ।।७२४।।
अग्निसंगें दग्ध । होय जें का तृण । अग्नि च होवोन । राहे जेव्हां ।।७२५।।
[५] दाह्य-दाहक हा । भेद तेव्हां मग । उरे कोठें सांग । पंडु-सुता ।।७२६।।
तैसा जो आरोप । कर्मकर्तृत्वाचा । आला होता साचा । आत्म्यावरी ।।७२७।।
होतां चि तो दूर । एक आत्मस्थिति । उरे जी किरीटी । [६] अनिर्वाच्य ।।७२८।।
त्या चि आत्मस्थिती–। माजीं नित्य राहे । तयासी का आहे । देहभाव ? ।।७२९।।
कल्पान्ताच्या वेळीं । विश्व जळमय । होतां उरे काय । क्षुद्र ओघ ? ।।७३०।।
तैसी आत्मरूप । अहंता संपूर्ण । पार्था, देहपण । उरों नेदी ।।७३१।।

---

१ चामड्यानें. २ किरण. ३ बागुलबुवाला. ४ सूर्य. ५ जळणारें व जाळणारा. ६ शब्दानें वर्णितां न येणारी.

काय सांगें विश्व–। प्रकाशिता सूर्य । सामावला जाय । प्रतिबिंबीं ? ।।७३२।।
काढिलें जें लोणी । करोनि मंथन । घातलें फिरोन । [1]ताकामाजीं ।।७३३।।
तरी ताकीं नाहीं । मिसळोनि जात । राहतें अलिप्त । तेथें जैसें ।।७३४।।
काष्टामाजीं अग्नि । असे जो का गुप्त । घर्षणें प्रकट । करितां तो ।।७३५।।
मग काष्ठाचिया । पेटीमाजीं जाण । ठेविला कोंडोन । राहे कैसा ? ।।७३६।।
किंवा रात्रीचिया । उदराआंतून । [2]सहस्र-किरण । निघाला जो ।।७३७।।
तयाचिया कानीं । जैसी पंडु-सुता । शिरे चि ना वार्ता । रजनीची ।।७३८।।
तैसें ज्ञाता-ज्ञेय । टाकी जो गिळोन । तयासी कोठून । देहाहंता ।।७३९।।
आकाशें जेथून । जयाठायीं जावें । तेथें हि स्वभावें । असे तें चि ।।७४०।।
म्हणोनि सर्वत्र । सारखें [3]कोंदून । राहिलें गगन । जैशा रीती ।।७४१।।
तैसें मुक्तात्म्यानें । करावें जें काहीं । स्वभावें तें होई । आत्मरूप ।।७४२।।
म्हणोनि मी कर्ता । ऐसा अभिमान । उरेल कोठोन । तयालागीं ।।७४३।।
[4]महार्णवीं जैसें । प्रवाहाचें नांव । किंवा नुरे [5]ठाव । नभाविण ।।७४४।।
ध्रुवालागीं जैसें । जाणें येणें नाहीं । तैसी स्थिति पाहीं । मुक्तात्म्याची ।।७४५।।
ऐशापरी त्याचा । देह-अहंकार । बुडाला साचार । आत्मबोधीं ।।७४६।।
तरी जोंवरी तो । दिसे देहाकारें । तोंवरी तें उरे । कर्म त्यासी ।।७४७।।
वारा तरी जैसा । वाहोनियां गेला । परी डोल ठेला । वृक्षाठायीं ।।७४८।।
नातरी कापूर । जातसे उडोन । सुगंध ठेवोन । [6]करंडकीं ।।७४९।।
गीत-समारंभ । जाय तो संपोनि । परी घुमे कानीं । ध्वनि जैसा ।।७५०।।
भूमीवरी गेलें । वाहोनियां जल । परी मागें ओल । उरे जैसें ।।७५१।।
मावळे [2]गभस्ति । परी नभ:प्रांतीं । उरे [7]सायंदीप्ति । मागें जैसी ।।७५२।।
किंवा लक्ष्यभेद । जाहला तरी हि । पुढें धांव घेई । बाण जैसा ।।७५३।।
घेतला काढोन । कुंभकारें घट । तरी तें भोंवत । राहे चक्र ।।७५४।।
तैसा मुक्तात्म्याचा । देह-अहंकार । गळोनि साचार । जरी गेला ।।७५५।।
तरी तयाचिया । प्रारब्धानुसार । चालती व्यापार । शरीराचे ।।७५६।।

---

१ ताकांत. २ सूर्य. ३ भरून. ४ महासागरांत. ५ (रिकामी) जागा. ६ करंड्यांत; डबींत. ७ संधि-प्रकाश.

पडे जैसें स्वप्न । संकल्पावांचोनि । न लावितां वनीं । होती वृक्ष ।।७५७।।
न रचितां तरी । गंधर्व-नगरी । उभारे [१] अंबरीं । आपोआप ।।७५८।।
देहादिक पांच । कारणाकडोन । तैसें घडे जाण । कर्मजात ।।७५९।।
येथें आत्मराजें । करावा [२] उद्यम । तरी घडे कर्म । ऐसें नाहीं ।।७६०।।
परी धनंजया । देहादिक पांच । कारणें जीं साच । सहेतुक ।।७६१।।
तयांच्याकडोन । कर्म–[३] आविष्कार । संस्कारानुसार । प्रारब्धाच्या ।।७६२।।
तया कर्मामाजीं । संहरो हें जग । किंवा नवें चांग । जन्म पावो ।।७६३।।
परी रवि नेणे । फांके कमलिनी । किंवा कुमुदिनी । सुके कैसी ।।७६४।।
मेघमालेंतून । वीज कोसळोन । टाको ती जाळोन । विश्व सारें ।।७६५।।
किंवा पर्जन्याची । होवोनियां वृष्टि । होवो धन्य सृष्टि । [४] तृणांकुरीं ।।७६६।।
परी दोहींतें हि । नभ नेणें जैसें । तैसा देहीं असे । विदेही जो ।।७६७।।
सृष्टीची तो नेणें । घडामोड पार्था । न देखे जागता । स्वप्न जैसे ।।७६८।।
परी स्थूल दृष्टि । होती जे अज्ञानी । ते तया मानोनि । देहधारी ।।७६९।।
कर्माचें कर्तृत्व । तयाचिया ठायीं । धनंजया पाहीं । आरोपिती ।।७७०।।
उभवोनि भलें । तृणाचें बाहुलें । कडे जें ठेविलें । शेताचिया ।।७७१।।
तयासी तो कोल्हा । 'राखणा' ऐसें च । मानी ना का साच । भ्रमोनियां ।।७७२।।
[५] पिसें नेसलें का । नागवें चि असे । जाणावें हें जैसें । आणिकांनीं ।।७७३।।
झुंझारासी घाव । लागले जे रणीं । जैसे आणिकांनीं । मोजावे ते ।।७७४।।
किंवा जैसा महा–। सतीचा शृंगार । पहावा साचार । आणिकांनीं ।।७७५।।
परी शरीराचें । नसे तिज भान । देखे ना ती जन । किंवा अग्नि ।।७७६।।
तैसा आत्मबोधें । जागृत जो झाला । कोठोनि तयाला । जगद्भान ? ।।७७७।।
द्रष्टा-दृश्य-भाव । आटतां साचार । नेणे तो व्यापार । इंद्रियांचे ।।७७८।।
कल्लोळ [६] कल्लोळा । गिळीतसे ऐसें । जरी साच दिसे । जनांलागीं ।।७७९।।
तरी जळ एक । येतां प्रत्ययास । तत्त्वतां कोणास । गिळी कोण ? ।।७८०।।
तैसें मुक्तात्म्यास । दुजें नाहीं कोठें । वधी तो कोणातें । मग कैसा ? ।।७८१।।

---

१ आकाशांत. २ उद्योग. ३ प्रकट होणें. ४ कोंवळें गवत उगवून. ५ वेडें. ६ लाटेला.

[१] हेम-चंडिकेनें । हेम-शूळें साचा । हेम-महिषाचा । नाश केला ॥७८२॥
ऐसें जरी पाहे । पुजाऱ्याची दृष्टि । तरी वस्तुस्थिति । वेगळी च ॥७८३॥
चंडिका महिष । शूळ हीं सकळ । तत्त्वतां केवळ । सुवर्ण चि ॥७८४॥
दिसे जळ-अग्नि । [२] पट-चित्रीं साच । परी दृष्टीचा च । आभास तो ॥७८५॥
पटाचिया ठायीं । [३] ओलांश ना आग । पाहूं जातां चांग । धनंजया ॥७८६॥
तैसें चि प्रारब्ध–। संस्कारानुसार । मुक्ताचें शरीर । हालतसे ॥७८७॥
परी तें देखोन । कैसे मूढ जन । कर्ता तो म्हणोन । बोलती गा ! ॥७८८॥
त्रैलोक्याचा घात । तया कर्मीं झाला । तरी तेणें केला । म्हणों नये ॥७८९॥
प्रभाकरें आधीं । देखावें [४] तमासी । मग तो तें नाशी । ऐसें म्हणों ॥७९०॥
तैसें मुक्ताचिया । ठायीं नाहीं द्वैत । मग कर्मजात । कोठोनि तें ? ॥७९१॥
भागीरथीमाजीं । जातां चि मिळोन । होतसे पावन । नदी जैसी ॥७९२॥
तैसी त्याची बुद्धि । होतां आत्मरूप । पुण्य-पाप-लेप । नेणें काहीं ॥७९३॥
अग्निलागीं होतां । अग्नीचा च स्पर्श । पोळितो कोणास । कोण तेथें ? ॥७९४॥
रुतेल का शस्त्र । आपणा आपण ? । कर्मासी जो भिन्न । तैसें नेणे ॥७९५॥
तयाच्या बुद्धीसी । कैसें कर्मजात । [५] करील तें [५] लिप्त । कर्तेपणें ? ॥७९६॥
म्हणोनि जयातें । कर्ता कार्य क्रिया । झालीं धनंजया । आत्मरूप ॥७९७॥
तयालागीं नाहीं । कर्मांचें बंधन । शरीराकडोन । होती जीं का ॥७९८॥
देखें पांचांची ह्या । काढोनियां खाण । कौशल्येंकरोन । बुद्धीचिया ॥७९९॥
तेथें कर्ता जीव । दशेंद्रियद्वारा । कर्मांचा पसारा । मांडी ऐसा ॥८००॥
न्याय्यान्याय्याकार । मंदिरें कर्मांचीं । उभारी तो साचीं । क्षणार्धांत ॥८०१॥
ऐशा अवाढव्य । कर्मालागीं साच । आत्मा तो नाहीं च । साह्यकर्ता ॥८०२॥
कर्मारंभा तरी । हात लावी, हा हि । तयाचिया ठायीं । बोल फोल ॥८०३॥
आत्मा जो चिद्रूप । असे साक्षीभूत । उपाधिरहित । नित्यसिद्ध ॥८०४॥
कर्म-प्रेरणेच्या । संकल्पाचा देख । कैसा [६] आज्ञापक । होईल तो ? ॥८०५॥
कर्म-प्रवृत्तीचे । श्रम जीवासी च । अलिप्त तें साच । आत्मतत्त्व ॥८०६॥

---

१ सोन्याच्या देवींनें. २ पडद्यावरील चित्रांत. ३ ओलेपणा. ४ काळोखाला. ५ गुंतवील. ६ आज्ञा करणारा.

म्हणोनि निर्मळ । आत्मरूप भला । होवोनि राहिला । मुक्तात्मा जो ।।८०७।।
तया बांधी कैंची । कर्माची [1] शृंखला । अखंड मोकळा । स्वभावें जो ।।८०८।।
परी अज्ञानाच्या । पटावरी जाण । विपरीत ज्ञान । हें चि चित्र ।।८०९।।
काढिते जी पार्था । त्रिपुटी विख्यात । ती च तुज येथ । सांगू आतां ।।८१०।।

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।
करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ।।१८।।

ज्ञाता ज्ञेय ज्ञान । त्रिपुटी ही जाण । जगासी कारण । धनुर्धरा ।।८११।।
कर्म-प्रवृत्तीसी । हेतु ही च होय । न धरीं संशय । येथें कांहीं ।।८१२।।
ह्यांतील एकैक । आतां वेगळालें । तुज दावूं भलें । विवरोनि ।।८१३।।
तरी जीवरूपी । सूर्याचे किरण । [2] श्रोत्रादिक जाण । पांच जे का ।।८१४।।
स्पर्शोनि विकास । करिती ते साचा । पद्म-कलिकांचा । विषयांच्या ।।८१५।।
किंवा जीवरूपी । नृपाळाचे चांग । [3] संकल्प-तुरंग । घेवोनियां ।।८१६।।
इंद्रिय-समूह । [4] आणी भोग-धन । प्रदेश लुटोन । विषयांचा ।।८१७।।
दशेंद्रियीं ऐसे । व्यापार चालवी । जीवा जें भोगवी । सुख-दुःखें ।।८१८।।
[5] सुषुप्तीच्या कालीं । सर्वथा तें ज्ञान । होवोनियां लीन । राहे जेथें ।।८१९।।
तया जीवालागीं । ज्ञाता ऐसें जाण । सांगितलें ज्ञान । तें हि तुज ।।८२०।।
जीवाचें तें ज्ञान । अविद्येच्या पोटीं । जन्मतां किरीटी । त्रिधा होय ।।८२१।।
आपुलिया पुढें । ठेवोनि ज्ञेयास । मागिल बाजूस । ज्ञातेपण ।।८२२।।
ज्ञात्या आणि ज्ञेया । दोघां नांदवून । राहतें आपण । मध्यभागीं ।।८२३।।
ज्ञेय-विषयाची । देखतां चि शींव । संपे ज्याची धांव । धनुर्धरा ।।८२४।।
सर्व पदार्थांस । नांवें देत बैसे । सामान्य तें ऐसें । ज्ञान जाण ।।८२५।।
सामान्य ज्ञानाचें । बोलिलें लक्षण । ऐक आतां खूण । ज्ञेयाची हि ।।८२६।।
तरी शब्द स्पर्श । रूप रस गंध । ऐसा पंचविध । ज्ञेयाभास ।।८२७।।
आम्र-फळ एक । परी भोग भिन्न । देई भिन्न भिन्न । इंद्रियांसी ।।८२८।।
रसें रूपें स्पर्शें । आणि गंधें भेटे । त्या त्या इंद्रियांतें । जैशा रीती ।।८२९।।

---

१ सांखळी; बेडी. २ कान वगैरे ज्ञानेद्रिये. ३ वासनारूपी घोडे. ४ आणतो. ५ झोपेंच्या.

ज्ञेयाचें तें तैसें । ज्ञान होई वीरा । पंचेंद्रियद्वारा । जीवालागीं ॥८३०॥
म्हणोनि असोन । एक चि तें ज्ञेय । [1]पंचविध होय । धनुर्धरा ॥८३१॥
इष्ट स्थलीं जातां । संपे जैसा मार्ग । किंवा जैसा ओघ । सागरांत ॥८३२॥
येतां चि कणिसें । धान्यादि पिकांची । वाढ खुंटे साची । आपोआप ॥८३३॥
तैसें इंद्रियांच्या । द्वारा धांवे ज्ञान । जाय तें खुंटोन । जयास्थानीं ॥८३४॥
तया विषयासी । ज्ञेय ऐसी संज्ञा । देती जाण प्राज्ञा । धनंजया ॥८३५॥
ऐशापरी ज्ञाता । ज्ञेय आणि ज्ञान । तिन्ही विवरून । दाविलीं हीं ॥८३६॥
कर्म-प्रवृत्तीसी । होतसे कारण । त्रिपुटी ही जाण । सर्वथैव ॥८३७॥
शब्दस्पर्शरूप–। रसादि विषय । पंचविध ज्ञेय । ऐसें जें का ॥८३८॥
तें चि प्रियाप्रिय । कैसें असो पार्था । ज्ञानें तें दावितां । ज्ञात्यालागीं ॥८३९॥
करावया त्याचा । स्वीकार वा त्याग । [2]प्रवर्ते चि मग । ज्ञाता तेथें ॥८४०॥
मीनातें देखोन । धांवें जैसा बक । किंवा जैसा रंक । [3]निधानातें ॥८४१॥
किंवा [4]कामीजन । कामिनी देखोन । द्याया आलिंगन । धांवे जैसा ॥८४२॥
नातरी उदक । उतारावरून । जातसे धांवून । वेगें जैसें ॥८४३॥
नातरी पुष्पाचा । लुटाया सुगंध । [5]सवेग [6]षट्पाद । धांवे जैसा ॥८४४॥
काढावया धार । सोडिलें वासरूं । मुखीं स्तन धरूं । धांवे जैसें ॥८४५॥
रंभा उर्वश्यादि । अप्सरांचा भोग । स्वर्गीं मिळे चांग । ऐकोनि हें ॥८४६॥
यज्ञयाग करूं । धांवती मानव । स्वर्गलोक ठाव । पावावया ॥८४७॥
पारवा सर्वांग । लोटी तिजवरी । देखोनि अंबरीं । पारवीतें ॥८४८॥
मेघांची गर्जना । ऐकोनि नभांत । झेपावूं पहात । मोर जैसा ॥८४९॥
तैसें देखोनियां । ज्ञेय पंडुसुता । धांव घेई ज्ञाता । जीव तेथें ॥८५०॥
म्हणोनियां ज्ञाता । ज्ञेय ज्ञान देख । कर्माचीं [7]प्रेरक । होती तिन्ही ॥८५१॥
सुदैवेंकरोन । परी तें चि ज्ञेय । जरी प्रिय होय । ज्ञात्यालागीं ॥८५२॥
तरी त्याचा भोग । घ्यावया अर्जुना । विलंब साहे ना । क्षणाचा हि ॥८५३॥
परी अकस्मात् । विरोधी अप्रिय । जरी भेटे ज्ञेय । ज्ञात्यालागीं ॥८५४॥

---

१ पांच प्रकारचें. २ तयार होतो. ३ ठेव्याला. ४ स्त्रीलंपट. ५ जोरानें. ६ भुंगा. ७ उत्तेजन देणारी.

तरी त्याचा त्याग । करूं जातां तेथ । लोटला युगान्त । ऐसें वाटे ॥८५५॥
पाहें धनंजया । देखतां चि साप । भयें थरकांप । होऊं लागे ॥८५६॥
परी रत्न-हार । दृष्टी पडतांच । हर्ष होय साच । जैशा रीती ॥८५७॥
तैसी च ती स्थिति । जीवाची हि होय । देखोनि विषय । प्रियाप्रिय ॥८५८॥
ऐशा त्या ज्ञेयाचा । स्वीकार वा त्याग । करावया चांग । प्रवर्ते तो ॥८५९॥
पाहें रथारूढ । महारथी मल्ल । पुढें प्रतिमल्ल । पाहोनियां ॥८६०॥
तयासवें कुस्ती । करावी म्हणोन । उडी रथांतून । टाकी जैसा ॥८६१॥
तैसा ज्ञातेपणा । असे जो का पार्था । पावे हीनावस्था । कर्तेपणें ॥८६२॥
आयतें जेवण । सोडोनियां जैसें । रंक करूं बैसे । स्वयंपाक ॥८६३॥
भ्रमरें सांडोन । पराग-सेवन । धावावें उद्यान । रचावया ॥८६४॥
सोनारें आपुला । सोडोनियां धंदा । स्वयें व्हावें धोंडा । कसोटीचा ॥८६५॥
किंवा देवें जैसें । स्वयें चि साचार । लागावें मंदिर । बांधावया ॥८६६॥
तैसी धरोनियां । विषयांची हांव । जेव्हां ज्ञाता जीव । धनंजया ॥८६७॥
इंद्रियांकडोन । करवी व्यापार । तेव्हां तो साचार । कर्ता होय ॥८६८॥
ज्ञाता घेई जेव्हां । ऐसें कर्तेपण । ज्ञान हें कारण । ठरे तेव्हां ॥८६९॥
मग पाहूं जातां । असे जें का ज्ञेय । तें चि होय कार्य । स्वभावतां ॥८७०॥
ऐक सव्यसाची । ह्यापरी ज्ञानाची । [1] पालटे गा साची । [1] निजगति ॥८७१॥
पावतां [2] रजनी । अर्जुना, सहज । नेत्र ते निस्तेज । होती जैसे ॥८७२॥
नातरी प्रारब्ध । होतां चि उदास । पालटे [3] विलास । श्रीमंताचा ॥८७३॥
पौर्णिमेच्या पाठीं । जैसा प्रतिदिन । होत जाय क्षीण । निशा-नाथ ॥८७४॥
तैसा ज्ञाता जीव । इंद्रियांच्या द्वारा । कर्माचा पसारा । मांडी जेव्हां ॥८७५॥
तेव्हां तयाठायीं । येई कर्तेपण । तयाचें लक्षण । ऐक आतां ॥८७६॥
मन बुद्धि चित्त । आणि अहंकार । चार हे प्रकार । [4] अंतराचे ॥८७७॥
बाह्य त्वचा कर्ण । चक्षू जिव्हा घ्राण । पंचविध जाण । इंद्रियें गा ॥८७८॥
तेथ कर्ता जीव । [5] अंतरिंद्रियांनीं । [6] आढावा घेवोनि । कर्तव्याचा ॥८७९॥

---

१ मूळची अवस्था बदलते. २ रात्र. ३ चैन. ४ अंत:करणाचे. ५ मन, बुद्धि इत्यादींनी. ६ एकंदर मोजमाप.

मग तें होईल । सुखदायी साच । वाटलें ऐसें च । जरी त्यासी ॥८८०॥
तरी चक्षुरादि । इंद्रियां सत्वर । लावी तो व्यापार । करावया ॥८८१॥
कर्म-फल हातीं । आलें ना जोंवरी । राबवी तोंवरी । तयांसी तो ॥८८२॥
कर्म तें होईल । दु:खदायी ऐसें । तयालागीं दिसे । जरी पार्था ॥८८३॥
तरी सर्वेंद्रियां–। लागीं तो चि मग । लावी कर्मत्याग । करावया ॥८८४॥
दीन खेडुताचा । चाले जैसा छळ । कराया वसूल । शेतसारा ॥८८५॥
तैसें इंद्रियांतें । राबवी तोंवरी । दु:ख तें जोंवरी । फिटलें ना ॥८८६॥
त्याग वा स्वीकार । कराया ह्यापरी । होय तो पुढारी । इंद्रियांचा ॥८८७॥
तेव्हां ऐकें तया । ज्ञात्यालागीं प्राज्ञा । कर्ता ऐसी संज्ञा । देती येथें ॥८८८॥
आणि त्या कर्त्याच्या । सर्व कर्मीं जाण । [1] आउतासमान । इंद्रियें तीं ॥८८९॥
म्हणोनियां तयां । इंद्रियांतें साच । [2] 'करण' ऐसी च । [3] संज्ञा देऊं ॥८९०॥
ह्या चि इंद्रियांच्या । योगें धनंजया । कर्ता येथें क्रिया । उभारी ज्या ॥८९१॥
त्या त्या क्रियामात्रें । व्यापिलें जें जाय । तें चि 'कर्म' होय । सुनिश्चयें ॥८९२॥
सुवर्णकाराच्या । बुद्धीनें साचार । [4] व्यापे अलंकार । जैसा रीती ॥८९३॥
नातरी चंद्राचे । शीतल किरण । टाकिती व्यापोन । चांदिण्यातें ॥८९४॥
विस्तार कीं जैसा । व्यापितो वेलीस । किंवा प्रकाशास । प्रभा जैसी ॥८९५॥
नातरी आकाश । व्यापी अवकाशा । किंवा [5] इक्षुरसा । गोडी जैसी ॥८९६॥
कर्त्याच्या क्रियेनें । तैसें व्यापिलें जें । तया नांव साजे । 'कर्म' ऐसें ॥८९७॥
एवं कर्ता कर्म । करण हीं तिन्हीं । तुज विवरोनि । सांगितलीं ॥८९८॥
ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय । त्रिपुटी ही देख । कर्माची प्रेरक । होय येथें ॥८९९॥
तैसें चि करण । कर्ता आणि कार्य । अर्जुना [6] संचय । कर्माचा हा ॥९००॥
बीजामाजीं तरु । अग्नीमाजीं धूम । मनामाजीं काम । सदा जैसा ॥९०१॥
किंवा सुवर्णाच्या । खाणीलागीं जाण । जैसें का जीवन । सुवर्ण चि ॥९०२॥
तैसीं कर्ता क्रिया । करण हीं होती । जीवन किरीटी । कर्मालागीं ॥९०३॥
म्हणोनि हें कार्य । तयाचा मी कर्ता । जीवासी अहंता । असे ऐसी ॥९०४॥

---

१ साधनाप्रमाणें; हत्याराप्रमाणें. २ साधन. ३ नांव. ४ भरून राहतो. ५ उसाच्या रसाला. ६ सांठा.

४०

परी तया कर्मां–। पासोनि [1] निभ्रांत । जाणावें अलिप्त । आत्मतत्त्व ।।९०५।।
म्हणोनि हें सांगूं । किती तें च तें च । आत्मा वेगळा च । कर्माहूनि ।।९०६।।

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।
प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ।।१९।।

परी ज्ञान कर्म । कर्ता ऐसे तीन । येथें विवरून । दाविले जे ।।९०७।।
ते हि त्रिधा होती । गुण-भेदें भिन्न । नको [2] विसंबून । राहूं तेथें ।।९०८।।
जे का राजसिक । तामसिक दोन्ही । घालिती बंधनीं । जीवासी ते ।।९०९।।
परी होय जो का । सात्त्विक प्रकार । जीवासी साचार । सोडवी तो ।।९१०।।
तुज सत्त्वाचें त्या । स्पष्ट व्हावें ज्ञान । म्हणोनि सांगेन । शास्त्राधारें ।।९११।।
सांख्यशास्त्रामाजीं । ह्याचा सांगोपांग । केला असे चांग । [3] ऊहापोह ।।९१२।।
होय ज्ञानगर्भ–। शास्त्रांचा जें राव । किंवा क्षीरार्णव । विचाराचा ।।९१३।।
आत्मबोधरूपी । कुमुदिनीलागीं । होय चंद्र जगीं । शास्त्र जें का ।।९१४।।
प्रकृति-पुरुष । मिसळलीं दोन्हीं । जणूं रात्र आणि । दिन जैसीं ।।९१५।।
तयांची निवड । करोनि जें दावी । जगीं जणूं रवि । होवोनियां ।।९१६।।
चौवीस तत्त्वांचें । घेवोनियां माप । मापोनि अमाप । प्रपंचासी ।।९१७।।
जया शास्त्राचिया । योगें सुखें जीव । रहातो सदैव । परतत्त्वीं ।।९१८।।
तया सांख्यशास्त्रीं । वर्णिले त्रिगुण । ते चि विवरून । दावूं आतां ।।९१९।।
आपुलिया बळें । [4] त्रि-गुणीं समस्त । केलें दृश्यजात । त्रि-प्रकार ।।९२०।।
विधात्यापासोन । कीटकापर्यंत । त्रिगुणीं हें [5] व्याप्त । विश्व सारें ।।९२१।।
सत्त्व रज तम । त्रिगुण-महिमा । देख नरोत्तमा । असे ऐसा ।।९२२।।
परी जें का ज्ञान । भेदलें म्हणोन । त्रिविध होवोन । राहे विश्व ।।९२३।।
तें चि ज्ञान आधीं । सांगूं सविस्तर । कैसें त्रि-प्रकार । झालें येथें ।।९२४।।
येतां निर्मळत्व । दृष्टीलागीं जैसें । पहावें तें दिसे । निर्मळ चि ।।९२५।।
तैसें शुद्ध ज्ञानें । सर्व हि पदार्थ । शुद्ध स्वरूपांत । कळों येती ।।९२६।।
तरी आतां सांगूं । सात्त्विक तें ज्ञान । देईं अवधान । धनंजया ।।९२७।।

---

१ निश्चितपणे. २ विश्वास ठेवून; अवलंबून. ३ चर्चा; खल; विवरण. ४ त्रिगुणांनीं. ५ भरलेलें.

ऐसें पार्थालागीं । म्हणे कृष्णदेव । गुणांची जो ठेव । मोक्षरूपी ॥९२८॥

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।
अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥२०॥

पार्था ज्ञात्यासवें । ज्ञेय बुडे जेथें । शुद्ध सात्त्विक तें । ज्ञान जाण ॥९२९॥
जैसा दिवाकर । न देखे अंधार । न जाणे सागर । सरितांसी ॥९३०॥
किंवा साउलीस । मिठी मारूं जातां । नये जैसी हाता । आपुलिया ॥९३१॥
तैसें जया ज्ञाना । [१] शिवादि [१]तृणान्त । शोधूं जातां द्वैत । आढळे ना ॥९३२॥
पाहूं जातां चित्र । हातें सारवून । ना तरी लवण । धुतां जळें ॥९३३॥
होवोनियां जागें । पाहूं जातां स्वप्न । जाय तें लोपोन । एकाएकीं ॥९३४॥
तैसें जेणें ज्ञानें । पाहूं जातां ज्ञेय । त्रिपुटीचा लय । होय पार्था ॥९३५॥
काय आटवाया । लागती भूषणें । पहावया सोनें । बुद्धिमंता ॥९३६॥
काय लाटांलागीं । गाळोनियां घ्यावें । तेव्हां चि दिसावें । उदक तें ॥९३७॥
तैसें जया ज्ञाना । सर्वत्र अभेद । जाण ज्ञान शुद्ध । सात्त्विक तें ॥९३८॥
पार्था पाहूं जातां । कौतुकें आरसा । दिसे त्यांत जैसा । पाहता च ॥९३९॥
तैसें जया ज्ञानें । ज्ञेयातें [२] लोटोन । आपणा आपण । पाहे ज्ञाता ॥९४०॥
सात्त्विक तें ज्ञान । धनंजया जाण । होय जें भुवन । [३] मोक्षश्रीचें ॥९४१॥
सात्त्विक ज्ञानाचें । असो हें वर्णन । आतां ऐक खूण । राजसाची ॥९४२॥

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥२१॥

धरोनियां चाले । द्वैताचा आश्रय । राजस तें होय । ज्ञान पार्था ॥९४३॥
जेणें भूतभेद । पाहोनि उदंड । केलें [४] शतखंड । आपणासी ॥९४४॥
जेणें ज्ञात्यालागीं । पाडोनि भ्रमांत । दाखविलें द्वैत । विश्वामाजीं ॥९४५॥
जागृतीमधील । सत्यरूपाआड । घालोनि कवाड । विस्मृतीचें ॥९४६॥
निद्रावस्था जैसी । लाविते जीवास । स्वप्नींचे आयास । भोगावया ॥९४७॥
तैसें स्व-ज्ञानाच्या । आवाराबाहेरी । मिथ्या भूमीवरी । संसाराच्या ॥९४८॥

---

१ शिवापासून गवतापर्यंत (सर्व कांही). २ दूर करून. ३ मोक्षरूपी संपत्तीचें. ४ शेंकडो तुकडे झालेलें.

[१] जागृत्यादि तिन्ही । अवस्थांचा खेळ । दावी सर्वकाळ । जीवासी जें ॥९४९॥
अलंकारपणें । झांकलें म्हणोन । कळे ना सुवर्ण । बाळा जैसें ॥९५०॥
नामरूपाचिया । योगें तैसें जया । एक सर्वां ठायां । आकळे ना ॥९५१॥
घटागाडग्यांच्या । रूपा आली माती । म्हणोनि नेणती । मतिमंद ॥९५२॥
किंवा मूढालागीं । दीपपणामुळें । सर्वथा नाकळे । अग्नि जैसा ॥९५३॥
देखोनियां वस्त्र । जैसा अज्ञजन । जाय विसरून । मूळ तंतु ॥९५४॥
पटावरी चित्र । रेखिलें देखोन । पडे विस्मरण । पटाचें त्या ॥९५५॥
तैसीं भूतें भिन्न । देखोनि जें ज्ञान । गेलें विसरून । ऐक्यबोध ॥९५६॥
मग नाना काष्ठीं । भेदला [२] अनळ । किंवा परिमळ । पुष्पीं जैसा ॥९५७॥
किंवा जैसा चंद्र । एक चि असोन । जळभेदें भिन्न । ऐसा भासे ॥९५८॥
तैसें नाना भूतीं । भिन्नत्व जाणोन । पाहे थोर सान । ऐसा भेद ॥९५९॥
राजस तें ज्ञान । धनंजया जाण । आतां सांगूं खूण । तामसाची ॥९६०॥
[३] मातंगाचें घर । लागतें जाणावें । [४] डावलोनि जावें । म्हणोनियां ॥९६१॥
तैसा तामसाचा । करावया त्याग । जाणोनि घे चांग । लक्षणें हीं ॥९६२॥

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ।
अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥२२॥

अर्जुना जें ज्ञान । विधिवस्त्रहीन । निलाजरें नग्न । हिंडे विश्वीं ॥९६३॥
म्हणोनि जयातें । श्रुति पाठमोरी । होवोनि अव्हेरी । निरंतर ॥९६४॥
इतर हि शास्त्रें । श्रुतीतें मानोन । जया ज्ञाना हीन । लेखोनियां ॥९६५॥
[५] म्लेंछधर्माचिया । डोंगरीं लावोन । देती [६] निखंदोन । नानापरी ॥९६६॥
तमोगुणरूपी । पिशाच्चें घेरिलें । म्हणोनि जें झालें । वेडें पिसें ॥९६७॥
विषयांचा भोग । घेऊं जातां देख । नात्याची ओळख । ठेवी ना जें ॥९६८॥
नसे जया ज्ञाना । कांहींच वावडें । श्वान जैसें हिंडे । शून्य ग्रामीं ॥९६९॥
नये आटोक्यांत । खाऊं पाहतां जें । किंवा तोंड भाजे । जेणे योगें ॥९७०॥
तेवढ्या च वस्तु । निरुपायें वाळी । इतर तें गिळी । सर्व कांहीं ॥९७१॥

---

१ जागृति वगैरे. २ अग्नि. ३ मांगाचें. ४ टाळून. ५ शास्त्रव्यवस्था नसलेले; यवन. ६ निंदा करून.

उंदिर तो जैसा । चोरितां सुवर्ण । चोख किंवा हीण । विचारी ना ।।९७२।।
नातरी जो कोणी । मांस खाऊं बैसें । पाहे ना तो जैसें । काळें गोरें ।।९७३।।
किंवा वनालागीं । जाळितां दावाग्नि । ओलें सुकें [१]नाणी । मनीं जैसें ।।९७४।।
किंवा हवें तेथें । बैसूं जातां माशी । पाहे ना ती जैशी । जितें मेलें ।।९७५।।
ओकलें वाढलें । शिळें का साजूक । नेणे हा विवेक । [२]काक जैसा ।।९७६।।
तैसें निषिद्धातें । सांडोनियां जावें । विहित तें घ्यावें । आदरानें ।।९७७।।
ऐसा भोगीं नाहीं । जयातें विवेक । पार्था ज्ञान देख । तामस तें ।।९७८।।
दिसे तें तें भोग्य । मानोनि साचार । तयाचा स्वीकार । करोनियां ।।९७९।।
[३]द्रव्य-दारादिक । मेळवी जें कांहीं । वांटोनि तें देई । शिश्नोदरां ।।९८०।।
पवित्रापवित्र । ऐसी भाषा नाहीं । पिऊं जातां पाहीं । उदक तें ।।९८१।।
भागोनियां तृषा । तेणें होय सुख । हें चि ठावें एक । जया ज्ञाना ।।९८२।।
निंद्यानिंद्य तैसें । [४]भक्ष्याभक्ष्य नेणे । आवडे तें म्हणे । पवित्रान्न।।९८३।।
एक त्वचेन्द्रिय–। द्वारा चि केवळ । जाणे जें सकळ । स्त्रियांलागीं ।।९८४।।
आणि स्त्रियांशीं च । जोडावा संबंध । ऐसा एक बोध । जया ज्ञाना ।।९८५।।
सोयरें हें नांव । देई तयालागीं । स्वार्थीं उपयोगी । पडे जें का ।।९८६।।
देहसंबंधी जे । परी होती कोणी । तयांतें न मानी । आप्त ऐसें ।।९८७।।
काळालागीं वाटे । आघवें भक्ष्यान्न । आघवें इंधन । अग्नीलागीं ।।९८८।।
तैसें सर्व विश्व । आपुलें चि धन । ऐसें जाणे ज्ञान । तामस जें ।।९८९।।
जया ज्ञाना वाटे । विश्व हें सकळ । अर्जुना केवळ । भोग्य वस्तु ।।९९०।।
शरीर पोषणा–। वांचोनियां येथ । दुजा पुरुषार्थ । नाहीं जया।।९९१।।
आकाशाआंतून । पडलें जें [५]तोय । तयासी आश्रय । एक [६]सिंधु ।।९९२।।
तैसीं सर्व कर्में । एका पोटासाठीं । ऐसी च निश्चिती । जया ज्ञाना ।।९९३।।
विहित तें जाण । स्वर्गासी कारण । निषिद्धाचरण । नरकासी ।।९९४।।
नेणे चि हें कांहीं । तामस तें ज्ञान । अंधारें भरोन । राहिलें जें ।।९९५।।
सुनिश्चियें मानी । देहासी च आत्मा । पाषाण-प्रतिमा । ईश्वरासी ।।९९६।।

---

१ आणीत नाहीं.　२ कावळा.　३ संपत्ति; स्त्री इत्यादि.　४ खाण्यास योग्य व अयोग्य.　५ पाणी.　६ समुद्र.

पडतां हा देह । केल्या कर्मासह । आत्मा नि:संदेह । नष्ट होय ॥९९७॥
मग कर्मफळ । भोगावयालागीं । उरे कोण जगीं । ऐसें म्हणे ॥९९८॥
भोगविता साच । प्रभु देवराय । ऐसें बोलूं जाय । जरी कोणी ॥९९९॥
तरी देवासी च । विकोनियां खाय । म्हणे करी काय । कोण माझें ? ॥१०००॥
देउळामधील । पाषाणाची मूर्ति । होय भोगविती । कर्म-फळ ॥१००१॥
तरी ते पर्वत । राहोनियां स्वस्थ । होती असमर्थ । [1]शासनीं कां ? ॥१००२॥
यदाकदा ऐसा । मानी जरी देव । तरी मनीं भाव । पाषाणाचा ॥१००३॥
आणि देहासी च । आत्मा ऐसें म्हणे । भोगाविण नेणे । साच कांहीं ॥१००४॥
पापपुण्यादिक । मानोनि लटिकें । एक हित देखे । भोग्यजातीं ॥१००५॥
स्थूलदृष्टीलागीं । दिसे जें जें कांहीं । इंद्रियें ज्या ठायीं । ओढ घेती ॥१००६॥
तें चि सत्य ऐसा । करी जें निश्चय । तामस तें होय । ज्ञान पार्था ॥१००७॥
जेथ ऐसी वाढे । देहभोगीं आस्था । [2]धूम्र-वेली वृथा । नभीं जैसी ॥१००८॥
कोरडा ना ओला । उपयोगा आला । वाढोनि मोडला । [3]भेंड जैसा ॥१००९॥
उसाचीं कणसें । [4]हिजडीं माणसें । किंवा वन जैसें । [5]साबरीचें ॥१०१०॥
बाळकाचें मन । चोरट्याचें धन । किंवा गळां स्तन । शेळियेचे ॥१०११॥
तैसें जें का स्वैर । निरर्थक ज्ञान । धनंजया जाण । तामस तें ॥१०१२॥
नांवापुरती च । जन्माधांची दृष्टि । तैसा चि किरीटी । भाव येथें ॥१०१३॥
अपेयासी पान । ऐसें नांव देती । कान जैसे होती । बहिऱ्याचे ॥१०१४॥
तैसें ह्या तामस । ज्ञानालागीं फोल । 'ज्ञान' हें केवळ । आडनांव ॥१०१५॥
असो, आतां पार्था । बोलूं किती काई । ऐसें जें जें कांहीं । देखशील ॥१०१६॥
तया नको देऊं । ज्ञान ऐसें नाम । डोळस तें तम । जाण बापा ॥१०१७॥
असो, त्रिगुणांनीं । भेदलें म्हणोन । झालें असे ज्ञान । त्रिविध जें ॥१०१८॥
दाविलें तें तुज । येथें विवरोनि । [6]श्रोतृ-शिरोमणि । धनंजया ॥१०१९॥
ह्या चि त्रि-प्रकार । ज्ञानाच्या प्रकाशें । कर्त्याची ती दिसे । क्रिया येथें ॥१०२०॥
जैसें भिन्न भिन्न । ओघीं वाहे नीर । तैसें त्रि-प्रकार । कर्म तें हि ॥१०२१॥

---

१ सत्ता गाजविण्यास. २ धुराची वेल. ३ एक वृक्ष. ४ नपुंसक. ५ कांटेनिवडुंगाचें. ६ ऐकणारांत श्रेष्ठ.

अर्जुना त्रिविध । ज्ञानाचिया योगें । कर्म होऊं लागे । त्रि-विध जें ॥१०२२॥
तयामाजीं कर्म । होय जें सात्त्विक । तुज सांगूं ऐक । तें चि आधीं ॥१०२३॥

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥२३॥

पतिव्रतेचिया । आलिंगनें जैसें । पतीसी होतसे । समाधान ॥१०२४॥
तैसें [1]स्वाधिकारें । वांट्यासी जें आलें । तेणें कर्मे झालें । सौख्य तया ॥१०२५॥
सांवळ्या अंगासी । शोभावें चंदन । लोचनीं [2]अंजन । कामिनीच्या ॥१०२६॥
तैसें स्वाधिकारा । होतसे भूषण । नित्यपणें जाण । कर्म जें का ॥१०२७॥
सुगंधता प्राप्त । व्हावी सुवर्णासी । मग तया जैसी । यावी शोभा ॥१०२८॥
तैसें नित्यकर्मा । नैमित्तिक जोडे । तेणें तेज चढे । तयालागीं ॥१०२९॥
बाळ-संगोपन । कराया कारणें । माता देहप्राणें । कंटाळेना ॥१०३०॥
तैसें जीवेंभावें । आचरोनि कर्म । राहे तो निष्काम । फलाठायीं ॥१०३१॥
नित्य-नैमित्तिक । सर्व कर्मे जाण । करी ब्रह्मार्पण । ऐशा रीती ॥१०३२॥
उरे किंवा सरे । ह्याचें नुरे भान । वाढितां भोजन । प्रियालागीं ॥१०३३॥
तैसें [3]सत्सेवादि-। प्रसंगेंकरोन । राहिलें चुकोन । नित्यकर्म ॥१०३४॥
तरी राहिल्याचा । नसे जीवीं खेद । झाल्याचा आनंद । तो हि नाहीं ॥१०३५॥
ऐशा [4]हातोटीनें । घडे जें जें कर्म । तया गुण-नाम । 'सात्त्विक' हें ॥१०३६॥
आतां राजसाचें । सांगेन लक्षण । अवधानीं न्यून । नको राखूं ॥१०३७॥

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।
क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥२४॥

संसारीं हि धड । बोले ना तयांसी । असोनियां पासीं । मायबाप ॥१०३८॥
परी जगावरी । प्रेम करूं धांवे । भरोनियां हांवे । मूर्ख जैसा ॥१०३९॥
किंवा दुरून हि । तुळशीच्या झाडा । न द्यावा शिंतोडा । उदकाचा ॥१०४०॥
परी दुधाचा हि । भरोनियां हंडा । द्राक्षीचिया [5]बुडां । ओतावा तो ॥१०४१॥
तैसीं स्वाधीकारें । नित्य-नैमित्तिक । कर्मे आवश्यक । होती जीं का ॥१०४२॥

---

१ आपल्या योग्यतेप्रमाणें.　२ काजळ; सुरमा.　३ संतांची सेवा वगैरे.　४ पद्धतीनें; युक्तीनें.　५ मुळाशीं

तयां [१] अनुष्ठाया । कदापि उठे ना । बैसलिया स्थाना–। पासोनि तो ।।१०४३।।
परी काम्यकर्मीं । देहादि अमाप । वेंचितां हि अल्प । ऐसें मानी ।।१०४४।।
करावया वाढी–। दिढीचा व्यापार । वेंचितां अपार । तृप्ति नोहे ।।१०४५।।
किंवा पुरे ऐसें । जैसें म्हणवे ना । बीज पेरितांना । भूमीमाजीं ।।१०४६।।
नातरी परीस । दैवें होतां प्राप्त । लोह तें विकत । घ्यावयासी ।।१०४७।।
वेंचूं जातां धन । तेथें निःसंदेह । धनिका उत्साह । वाटे जैसा ।।१०४८।।
तैसीं फळें रम्य । पुढील देखोन । आचरे कठिण । काम्य कर्मे ।।१०४९।।
परी केलें कर्म । तें हि वाटे अल्प । आणिक अमाप । करूं धांवे ।।१०५०।।
जेवढीं म्हणोन । काम्य कर्में होती । करी तेवढीं तीं । यथाविधि ।।१०५१।।
कर्मठ मी ऐसी । ख्याति सांगे लोकां । पिटोनियां डंका । कर्मांचा त्या ।।१०५२।।
पाहें धनंजया । जैसा काळज्वर । लेखी ना साचार । औषधासी ।।१०५३।।
तैसी भरतांच । कर्माची अहंता । गुरु किंवा पिता । मानी ना तो ।।१०५४।।
आणि अहंकारें । करी जें जें कांहीं । फलेच्छु तो पाहीं । आदरानें ।।१०५५।।
तें तें करायास । अल्प फलासाठीं । ओझीं वाहे पाठीं । सायासाचीं ।।१०५६।।
जैसा जीवापाड । करीतसे कष्ट । भरावया पोट । [२] कोल्हाटी तो ।।१०५७।।
आघवा डोंगर । पोखरी [३] मूषक । मिळावया एक । दाणा जैसा ।।१०५८।।
लाभावें शेवाळ । म्हणोनि [४] दर्दुर । ज्यापरी सागर । ढवळितो ।।१०५९।।
भिकेहून कांहीं । न लाभे तरी हि । सर्पालागीं वाही । गारुडी तो ।।१०६०।।
शीण चि तो गोड । एखाद्यासी होय । तेथें कोणें काय । करावें गा ! ।।१०६१।।
परमाणूसाठीं । वाळवी ती जैसी । जाय पाताळासी । [५] लंघोनियां ।।१०६२।।
तैसें स्वर्गसुख । लाभावें म्हणोन । करावा जो [६] शीण । निरंतर ।।१०६३।।
तें चि काम्यकर्म । सर्वथा [७] सक्लेश । जाणावें राजस । ऐसें येथें ।।१०६४।।
आतां तामसाचें । सांगेन लक्षण । देईं अवधान । धनंजया ।।१०६५।।

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम् ।
मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ।।२५।।

---

१ आचरावयाला. २ डोंबारी. ३ उंदीर. ४ बेडूक. ५ पार करून. ६ कष्ट. ७ कष्टदायक.

तरी निषिद्धासी । जन्मोनियां आली । सार्थकता भली । जेणें योगें ॥१०६६॥
धनंजया जाण । तामस तें कर्म । काळेंकुट्ट [१] धाम । निंदेचें जें ॥१०६७॥
पाण्यावरी रेघ । काढावी तैसें च । करोनि जें साच । निरर्थक ॥१०६८॥
ताकाची निवळ । घुसळावी जैसी । किंवा राखोंडीसी । फुंकरावें ॥१०६९॥
किंवा घाण्यामाजीं । [२] निरर्थ घालोन । काढावी गाळोन । वाळू जैसी ॥१०७०॥
पाखडावें भूस । [३] विंधावें आकाश । घालावा कीं पाश । पवनासी ॥१०७१॥
अवघ्या ह्या गोष्टी । जैशा निरर्थक । तैसें व्यर्थ देख । करोनि जें ॥१०७२॥
नरदेहाऐसें । जेणें नासे धन । जगाचें मोडोन । जाय सौख्य ॥१०७३॥
घेतां पद्मवना-। वरोनि ओढोन । कांटेरी सुतीक्ष्ण । पाश जैसा ॥१०७४॥
स्वयें आपण हि । सर्वथा झिजोन । करी छिन्न भिन्न । [४] पद्म-वृंद ॥१०७५॥
नातरी पतंग । घालोनि झडप । मालवोनि दीप । एकाएकीं ॥१०७६॥
स्वयें आपणासी । जाळोनियां घेत । टाकी अंधारांत । जगा जैसा ॥१०७७॥
तैसें वायां जावो । आपुलें सर्वस्व । वरी बैसो घाव । देहासी हि ॥१०७८॥
परी केला जाय । आणिकां अपाय । जेणें कर्में होय । तामस तें ॥१०७९॥
आपुल्या स्वतांसी । गिळविते माशी । परी गिळित्यासी । छळी जैसी ॥१०८०॥
ऐशा [५] कश्मलाची । धनंजया जाण । देई आठवण । करोनि जें ॥१०८१॥
आपुलें सामर्थ्य । न पाहतां कांहीं । अविचारें घेई । हातीं जें का ॥१०८२॥
कोणता प्रसंग । यत्न तो हि किती । काय फलप्राप्ति । येणें होय ॥१०८३॥
ऐशा विचारातें । लाथाडूनि दूर । करी अहंकार । धरोनि जें ॥१०८४॥
आपुला आश्रय । जाळोनियां जैसा । अग्नि दाही दिशां । घेई धांव ॥१०८५॥
नातरी आपुली । सीमा उल्लंघून । जाय खवळून । सिंधु जैसा ॥१०८६॥
मग मागेंपुढें । न पाहतां कांहीं । तेविं नेणतां हि । बहु थोडें ॥१०८७॥
पवित्रापवित्र । करोनि एकत्र । स्वच्छंद सर्वत्र । धावूं पाहे ॥१०८८॥
तैसें कृत्याकृत्य । न पाहतां येथ । आपपरघात । करोनियां ॥१०८९॥
अहंकारें जें जें । कर्म केलें जाय । तामस तें होय । सुनिश्चयें ॥१०९०॥

---

१ जागा; घर.　२ फुकटच.　३ बाण मारून फोडावें.　४ कमळांचा समुदाय.　५ पापाची.

ऐसें गुणभेदें । कर्म त्रिधा झालें । तें चि विवरिलें । [१]सयुक्तिक ॥१०९१॥
आतां पार्था हीं च । कर्में आचरितां । अभिमानी कर्ता । जीव जो का ॥१०९२॥
तो हि त्रिविधत्व । पावला साचार । ऐक सविस्तर । तें चि सांगूं ॥१०९३॥
दिसे चतुर्विध । एक चि तो नर । स्वीकारोनि चार । आश्रमांतें ॥१०९४॥
तैसा कर्म-भेदें । धनंजया पाहीं । कर्ता तो हि होई । त्रि-प्रकार ॥१०९५॥
तरी पार्था आतां । तयां तिहींतून । ऐक सावधान । सात्त्विक तो ॥१०९६॥

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वित: ।
सिध्द्यसिध्द्योर्निर्विकार: कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥२६॥

चंदनाच्या शाखा । वाढती सरळ । न ठेवितां फळ–। हेतु जैशा ॥१०९७॥
[२]नागवेलीलागीं । न येतां चि फळ । तियेचें सफळ । जिणें जैसें ॥१०९८॥
तैसा फलहेतु । न ठेवितां देख । करी नित्यादिक । क्रिया जो का ॥१०९९॥
परी तयाचीं तीं । कर्में वायां जाती । निष्फळ चि होती । ऐसें नाहीं ॥११००॥
होती फलरूप । स्वभावें तीं जाण । फळासी कोठून । फळें येती ॥११०१॥
नित्यनैमित्तिक । कर्मांचा पसारा । मांडी धनुर्धरा । आदरें तो ॥११०२॥
परी वर्षाकाळीं । जैसा मेघवृंद । सर्वथा [३]नि:शब्द । करी वृष्टि ॥११०३॥
तैसा कर्तृत्वाचा । नाहीं अहंकार । स्वभावें साचार । जयालागीं ॥११०४॥
आणि परब्रह्मा । अर्पावया चांग । व्हावें यथासांग । कर्मजात ॥११०५॥
म्हणोनियां साधी । शुद्ध स्थळ-काळ । कर्मीं ठेवी मेळ । शास्त्राज्ञेसी ॥११०६॥
कर्माविण कोठें । जाऊं नेदी वृत्ति । चित्तीं फलासक्ति । बाळगीना ॥११०७॥
शास्त्रनियमांचें । पाळी जो बंधन । कर्म-आचरण । करूं जातां ॥११०८॥
मनीं चिंता वाहे । जागती धैर्याची । बेडी नियमाची । सहावया ॥११०९॥
व्हावा आत्मलाभ । म्हणोनियां येथ । कर्में यथाप्राप्त । आचरितां ॥१११०॥
जो का [४]देहसुखें । येऊं [५]नेदी आड । आत्म्याची आवड । ऐसी जया ॥११११॥
नित्यादिक कर्में । ऐसीं आचरितां । दुरावे जों पार्था । तृषा त्याची ॥१११२॥
पडे विस्मरण । जों जों क्षुधेचें हि । देहसुखा नाहीं । भेटी जों जों ॥१११३॥

---

१ पद्धतशीर; सुसंगत. २ (खाण्याचे) पानवेलीला. ३ न गरजतां. ४ शरीराचीं भोगसुखें. ५ देत नाही.

तों तों सोनें जैसें । विस्तवामाझारीं । [1]तोलीं [1]तुटे परी । कसीं वाढे ॥१११४॥
तैसें नित्यादिक । कराया उत्साह । चढे नि:संदेह । तयालागीं ॥१११५॥
प्रीतीपुढें वाटे । जीवित हि तुच्छ । प्रीतीची ऐसी च । असे जाति ॥१११६॥
सती पतीसाठीं । सांडोनियां भय । न घे उडी काय । अग्नीमाजीं ॥१११७॥
मग आत्म्याऐसी । थोर वस्तु प्रिय । जयालागीं होय । धनंजया ॥१११८॥
तयाचिया देहा । प्राप्त झाले कष्ट । तरी का दु:खित । होईल तो ? ॥१११९॥
विषयांचें सुख । ऐशापरी तुटे । आणि जों जों आटे । देहबुद्धि ॥११२०॥
तों तों नित्यादिक । कर्में करायास । होय [2]दुणा [3]तोष । जयालागीं ॥११२१॥
आचरितां ऐसें । कर्म थांबे जरी । कोणे अवसरीं । एकाएकीं ॥११२२॥
तरी जैसा गाडा । डोंगरावरोन । कोसळला खिन्न । होत नाहीं ॥११२३॥
तैसा जो का कर्म । थांबलें म्हणोन । होई ना [4]उद्विग्न । लेशमात्र ॥११२४॥
किंवा आरंभिलें । सिद्ध होतां पूर्ण । जिंकिलें म्हणोन । फुशारे ना ॥११२५॥
जाणोनि हें वर्म । आचरे जो कर्म । सात्त्विक हें नाम । तया कर्त्या ॥११२६॥
ऐक पंडु-सुता । राजस जो कर्ता । खूण सांगूं आतां । तयाची गा ॥११२७॥

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचि: ।
हर्षशोकान्वित: कर्ता राजस: परिकीर्तित: ॥२७॥

सर्व [5]अभिलाषा । आली धनंजया । जयाचिया ठायां । आश्रयासी ॥११२८॥
उकिरड्यावरी । राहते सांचून । जैसी सर्व घाण । गांवांतील ॥११२९॥
नातरी स्मशानीं । जैसे अमंगळ । पदार्थ सकळ । एक होती ॥११३०॥
तैसा तो सकळ । जगाचिया हांवे । रहाया बरवें । स्थान झाला ॥११३१॥
म्हणोनि सुलभ । जेथें फळलाभ । करी कर्मारंभ । आदरें तो ॥११३२॥
आणि जें जें कांहीं । मेळविलें धन । वेंची ना त्यांतून । कवडी हि ॥११३३॥
क्षणोक्षणीं तया । संपत्तीवरोन । टाकी ओंवाळून । जीव तो हि ॥११३४॥
कृपणाचें चित्त । जैसें ठेव्यापाशीं । तैसें अभिलाषी । पर-द्रव्य ॥११३५॥
माशासाठीं बक । टपोनियां राहे । तैसें [6]लक्षिताहे । तया द्रव्या ॥११३६॥

---

१ वजनाला कमी होतें. २ दुप्पट. ३ आनंद. ४ कष्टी. ५ वासना; इच्छा. ६ पहात राहतो.

[१] बोरांटीचें झाड । टाकी गुंतवून । जातां जवळून । जैशा रीती ॥११३७॥
घांसूं जातां अंग । बोंचोनियां कांटे । वस्त्रासवें फाटे । त्वचा ती हि ॥११३८॥
फळें खाऊं जावें । तरी तीं [२] ढसाण । टाकिती पोळोन । जिव्हेलागीं ॥११३९॥
तैसें पीडी लोकां । काया-वाचा-मनें । स्वार्थापुढें नेणे । पर-हित ॥११४०॥
आरंभिलें कर्म । न्यावया तडीस । सामर्थ्य जयास । नसे अंगीं ॥११४१॥
काम्यकर्मांचा त्या । न घे कधीं वीट । दुर्घट अचाट । जरी होती ॥११४२॥
धोतऱ्याचें फळ । मादक आंतून । आणि बाहेरून । कांटेरी तें ॥११४३॥
तैसा अंतर्बाह्य । अशुद्ध सर्वथा । राजस तो कर्ता । ऐसें जाण ॥११४४॥
इष्टफलप्राप्ति । होतां धनंजया । हर्षें वांकुलिया । दावि जगा ॥११४५॥
आरंभिलें कर्म । झालें फलहीन । तरी उद्वेगून । धिःकारी तें ॥११४६॥
ऐशापरी कर्मीं । ज्याचें आचरण । पार्था, कर्ता जाण । राजस तो ॥११४७॥
आतां तामसाची । तुज दावूं खूण । होय जो ठिकाण । कुकर्माचें ॥११४८॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥२८॥

आणिकातें कैसें । टाकितों जाळोनि । हें तों नेणे अग्नि । स्वयें जैसा ॥११४९॥
किंवा परघात । करितों आपण । हें तों नेणे तीक्ष्ण । शस्त्र जैसें ॥११५०॥
किंवा नेणे जैसें । काळकूट विष । कैसा होतो नाश । आणिकांचा ॥११५१॥
तैसीं [३] आपपर– । घातासी कारण । कुकर्में तीं जाण । आरंभी जो ॥११५२॥
आरंभितां कर्में । राहे चि ना दक्ष । परिणामीं लक्ष । नसे ज्याचें ॥११५३॥
वाहुटळी वारा । जैसा वाहूं लागे । तैसा चि जो वागे । स्वैरगती ॥११५४॥
करी कर्में सारीं । सोडोनियां तोल । क्रियांसवें मेळ । नाहीं ज्याचा ॥११५५॥
ऐसें वाटे जया । पाहोनि साचार । आणील हा हार । वेड्यासी हि ॥११५६॥
झोंबती गोचीड । बैलाचिया अंगीं । तैसा जगे भोगीं । विषयांच्या ॥११५७॥
क्षणीं हांसे क्षणीं । रडे जैसें बाळ । तैसा [४] उच्छृंखळ । [४] रहाटे जो ॥११५८॥
प्रकृति आधीन । जाहला म्हणोन । कृत्याकृत्यभान । विसरला ॥११५९॥

---

१ बोरीसारखें कांटेरी झाड. २ अत्यंत आंबट. ३ आपल्या व दुसऱ्यांच्या नाशाला. ४ बेताल वागतो.

होवोनियां तृप्त । मग स्वैराचारें । फुगे जैसा केरें । उकिरडा ।।११६०।।
ईश्वरापुढें हि । लववी ना शिर । मानी चि ना थोर । तयालागीं ।।११६१।।
निश्चळत्वें वाटे । डोंगर हि सान । ऐसा अभिमान । जया अंगीं ।।११६२।।
ज्याचें मन जणूं । विषाचे [२] कल्लोळ । आचार केवळ । चोरट्याचा ।।११६३।।
वारांगना-प्रेम । जैसें धांवे स्वैर । तैसी च [३] अस्थिर । दृष्टि ज्याची ।।११६४।।
काय सांगूं फार । देह चि तयाचा । जाण [४] कापट्याचा । घडिलासे ।।११६५।।
तिवाठ्यावरील । जुगाऱ्याचें घर । तैसें चि साचार । जिणें त्याचें ।।११६६।।
स्वार्थी लुटारूंचा । जैसा [५] वस्तिग्राम । नव्हे काय जन्म । तैसा त्याचा ? ।।११६७।।
नये जावों येवों । तयामार्गें कोणीं । हेतु हा धरोनि । बोलिलों हें ।।११६८।।
आणिकांचें भलें । पाहोनि साचार । जयालागीं [६] वैर । वाटे चित्तीं ।।११६९।।
जैसें दुधामाजीं । मिसळतां मीठ । होय तें वाईट । प्यावयासी ।।११७०।।
थंड हि पदार्थ । घालितां आगींत । तो हि घेई पेट । जैशा रीती ।।११७१।।
पक्वान्नें स्वादिष्ट । घातलीं पोटांत । तरी त्यांची होत । विष्ठा जैसी ।।११७२।।
तैसें आणिकांचें । भलें जें जें कांहीं । प्रवेशे हृदयीं । तयाचिया ।।११७३।।
तें तें [७] विपरीत । होवोनि साचार । आघवें बाहेर । पडूं लागे ।।११७४।।
किंवा गोड दूध । पाजितां सर्पास । तयाचें हि विष । करी जैसा ।।११७५।।
तैसे आणिकांचे । पाहे जरी गुण । ठेवी तो दूषण । तयांलागीं ।।११७६।।
जेणें येथें लाभे । सुखाचें जीवन । आणिक पावन । पर-लोक ।।११७७।।
ऐसें योग्य कर्म । करावया चांग । येतसे प्रसंग । जिये वेळीं ।।११७८।।
ठेविल्यासारिखी । तियेवेळीं झोंप । लागे आपोआप । जयालागीं ।।११७९।।
परी शिवे ना ती । मानोनि विटाळ । प्राप्त होतां वेळ । कुकर्माची ।।११८०।।
आम्ररस-भोग । घडायाचा योग । तेव्हां मुखरोग । कावळ्यासी ।।११८१।।
नातरी भास्कर । पावतां उदय । दिसेनासें होय । घुबडासी ।।११८२।।
तैसा कल्याणाचा । येतां चि समय । आळसानें जाय । ग्रासिला जो ।।११८३।।
परी प्रमादाची । वेळ येतां जाण । चढतें स्फुरण । जयालागीं ।।११८४।।

---

१ वाढतो.　२ लाटा.　३ चंचल.　४ लबाडीचा.　५ राहण्याचा गांव.　६ दुस्वास वाटतो.　७ उलट.

सागराच्या पोटीं । नित्य वडवाग्नि । तैसा अंत:करणीं । खेद वाहे ।।११८५।।
लेंड्यांच्या अग्नींत । सदा धूर राहे । दुर्गंध चि वाहे । अधोद्वारा ।।११८६।।
तैसें धनंजया । जयाचें जीवित । निरंतर व्याप्त । [1]विषादानें ।।११८७।।
कल्पानंतर हि । व्हावी फलप्राप्ति । ऐसी आशा चित्तीं । बाळगोनि ।।११८८।।
विश्वापलीकडे । जरी चिंता वाहे । तृण हि [2]न [2]लाहे । परी जो का ।।११८९।।
जगीं पापराशि । ऐसा मूर्तिमंत । जाणावा निभ्रांत । तामस तो ।।११९०।।
ह्यापरी त्रि-विध । कर्म कर्ता ज्ञान । तयांचें लक्षण । दाविलें हें ।।११९१।।

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ।।२९।।

आतां [3]तमोग्रामीं । मोह पांघरोनि । लेवोनियां लेणीं । संदेहाचीं ।।११९२।।
आत्मनिश्चयाचें । पहाया सौन्दर्य । मूर्तिमंत होय । आरसा जी ।।११९३।।
ऐशा बुद्धीची हि । त्रिधा असे धांव । सांगेन तें सर्व । ऐक पार्था ।।११९४।।
त्रिधा केला नाहीं । कोणता पदार्थ । सत्त्वादिकीं येथ । त्रिगुणांनीं ? ।।११९५।।
पाहें जगीं काष्ठ ।असे कोठें ऐसें । पोटीं अग्नि नसे । जयाचिया ।।११९६।।
तैसें दृश्यजाता-। माजीं असे काय । भेदलें न होय । त्रिगुणीं जें ।।११९७।।
म्हणोनि त्रिगुणीं । बुद्धि त्रिधा केली । तेविं त्रिधा झाली । *धृति ती हि ।।११९८।।
सांगूं यथायोग्य । चढवोनि साज । लक्षणें तीं तुज । वेगळालीं ।।११९९।।
तरी बुद्धि-धृति-। माझारीं साचार । बुद्धिचे प्रकार । सांगूं आधीं ।।१२००।।
उत्तम मध्यम । कनिष्ठ हे तीन । मार्ग [4]भवीं जाण । यावयासी ।।१२०१।।
विहित सोडणें । काम्य आचरणें । निषिद्ध करणें । कर्म येथें ।।१२०२।।
प्राणियांसी पंथ । त्रिविध हा होय । जेणें जोडे भय । प्रपंचाचें ।।१२०३।।

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ।।३०।।

म्हणोनि वांट्यास । विधिमार्गें आलें । तेविं जें [5]मानिलें । स्वाधिकारें ।।१२०४।।
तें चि एक नित्य-। कर्म धनंजया । भलें आचराया । असे येथें ।।१२०५।।

---

*परिशिष्ट पहा. १ खिन्नपणानें; रडवेपणानें. २ मिळवीत नाहीं. ३ अज्ञानाच्या गांवांत. ४ संसारांत. ५ मान्य केलें.

केवळ तहान । भागावी म्हणोन । करावें प्राशन । जळ जैसें ।।१२०६।।
तैसें नित्यकर्म । करावें केवळ । आत्मप्राप्ति-फळ । लक्षूनियां ।।१२०७।।
ऐशा रीती कर्म । आचरितां नीट । हरोनि अनिष्ट । जन्म-भय ।।१२०८।।
देई मोक्ष-लाभ । करोनि [१] सुगम । कर्माचें हें वर्म । ध्यानीं घेईं ।।१२०९।।
जाणोनि हें वर्म । कर्म करी भला । पार्था तो सांडिला । भव-भयें ।।१२१०।।
कर्तव्य म्हणोनि । आचरे विहित । लक्षूनियां पंथ । [२] कैवल्याचा ।।१२११।।
ठेविल्यासारिखी । तेणें मिळे मुक्ति । ऐसी दृढ मति । होय त्याची ।।१२१२।।
म्हणोनि प्रवृत्ति–। रूपें निवृत्ती च । प्रकटली साच । जया कर्मीं ।।१२१३।।
तया कर्मामाजीं । डुंबावें कीं नाहीं । सांगें [३] कासया ही । विवंचना ।।१२१४।।
बुडत्यासी जैसें । नावेचें साधन । लाभावें [४] जीवन । तृषार्तासी ।।१२१५।।
किंवा अंधकूपीं । सांपडला नर । तया [५] रवि-कर । भेटावे गा ।।१२१६।।
पथ्यासवें दिव्य । औषधी सेवोन । लाभावें जीवन । रोगियासी ।।१२१७।।
मिळे [६] मीनालागीं । जळाचा आश्रय । तरी निःसंशय । जगे जैसा ।।१२१८।।
तैसें निष्कामत्वें । आचरितां कर्म । होतो चि सुगम । मोक्षलाभ ।।१२१९।।
जिये बुद्धिलागीं । ऐशापरी देख । ज्ञान असे चोख । कर्तव्याचें ।।१२२०।।
आणि अकर्तव्य । कर्म जें वाईट । तें हि कळे नीट । जियेलागीं ।।१२२१।।
पार्था काम्यादिक । जीं जीं कर्में होती । जेणें भयप्राप्ति । सांसारिक ।।१२२२।।
अकार्य म्हणोनि । जाती निंदिलीं जीं । जन्ममृत्यूमाजीं । गोविती जीं ।।१२२३।।
तया अकार्यांत । न व्हावी प्रवृत्ति । म्हणोनि जी मति । दक्ष राहे ।।१२२४।।
अग्नीमाजीं जैसी । घालवे ना उडी । देववे ना बुडी । सिंधूमाजीं ।।१२२५।।
फूत्कारिता नाग । धरवे ना हातीं । मारवे ना मिठी । [७] तप्त [७] शूळा ।।१२२६।।
किंवा गुहेमाजीं । जाववे ना जैसें । क्रूर व्याघ्र वसे । जिये ठायीं ।।१२२७।।
निषिद्ध देखोन । तैसें महाभय । वाटे निःसंशय । बुद्धीसी ज्या ।।१२२८।।
जाणूं येतें जैसें । वाढिलें विषान्न । तरी आमंत्रण । मृत्यूसी तें ।।१२२९।।
तैसें निषिद्ध तें । बंधासी कारण । ऐसें असे ज्ञान । बुद्धीसी ज्या ।।१२३०।।

---

१ सोपा; सहज. २ मुक्तीचा. ३ कशाला. ४ पाणी. ५ सूर्यकिरण. ६ माशाला. ७ तापलेल्या सुळाला.

देखोनि निषिद्ध । बंधभयें युक्त । जाणे जी निवृत्त । व्हावें कैसें ॥१२३१॥
रत्नपारख्यासी । जैसें असे ज्ञान । खरें खोटें रत्न । पारखाया ॥१२३२॥
प्रवृत्ति-निवृत्ति । द्वारा तैसें पार्था । मापी जी सर्वथा । कार्याकार्य ॥१२३३॥
ऐसें कृत्याकृत्य । जाणिते जी चोख । बुद्धि ती सात्त्विक । ऐसें जाण ॥१२३४॥

यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ।
अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥३१॥

तरी पार्था [१] क्षीर-। निराची निवड । करूं नेणें [२] जड । [२] बक जैसा ॥१२३५॥
किंवा जैसा अंध । होय असमर्थ । दिन आणि रात । ओळखाया ॥१२३६॥
पुष्प-मकरंद । सेवी जो स्वभावें । काष्ठ कोरूं धांवे । तो चि [३] भृंग ॥१२३७॥
परी स्वभावासी । तयाच्या निभ्रांत । तें तों विसंगत । नव्हे जैसें ॥१२३८॥
तैसें कार्याकार्य । आणि धर्माधर्म । न पाहतां कर्म । आचरे जी ॥१२३९॥
परीक्षेवांचोन । घेऊं जातां मोती । कैसीं लाभती तीं । यथायोग्य ॥१२४०॥
लाभलीं तरी तीं । अपवादें साच । न लाभती हें च । घडे तेथें ॥१२४१॥
तैसें तें अकार्य । पुढें आलें नाहीं । तरी च न जाई । आचरिलें ॥१२४२॥
एऱ्हवीं जी बुद्धि । कार्याकार्य दोन्ही । सारखीं च मानी । धनंजया ॥१२४३॥
लग्नीं सर्वांसी च । देती आमंत्रण । न पाहतां गुण । उच्चनीच ॥१२४४॥
तैसें कार्याकार्य । कळे ना जियेस । बुद्धि ती राजस । ऐसें जाण ॥१२४५॥

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।
सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥३२॥

राजमार्ग तो हि । आडमार्गाऐसा । वाटतसे जैसा । [४] तस्करासी ॥१२४६॥
उजाडतां दिन । रात्र झाली ऐसें । साच वाटे जैसें । [५] निशाचरां ॥१२४७॥
[६] करंट्यासी दिसे । कोळशाचा ढीग । असोनिया चांग । धन-राशि ॥१२४८॥
तैसें स्वाधिकारें । विहीत जें येथें । पातक तें वाटे । बुद्धीसी ज्या ॥१२४९॥
अर्थ तो अनर्थ । खरें तें चि खोटें । गुण तो चि वाटे । दोष ऐसा ॥१२५०॥
काय सांगूं जें जें । श्रुतीसी संमत । तें तें विपरीत । मानिते जी ॥१२५१॥

---

१ दुधा-पाण्याची. २ मूर्ख असा बगळा. ३ भुंगा. ४ चोराला. ५ भुताखेतांना. ६ दुर्दैवी माणसाला.

तामसी ती बुद्धि । जाणावी अर्जुना । पुसावया कोणा । नको येथें ॥१२५२॥
काय [1]उक्त होय । रात्रीचा समय । दिन-धर्मकार्य । करावया ॥१२५३॥
आत्मबोधरूपी । कुमुदालागोन । फुलविता पूर्ण–। चंद्रमा तूं ॥१२५४॥
तया तुज ऐसे । बुद्धीचे त्रि-विध । सांगितले भेद । स्पष्टपणें ॥१२५५॥
ऐसी बुद्धि करी । कर्माचा निश्चय । तेथें जी आश्रय । होय धृति ॥१२५६॥
तया धृतीचे हि । विभाग जे तीन । तयांचें लक्षण । ऐक सांगूं ॥१२५७॥

धृत्या यया धारयते मनः प्राणेन्द्रियक्रियाः ।
योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥३३॥

थांबे [2]चौर्यकर्म । लोपतो अंधार । गगनीं भास्कर । उगवतां ॥१२५८॥
नातरी [3]राजाज्ञा । जैसी हातोहात । थांबविते येथ । निंद्यकर्म ॥१२५९॥
गर्जनेसहित । नष्ट होती मेघ । देखतां चि वेग । पवनाचा ॥१२६०॥
सिंधु जैसा राहे । धरोनियां मौन । होतां चि दर्शन । अगस्तीचें ॥१२६१॥
मिटोनियां जाय । पद्मसमुदाय । चंद्राचा उदय । होतां जैसा ॥१२६२॥
नातरी सामोरा । गर्जना करीत । येतां अवचित । सिंहराज ॥१२६३॥
उचलिला पाय । तैसा चि तो तेथ । राहे मदोन्मत्त । हत्तीचा हि ॥१२६४॥
तैसी धृति जी का । उठतां अंतरीं । मनादिक सारीं । स्तब्ध होती ॥१२६५॥
होत्या इंद्रियांच्या । विषयांशीं गांठी । सुटोनि त्या जाती । आपोआप ॥१२६६॥
दहा हि इंद्रियें । मग प्रवेशती । मातेचिया पोटीं । मनरूपी ॥१२६७॥
आणि [4]नव वायु–। सहवर्तमान । प्राण होय लीन । सुषुम्नेंत ॥१२६८॥
४१ संकल्पविकल्प । सोडोनि लुगडें । सर्वथा उघडें । होय मन ॥१२६९॥
मग जावोनियां । बुद्धीचिया मागें । स्वस्थ होऊं लागे । एकाएकीं ॥१२७०॥
ऐसी धृति जी का । मन प्राणेंद्रियां । लावी सोडावया । [5]स्व-व्यापार ॥१२७१॥
मग योगबळें । [6]सडीं तीं समस्त । कोंडी कोठडींत । ध्यानाचिया ॥१२७२॥
परी [7]चक्रवर्ती । परमात्मा जाण । तयाच्या स्वाधीन । होती ना जों ॥१२७३॥
तोंवरी तयांस । सोडी ना जी साच । देऊं केली लांच । जरी त्यांनीं ॥१२७४॥

---

१ योग्य. २ चोरी. ३ सरकारी फर्मान. ४ नऊ. ५ स्वतःचे उद्योग. ६ मोकळीं. ७ श्रेष्ठ; सार्वभौम राजा.

D:\Dyaneshwari_2007\ADA18_588-721 641

ती गा धृति येथें । सात्त्विक तूं जाण । म्हणे नारायण । अर्जुनातें ।।१२७५।।

यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेऽर्जुन ।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ।।३४।।

जो का आपणातें । देह चि मानोन । [१] धर्मार्थादि [१] तीन । उपायांनीं ।।१२७६।।
स्वर्ग-संसाराच्या । दोन्ही घरीं पाहें । आनंदानें राहे । धनंजया ।।१२७७।।
मनोरथांचिया । सागरामधून । [२] तारवें हांकोन । धर्मार्थादि ।।१२७८।।
करी क्रियारूप । व्यापार सकळ । धृतीचें ज्या बळ । घेवोनियां ।।१२७९।।
जेथें कर्म हें च । घाली भांडवल । [३] चौगुणें फळेल । म्हणोनियां ।।१२८०।।
सोशितो जीवात्मा । एवढे सायास । धरोनियां कास । धृतीची ज्या ।।१२८१।।
राजस ती येथ । ऐसें पार्था देख । आतां धृति ऐक । तामस जी ।।१२८२।।

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।
न विमुञ्चति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ।।३५।।

जी का व्यक्त होय । नीच तमोगुणें । जैसा काळेपणें । कोळसा तो ।।१२८३।।
असोनि राक्षस । पापी दुष्ट हीन । तया 'पुण्यजन' नांव जैसें ।।१२८४।।
तैसा तमोगुण । प्राकृत अधम । परी तया नाम । 'गुण' ऐसें ।।१२८५।।
नवग्रहांमाजीं । जणूं तो [४] इंगळ । बोलती 'मंगळ' । परी तया ।।१२८६।।
तैसें तमोगुणा । गुण ऐसें नाम । जरी तो अधम । गुणहीन ।।१२८७।।
ऐसा तमोगुण । सर्व दोषस्थान । तयाची च जाण । मूर्ति जो का ।।१२८८।।
तया नरा निद्रा । सोडी ना आळस । जैसा पातक्यास । दुःखभार ।।१२८९।।
सोडी च ना भय । तया देहासक्ता । जैसी कठिणता । पाषाणासी ।।१२९०।।
जैसा कृतघ्नासी । सोडोनियां दूर । जाई ना [५] संभार । पातकांचा ।।१२९१।।
तैसा उपाधींत । गुंतला म्हणोन । शोकासी ठिकाण । जाहला तो ।।१२९२।।
विषादें सख्यत्व । केलें तयापाशीं । सदा असंतोषी । म्हणोनियां ।।१२९३।।
कुपथ्यानें वागे । तया जैसी व्याधी । सोडी ना दुर्गंधि । लसुणातें ।।१२९४।।
तैसें आमरण । जाय ना सोडून । पार्था खिन्नपण । तयालागीं ।।१२९५।।

---

१ धर्म, अर्थ आणि काम. २ जहाजें. ३ चौपट. ४ निखाऱ्याप्रमाणें जाळणारा. ५ समुदाय.

[१] गौरवी तारुण्य । विषयेच्छा वित्त । म्हणोनि उन्मत्त । जाहला तो ॥१२९६॥
जैसें [२] दाहकत्व । सोडी ना अग्नीस । सोडी ना वैरास । सर्प जैसा ॥१२९७॥
किंवा भय जैसें । सोडी ना जगास । नातरी देहास । काळ जैसा ॥१२९८॥
तैसा तमोगुणी । पुरुषालागोन । मद एक क्षण । विसंबे ना ॥१२९९॥
तया तमोगुणी । पुरुषाच्या ठायीं । दोष हे पांच हि । निद्रादिक ॥१३००॥
धृतीनें ज्या जाती । धरिले निभ्रांत । तामसी ती येथ । जाण पार्था ॥१३०१॥
कर्माचा निश्चय । करी त्रिधा बुद्धि । परी होय सिद्धि । धृतीनें च ॥१३०२॥
होतां सूर्योदय । दिसूं लागे वाट । चालवेल नीट । पायांनीं ती ॥१३०३॥
परी जरी जोडे । धृतीचें सहाय्य । तरी च हें होय । एऱ्हवीं ना ॥१३०४॥
तैसी बुद्धि कर्म । दाखविती होय । निर्मी तें [३] इंद्रिय-। गण सर्व ॥१३०५॥
परी धृति तेथें । होय जी आधार । त्रिधा सविस्तर । वर्णिली ती ॥१३०६॥
परी त्रिधा कर्म । होतां चि निर्माण । फळ लाभे जाण । तयाचें जें ॥१३०७॥
जयालागीं नांव । सुख ऐसें पाहीं । [४] कर्मवशें तें हि । त्रिधा होय ॥१३०८॥
ऐसें फलरूप । सुख त्रि-प्रकार । जाहलें साचार । त्रिगुणीं जें ॥१३०९॥
तें हि आतां सांगूं । स्पष्ट विवरून । बोल वापरून । चोख भले ॥१३१०॥
परी चोखपण । तयाचें आगळें । सर्वथा नाकळे । बोलासी हि ॥१३११॥
लागे कानाचिया । हाताचा हि मळ । [५] आशय निर्मळ । घेऊं जातां ॥१३१२॥
म्हणोनि सांडून । बाह्य अवधान । ऐक अंत:करण । देवोनियां ॥१३१३॥
बोलोनियां ऐसें । देवें आरंभिलें । त्रिधा सुख भलें । विवराया ॥१३१४॥
ज्ञानदेव म्हणे । अहो श्रोते जन । तें चि निरूपण । ऐका आतां ॥१३१५॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।
अभ्यासाद्रमते यत्र दु:खान्तं च निगच्छति ॥३६॥

देव म्हणें सांगूं । सुखत्रय-चिन्ह । बोलिलों वचन । तें चि ऐक ॥१३१६॥
तें चि सुख देख । होतसे सहजें । आत्म-दर्शनें जें । जीवालागीं ॥१३१७॥
परी पार्था जैसें । दिव्यौषध येथ । घ्यावें प्रमाणांत । मात्रेचिया ॥१३१८॥

---

१ मोठेपणा देती.　२ जाळण्याचा धर्म.　३ इंद्रियांचा समुदाय.　४ (बऱ्यावाईट) कर्माप्रमाणें.　५ इत्यर्थ.

नातरी रसाचीं । देवोनियां पुटें । [१] रुपें करूं येतें । कथिलाचें ।।१३१९।।
किंवा मिठावरी । चार दोन वेळ । शिंपडावें जळ । पाणी व्हाया ।।१३२०।।
तैसा आत्मराज । भेटतां जीवास । लाभे सुखलेश । तेथें जो का ।।१३२१।।
तयाचीं च पुटें । देवोनियां जीवा । अभ्यासें सद्भावा । भोगूं जातां ।।१३२२।।
जया आत्मसुखा–। ठायीं पार्था देख । जीवदशादु:ख । नाश पावे ।।१३२३।।
तें चि आत्मसुख । झालें त्रिगुणात्मक । अर्जुना एकैक । सांगूं आतां ।।१३२४।।

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ।।३७।।

सर्पामुळें जैसें । चंदनाचें बूड । होय अवघड । मेळवाया ।।१३२५।।
द्रव्यराशीवरी । बैसली [२] डाकीण । म्हणोनि कठिण । लाभाया तो ।।१३२६।।
यज्ञादि सायास । आरंभीं सहावे । तेव्हांचि भोगावें । स्वर्गसुख ।।१३२७।।
बाळपणीं कष्ट । काढोनि साचार । मग व्हावें थोर । पुढें जैसें ।।१३२८।।
नातरी धुराचा । साहोनियां त्रास । दीपाचा प्रकाश । मग घ्यावा ।।१३२९।।
औषधाचा घोट । गिळोनियां आधीं । मग जैसी [३] व्याधी । घालवावी ।।१३३०।।
तैसे आधीं यम–। दमाचे सायास । मग पुढें [४] वास । आत्मसुखीं ।।१३३१।।
सर्व हि आसक्ति । नाशितें निभ्रांत । ऐसें धगधगीत । वैराग्य तें ।।१३३२।।
स्वर्ग-संसाराचें । कांटेरी कुंपण । सर्वथा तोडोन । टाकी जेथें ।।१३३३।।
जेथें सारासार । विवेकेंकरोन । व्रतें हि कठिण । आचरितां ।।१३३४।।
बुद्धीचें [५] मालिन्य । झडोनियां सर्व । होय एकजीव । स्व-रूपीं ती ।।१३३५।।
गिळावे लागती । जेथें प्राणापान । सुषुम्नेंत लीन । करोनियां ।।१३३६।।
एवढे सायास । जया सुखासाठीं । करावे लागती । प्रारंभीं च ।।१३३७।।
जैसें चक्रवाक–। पक्ष्याचें [६] मिथुन । मावळतां दिन । दु:खी होय ।।१३३८।।
कांसेपासोनियां । ओढिलें वासरूं । मोहें दु:ख करूं । लागे जैसें ।।१३३९।।
नातरी भरल्या । ताटावरोनियां । द्यावें हांकोनियां । भणंगातें ।।१३४०।।
माउलीपुढून । एकुलतें एक । ओढावें बालक । [७] काळें जैसें ।।१३४१।।

---

१ चांदी. २ जखीण; पिशाच्च. ३ रोग. ४ राहणें. ५ अशुद्धपणा. ६ जोडपे. ७ मृत्यूनें.

किंवा धनंजया । [1] जीवनावांचोन । सोडूं पाहे प्राण । मासा जैसा ।।१३४२।।
तैसें इंद्रियांसी । दु:ख होई फार । सोडूं जातां घर । विषयांचें ।।१३४३।।
परी सर्व हि तें । करिती सहन । वैराग्यसंपन्न । धीर वीर ।।१३४४।।
क्षीरसमुद्राचें । करितां [2] मंथन । अमृत-निधान । हातीं आलें ।।१३४५।।
तैसें आधीं येथें । साहोनियां दु:ख । पुढें आत्म-सुख । भोगिती ते ।।१३४६।।
आरंभितां आत्म-। सुखाचा अभ्यास । वैराग्याचें * विष । निघे तेथें ।।१३४७।।
गिळोनि तें टाकी । धैर्य-शंभु जेव्हां । प्रकटतें तेव्हां । ज्ञानामृत ।।१३४८।।
कच्चेपणीं द्राक्ष । आंबट कोलीत । रसाळ अत्यंत । [3] परिपाकीं ।।१३४९।।
तैसें वैराग्यादि । येतां पूर्णतेस । लाभोनि प्रकाश । आत्मयाचा ।।१३५०।।
[4] आघवी अविद्या । वैराग्यासहित । हारपोनि जात । एकाएकीं ।।१३५१।।
आत्मरूपीं बुद्धि । [5] होतां [5] एकरस । मिळे सागरास । गंगा जैसी ।।१३५२।।
अद्वयानंदाची । प्रकटते खाण । स्वभावें तल्लीन । जीव ब्रह्मीं ।।१३५३।।
ऐसें स्वानुभव-। विश्रांति हें फळ । वैराग्य हें मूळ । जया सुखा ।।१३५४।।
तया सुखा देती । सात्त्विक हें नांव । म्हणे कृष्णदेव । अर्जुनातें ।।१३५५।।

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ।।३८।।

विषय आणिक । इंद्रियांच्या योगें । पूर वाहूं लागे । सुखाचा जो ।।१३५६।।
जैसा सत्ताधारी । गावांमाजीं यावा । मग तेथें व्हावा । समारंभ ।।१३५७।।
विवाहाचा बार । द्यावा उडवोन । काढोनियां ऋण । आणिकांचें ।।१३५८।।
किंवा जैसें केळें । आणिक साखर । जिव्हेसी मधुर । रोगियाच्या ।।१३५९।।
किंवा [6] बचनाग । खाऊं जातां गोड । परी अवघड । प्राण जातां ।।१३६०।।
प्रारंभीं च भली । जैसी प्रवासांत । मैत्री संभावित । तस्कराची ।।१३६१।।
नातरी साचार । वेश्येचा शृंगार । दर्शनीं रुचिर । वाटे जैसा ।।१३६२।।
किंवा नट जैसा । नाचे वरीवरी । सोंगें नानापरी । घेवोनियां ।।१३६३।।
तैसें चि विषयां-। इंद्रियांच्या मेळें । जें का सुख मिळे । जीवालागीं ।।१३६४।।

---

* परिशिष्ट पहा. १ पाण्याशिवाय. २ घुसळण. ३ पिकल्यावर. ४ सगळी. ५ विलीन झाल्यावर. ६ एक विषारी वनस्पती.

दु:खद तें जाण । सर्वथा कृत्रिम । नव्हे परिणाम । भला त्याचा ॥१३६५॥
खडकीं रत्नांची । धरोनियां आस । हंस तो प्राणास । मुके जैसा ॥१३६६॥
सर्व हि संपत्ति । तैसी वायां जाय । आणि हानि होय । जीविताची ॥१३६७॥
पापाचा संचय । सुकृताचा क्षय । भोगिलें तें होय । स्वप्न जैसें ॥१३६८॥
मग निरंतर । दुर्धर आघात । बसावे सोशीत । हानीचे च ॥१३६९॥
ऐसें इहलोकीं । देई जें आपत्ति । आणिक दुर्गति । परलोकीं ॥१३७०॥
जेथें जाळोनियां । सद्धर्माचा मळा । भोगिती सोहळा । विषयांचा ॥१३७१॥
जेथें दिला जाय । इंद्रियांतें लळा । पापमात्र बळा । चढे तेथें ॥१३७२॥
मग पातकें तीं । घालिती नरकीं । ऐसी परलोकीं । हानि जेणें ॥१३७३॥
जैसा बचनाग । भक्षितां मधुर । परी तो दुर्धर । प्राण जातां ॥१३७४॥
तैसें आरंभी जें । देतसे संतोष । परी कडू विष । परिणामीं ॥१३७५॥
धनंजया जाण । सुख तें राजस । स्पर्शूं नको त्यास । कदा काळीं ॥१३७६॥

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥३९॥

[1]अपेयाच्या [2]पानें । अभोज्य-भोजनें । किंवा [3]संन्निधानें । [4]स्वैरिणीच्या ॥१३७७॥
किंवा आणिकांचा । करोनियां घात । किंवा पर-वित्त । हिरावोनि ॥१३७८॥
नातरी भाटांची । ऐकोनियां स्तुति । निपजतें चित्तीं । सुख जें का ॥१३७९॥
आळसांत होय । सुखाची ज्या वाढ । भोगावें जें गाढ । निद्रेमाजीं ॥१३८०॥
आत्मकल्याणाचें । जेथें नुरे भान । पार्था सुख जाण । तामस तें ॥१३८१॥
नको येथें आतां । विस्तारें वर्णन । तया सुखां कोण । सुख म्हणे ? ॥१३८२॥
ऐसें कर्म-भेदें । सुख त्रिधा झालें । तुज सांगितलें । यथाशास्त्र ॥१३८३॥
पार्था कर्ता कर्म । आणि कर्म-फळ । एक जी केवळ । त्रिपुटी ही ॥१३८४॥
ती वांचोनि स्थूल । सूक्ष्म सृष्टीमाजीं । जाण वस्तु दुजी । नसे कांहीं ॥१३८५॥
आणि त्रिगुणीं हि । गुंफिलीसे साच । गुंफिले तंतू च । वस्त्रीं जैसे ॥१३८६॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।

---

१ (दारू इत्यादि) पिऊं नये अशा पदार्थांच्या. २ पिण्यानें. ३ संगतीनें. ४ वाईट चालीच्या स्त्रीच्या.

सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥४०॥

म्हणोनि सत्त्वादि । त्रिगुणांनीं भला । जाई ना गोंविला । मायाभासीं ॥१३८७॥
ऐसा स्थूल सूक्ष्म । एक हि पदार्थ । नसे पार्था येथ । किंवा स्वर्गीं ॥१३८८॥
लोकरीवांचोन । कोठोनि [1] कांबळा । चिखलाचा गोळा । मातीविण ॥१३८९॥
नातरी अर्जुना । उदकावांचोन । अस्तित्व कोठोन । कल्लोळांसी ॥१३९०॥
तैसें सृष्टीमाजीं । कांहीं हि नाहीं च । त्रिगुणीं जें साच । घडिलें ना ॥१३९१॥
म्हणोनियां जाण । विश्व हें सकळ । त्रिगुणीं केवळ । घडिलेंसें ॥१३९२॥
[2] गुणीं ब्रह्मा विष्णु । आणिक शंकर । ऐसे त्रि-प्रकार । देव केले ॥१३९३॥
स्वर्ग मृत्यु आणि । पाताळ हे भेद । त्रिगुणीं त्रि-विध । केले लोकीं ॥१३९४॥
भिन्न व्यवसाय । चतुर्वर्णां भले । लावोनियां दिले । त्रि-गुणीं च ॥१३९५॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप ।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥४१॥

पुससी ते कोण । कोण चारी वर्ण । तरी ते ब्राह्मण । [3] अग्रभागीं ॥१३९६॥
क्षत्रिय आणिक । वैश्य ऐसे दोन । ब्राह्मणासमान । ते हि मानीं ॥१३९७॥
वेदोक्त कर्मांचा । तयां अधिकार । जैसा तो साचार । ब्राह्मणांसी ॥१३९८॥
चौथा शूद्र वर्ण । म्हणोनि प्रसिद्ध । वेदांशीं संबंध । नाहीं ज्याचा ॥१३९९॥
परी [4] वृत्ति त्याची । वर्णत्रयाधीन । म्हणोनि गणन । चौथा ऐसें ॥१४००॥
फुलांसंगें घ्यावा । धाग्याचा हि वास । भोगितां विलास । श्रीमंतानें ॥१४०१॥
तैसा [5] द्विजांसंगें । केलासे साचार । श्रुतीनें स्वीकार । शूद्रांचा हि ॥१४०२॥
ऐसी चातुर्वर्ण्य–। व्यवस्था हि पार्था । सांगू कर्में आतां । तयांची गा ॥१४०३॥
जेणें कर्में होय । ईश्वराची प्राप्ति । तयां यातायाती । चुकोनियां ॥१४०४॥
कर्में चहूं ठायीं । दिलीं विभागोनि । मायेच्या त्रि-गुणीं । चहूं वर्णां ॥१४०५॥
जन्मदाता जैसा । जोडोनियां धन । देतसे वांटोन । पुत्रांलागीं ॥१४०६॥
नातरी भास्कर । [6] पांथिकांलागोन । देई दाखवोन । मार्ग जैसे ॥१४०७॥
नातरी स्वामीनें । सेवकांलागोन । द्यावीं विभागोन । कामें जैसीं ॥१४०८॥

---

१ घोंगडीं.　२ त्रिगुणांनीं.　३ पहिले.　४ व्यवसाय.　५ पहिल्या तीन वर्णांच्याबरोबर.　६ वाटसरूंना.

तैसी [1]चहूं [1]वर्णीं । कर्मविभागणी । केली त्रि-गुणांनीं । प्रकृतीच्या ।।१४०९।।
सत्त्वगुणांचें च । [2]न्यूनाधिकपण । क्षत्रिय-ब्राह्मण । तेथें दोघे ।।१४१०।।
रजोगुणीं अल्प । सत्त्वाचें मिश्रण । तेथें वैश्यवर्ण । निपजला ।।१४११।।
रजोगुणामाजीं । तमाची भेसळ । तेथें चि केवळ । शूद्रवर्ण ।।१४१२।।
एका प्राणिगणीं । ऐसा चतुर्विध । केला वर्णभेद । त्रि-गुणांनीं ।।१४१३।।
ठेविला अंधारीं । दिसावा पदार्थ । घेतां चि हातांत । दीप जैसा ।।१४१४।।
तैसें कर्म जें का । शास्त्रें दाखविलें । त्रि-गुणीं भेदलें । स्वाभाविक ।।१४१५।।
तें चि आतां ऐक । जें जें जया वर्णा । विहित अर्जुना । असे येथें ।।१४१६।।
सांगेन मी तुज । तयाचें लक्षण । निधि तूं श्रवण-। सौभाग्याचा ।।१४१७।।

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ।।४२।।

तरी यत्नें सर्व । इंद्रियांच्या वृत्ती । आपुलिया हातीं । घेवोनियां ।।१४१८।।
बुद्धि एकनिष्ठ । मिळे आत्मयासी । एकान्तीं कांतासी । प्रिया जैसी ।।१४१९।।
ऐसी आत्म्याठायीं । बुद्धि अंतर्मुख । तया नाम देख । 'शम' ऐसें ।।१४२०।।
तो चि शम येथें । ब्राह्मण-कर्माचा । गुण आरंभींचा । ऐसें जाण ।।१४२१।।
अधर्मीं प्रवृत्ति । न व्हावी म्हणोन । प्रयत्नेंकरोन । धनंजया ।।१४२२।।
[3]विधीचिया [3]दंडें । बाह्येंद्रियगण । [4]काढणें [4]पिटोन । निरंतर ।।१४२३।।
तो चि 'दम' नामें । दुजा गुण देख । होय साहाय्यक । शमासी जो ।।१४२४।।
स्वधर्मानुसार । करणें साचार । सर्व व्यवहार । जीवनाचे ।।१४२५।।
*पांचवीच्या रात्रीं । प्रसूति-गृहांत । ठेविती तेवत । दीप जैसा ।।१४२६।।
तैसें सदा चित्तीं । ईश्वर-चिंतन । तो चि तिजा गुण । 'तप' नामें ।।१४२७।।
आतां जो निष्पाप । शौच नामें गुण । द्विविध लक्षण । ऐक त्याचें ।।१४२८।।
विहिता चरणें । देह भूषविणें । मानसीं ठेवणें । शुद्ध भाव ।।१४२९।।
ऐसें अंतर्बाह्य । साजिरें जीवन । तो चि चौथा गुण । 'शौच' नामें ।।१४३०।।
पृथ्वीचिया परी । [5]साहणें जें सर्व । तया गुणा नांव । 'क्षमा' ऐसें ।।१४३१।।

---

*परिशिष्ट पहा. १ चार वर्णांत. २ कमीजास्तपणा. ३ नियमाच्या दंडुक्यानें. ४ मारणे. ५ सहज सहन करणे.

स्वरामाजीं जैसा । पंचम मधुर । तैसा चि साचार । पांचवा हा ॥१४३२॥
वांकडातिकडा । ओघ जरी होय । वाहे गंगा-तोय । उजू जैसें ॥१४३३॥
नातरी वांकडा । दिसे जरी ऊंस । तरी गोड रस । उजू जैसा ॥१४३४॥
तैसे आपणाशीं । जे का [१]प्रतिकूल । वागणें सरळ । तयांशीं हि ॥१४३५॥
'आर्जव' हें नांव । तया गुणा पाहीं । सहावा जो होई । [२]ब्रह्मकर्मीं ॥१४३६॥
वृक्षाचिया मूळीं । प्रयत्नेंकरोन । ओतोनि जीवन । माळी जैसा ॥१४३७॥
करी परिश्रम । ऐसे सर्वकाळ । जाणोनि पुढील । फळ-प्राप्ति ॥१४३८॥
तैसें शास्त्राधारें । वर्तोनियां देख । पावावा तो एक । ईश्वर चि ॥१४३९॥
ऐसें जाणणें जें । तया नांव 'ज्ञान' । सातवा तो गुण । [२]ब्रह्म-कर्मीं ॥१४४०॥
'विज्ञान' म्हणोन । आठवा जो गुण । तयाचें लक्षण । सांगूं आतां ॥१४४१॥
शास्त्रें किंवा ध्यानें । होतां अंत:शुद्धि । स्थिर राहे बुद्धि । आत्मतत्त्वीं ॥१४४२॥
तया गुणा नाम । जाणावें 'विज्ञान' । कर्मीं गुणरत्न । आठवें हें ॥१४४३॥
ऐक आतां गुण । सांगेन नवम । 'आस्तिक्य' हें नाम । जयालागीं ॥१४४४॥
[३]राजमुद्रांकित । पार्था असो कोणी । तया नरा मानी । प्रजा जैसी ॥१४४५॥
तैसा स्विकारिला । शास्त्रें जो जो मार्ग । ठेवणें अभंग । श्रद्धा तेथें ॥१४४६॥
'आस्तिक्य' तें जाण । नवम तो गुण । जेणें साचपण । कर्मालागीं ॥१४४७॥
जया कर्मीं ऐसे । नऊ हि हे चोख । गुण शमादिक । देखशील ॥१४४८॥
तें चि स्वाभाविक । ब्राह्मणाचें कर्म । म्हणे त्रिविक्रम । अर्जुनातें ॥१४४९॥
शमादिक नव–। गुणांचा सागर । ब्राह्मण साचार । जाण पार्था ॥१४५०॥
प्रकाशातें नित्य । करोनि धारण । सूर्यनारायण । राहे जैसा ॥१४५१॥
तैसा नवगुण–। रत्नांचा हा हार । शोभे निरंतर । ब्राह्मणासी ॥१४५२॥
पुष्प-भारें जैसा । शोभला चंपक । खुलला [४]शशांक । [५]चंद्रिकेनें ॥१४५३॥
नातरी चंदन । चोपडिला साच । असे अंगींच्या च । सुगंधानें ॥१४५४॥
तैसें नवगुणीं । जडिलें [६]अव्यंग । भूषण हें चांग । ब्राह्मणाचें ॥१४५५॥
ब्राह्मणाचें अंग । सोडोनि अर्जुना । क्षण हि राहे ना । भूषण हें ॥१४५६॥

---

१ विरुद्ध. २ ब्राह्मणांच्या कर्मांत. ३ राजानें अधिकार दिलेला. ४ चंद्र. ५ चांदिण्यानें. ६ निर्दोष.

आतां क्षत्रियासी । कर्म जें उचित । तें हि सांगूं येथ । प्रज्ञावंता ।।१४५७।।

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ।।४३।।

द्यावया प्रकाश । पाहें जैसा सूर्य । [1]नापेक्षी साहाय्य । आणिकांचें ।।१४५८।।
आपुलें सामर्थ्य । गाजवायासाठीं । सिंहासी सोबती । नको कोणी ।।१४५९।।
सहाय्यावांचोन । तैसा जोरदार । स्वभावत: शूर । असे जो का ।।१४६०।।
'शौर्य' येणें नामें । तो चि श्रेष्ठ गुण । पहिला च जाण । क्षत्रियाचा ।।१४६१।।
कोटी नक्षत्रांचें । हारपतें तेज । प्रतापें सहज । सूर्याचिया ।।१४६२।।
परी कोट्यवधि । सचंद्र तारका । ग्रासिती ना एका । सूर्य-तेजा ।।१४६३।।
तैसें आपुलिया । प्रतापें निभ्रांत । करणें विस्मित । जगालागीं ।।१४६४।।
कैसा हि प्रसंग । येवो अवचित । [2]क्षोभणें माहीत । नाहीं जेथें ।।१४६५।।
ऐसें महत्तेज । तो चि दुजा गुण । पार्था कर्मीं जाण । क्षत्रियाच्या ।।१४६६।।
आतां 'धैर्य' नामें । जो का तिजा गुण । तयाचें लक्षण । सांगूं तुज ।।१४६७।।
पडो अंगावरी । तुटोनि आकाश । बुद्धीसी मानस । मोहवी ना ।।१४६८।।
तें चि धैर्य ऐसें । जाण धनुर्धरा । गुण जो तिसरा । क्षात्र-कर्मीं ।।१४६९।।
पाहिजे तेवढें । खोल असो पाणी । तयातें जिंकोनि । [3]पद्म [4]फांके ।।१४७०।।
ना तरी तें जैसें । पदार्थमात्रास । जिंकितें आकाश । उंचीमाजीं ।।१४७१।।
जिंकोनियां तैशा । अवस्था अनेक । हर्ष-शोकादिक । फलार्थासी ।।१४७२।।
टाकणें विंधोन । निश्चयेंकरोन । ऐसें स्थिरपण । प्रज्ञेचें जें ।।१४७३।।
'दक्षत्व' तें चोख । धनंजया जाण । जो का चौथा गुण । क्षत्रियाचा ।।१४७४।।
आतां पांचवा जो । गुण अलौकिक । लक्षण हें देख । तयाचें गा ।।१४७५।।
सूर्यफुलें जैसी । राहती अखंड । सूर्यापुढें तोंड । करोनियां ।।१४७३।।
शत्रूपुढें तैसें । धनंजया जाण । [5]मांडोनियां ठाण । [5]राहणें जें ।।१४७७।।
निश्चयेंकरोन । न घ्यावी साचार । नारी गरोदर । सेजे जैसी ।।१४७८।।
राहणें रोवोनि । तैसें रणीं खोट । न दावितां पाठ । शत्रूलागीं ।।१४७९।।

---

१ जरूरी मानीत नाहीं.　२ गडबडून जाणें.　३ कमळ.　४ उमलतें.　५ पक्केपणें उभे राहणें.

धर्मार्थादि जे का । चारी पुरुषार्थ । तयांहुनी श्रेष्ठ । भक्ति जैसी ॥१४८०॥
तैसा क्षत्रियांच्या । गुणांमाजीं देख । सर्वथा प्रमुख । पांचवा हा ॥१४८१॥
आलीं फुलें फळें । द्यावया साचार । सर्वदा उदार । वृक्ष जैसा ॥१४८२॥
नातरी सुगंध । अर्पावयालागीं । [१]पद्मवृंदाअंगीं । उदारता ॥१४८३॥
किंवा रात्रीं जैसा । कोणी हि स्वच्छंद । लुटावा आनंद । चांदण्याचा ॥१४८४॥
तैसें जो जो जें जें । मागेल तें तया । औदार्यें द्यावया । सिद्ध होणें ॥१४८५॥
अमाप तें दान । क्षात्रधर्मीं जाण । होय गुणरत्न । सहावें जें ॥१४८६॥
हवें तें तें काम । घ्यावें करवून । आपले पोसून । अवयव ॥१४८७॥
तैसी प्रजा प्रेमें । पोसोनियां चांग । घेणें उपभोग । साम्राज्याचा ॥१४८८॥
आणि आज्ञेलागीं । एक चि ठिकाण । रहावया जाण । होणें जें का ॥१४८९॥
'ईश्वरभाव' हें । तया नांव पाहें । पार्था जेथें राहे । सर्व शक्ति ॥१४९०॥
क्षत्रिय-कर्मांत । जो का गुणराज । सांगितला तुज । सातवा हा ॥१४९१॥
ह्या चि सप्तगुणीं । जे का अलंकृत । जैसा नभःप्रांत । सप्तर्षींनीं ॥१४९२॥
तैसें सप्तगुणीं । पवित्र जें देख । तें चि स्वाभाविक । क्षात्रकर्म ॥१४९३॥
नव्हे तो क्षत्रिय । वाटे जणूं साचा । सत्त्वसुवर्णाचा । मेरू च तो ॥१४९४॥
म्हणोनियां सप्त–। गुण-स्वर्गालागीं । आधार तो जगीं । एक झाला ॥१४९५॥
नव्हे कर्म जणूं । भोगितो तो पृथ्वी । [२] सप्तगुणार्णवीं । वेष्टित ही ॥१४९६॥
किंवा सप्तगुण–। रूपी सप्त ओघीं । गंगा च ही जगीं । कर्मरूप ॥१४९७॥
क्षत्रियस्वरूपी । सागराच्या अंगा । मिळोनि [३] सुभगा । शोभतसे ॥१४९८॥
असो, ऐसें देख । सप्तगुणात्मक । कर्म स्वाभाविक । क्षत्रियाचें ॥१४९९॥
आतां वैश्याचिया । जातीसी उचित । कर्म तें यथार्थ । सांगूं ऐक ॥१५००॥

कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥४४॥

भूमि बीज आणि । घेवोनि नांगर । जोडणें अपार । लाभ तेणें ॥१५०१॥
किंबहुना ऐसी । करोनियां शेती । जोडणें संपत्ति । [४]जीवनार्थ ॥१५०२॥

---

१ कमळाच्या समुदायांत. १ सात गुण हेच कोणी समुद्र त्यांनीं वेढलेली. ३ भाग्यवती. ४ उदरनिर्वाहासाठी.

किंवा बाळगोनि । विपुल [1] गोधन । करावें रक्षण । कुटुंबाचें ॥१५०३॥
नातरी पदार्थ । घेवोनि [2] सवंग । आणिकां महाग । विकावा तो ॥१५०४॥
वैश्य-वर्णाचें हें । कर्म एवढें च । स्वाभाविक साच । धनंजया ॥१५०५॥
ब्राह्मण क्षत्रिय । आणि वैश्य जाण । होती तिन्ही वर्ण । [3] द्वि-जन्मे हे ॥१५०६॥
ह्या चि त्रिवर्गाची । करणें जी सेवा । जाण तें पांडवा । शूद्रकर्म ॥१५०७॥
द्विजांचिया सेवे–। वांचोनि आणिक । कर्म स्वाभाविक । नसे शूद्रां ॥१५०८॥
ऐशापरी कर्में । चतुर्वर्णोचित । दाविलीं यथार्थ । तुज येथें ॥१५०९॥

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥४५॥

श्रोत्रादि इंद्रियां । शब्दादि विषय । जैसा योग्य होय । धनंजया ॥१५१०॥
तैसीं भिन्न भिन्न । चार हि वर्णांतें । हीं च कर्में येथें । योग्य होती ॥१५११॥
मेघापासोनियां । सुटलें जें जळ । तया योग्य स्थळ । नदी जैसी ॥१५१२॥
आणि नदीलागीं । जैसा पंडुसुता । उचित सर्वथा । सागर चि ॥१५१३॥
किंवा गौरांगासी । जैसें गोरेपण । सर्वथा शोभून । दिसतसे ॥१५१४॥
तैसें वर्णाश्रम–। धर्मवशें भलें । वांट्यासी जें आलें । कर्म शोभे ॥१५१५॥
स्वभावें विहित । कर्म तें शास्त्रोक्त । कराया निश्चित । बुद्धि व्हावी ॥१५१६॥
आपुलें च रत्न । परी पारखोन । पारख्याकडोन । घ्यावें जैसें ॥१५१७॥
तैसें कर्म आलें । वांट्यासी जें वीरा । घ्यावें शास्त्रद्वारा । पारखोनि ॥१५१८॥
पाहों येतें काय । रात्रीं दिव्याविण । असोनि लोचन । आपणासी ॥१५१९॥
असोनियां पाय । काय उपयोग । जोंवरी ना मार्ग । सांपडला ॥१५२०॥
तैसा [4] ज्ञातिवशें । स्वभावें साचार । असे अधिकार । आपुला जो ॥१५२१॥
तो तो यथार्थत्वें । घ्यावा समजोन । शास्त्रासी प्रमाण । मानोनियां ॥१५२२॥
ठेवा गृहींचा च । दीपें दाखवितां । मग येई घेतां । अनायासें ॥१५२३॥
स्वभावतां तैसें । वांट्यासी जें आलें । वरी मान्य केलें । शास्त्रानें जें ॥१५२४॥
अर्जुना तें कर्म । आपुलें विहित । आचरे जो येथ । उत्साहानें ॥१५२५॥

---

१ गाई हीच संपत्ति. २ स्वस्त. ३ (व्रतबंध हा दुसरा जन्म) दोनदां जन्मलेले. ४ जातीला अनुसरून.

आंगें जीवें भर । तेथें चि देवोन । सर्वथा सांडोन । [१] फल-काम ।।१५२६।।
पार्था प्रवाहीं जें । सांपडलें पाणी । [२] आणिक वाहणी । नेणे जैसें ।।१५२७।।
तैसा व्यवस्थित । होवोनि विहित । आचरे जो येथ । यथाशास्त्र ।।१५२८।।
तयालागीं लाभे । वैराग्य साचार । जें का [३] ऐल द्वार । [४] कैवल्याचें ।।१५२९।।
अकर्मातें थारा । देई ना जो मनीं । न पाहे ढुंकोनि । निषिद्धासी ।।१५३०।।
म्हणोनि तो जाण । भव-व्यथेंतून । स्वभावें संपूर्ण । मुक्त झाला ।।१५३१।।
काम्य कर्मांकडे । जयाचें गा मन । पाहे ना ढुंकोन । कौतुकें हि ।।१५३२।।
म्हणोनि तो स्वर्ग–। सुखाच्या खोड्यांत । घालोनि न घेत । आपणासी ।।१५३३।।
आणि नित्यकर्म । तें हि सर्व भलें । तयें संपविलें । फलत्यागें ।।१५३४।।
म्हणोनि तो पावे । कैवल्याची सीमा । सहजें स्वकर्मा । आचरोनि ।।१५३५।।
ऐसा शुभाशुभीं । सांडिला संसारीं । राहे मोक्षद्वारीं । वैराग्याच्या ।।१५३६।।
वैराग्य जें दावी । कैवल्याची वाट । घडवोनि भेट । भाग्यश्रीची ।।१५३७।।
जयाठायीं नाना । [५] कर्ममार्ग-श्रम । पावती विश्राम । स्वभावें चि ।।१५३८।।
मोक्षफळें दिलें । तारण जें भलें । फूल जें फुललें । सुकृताचें ।।१५३९।।
तया वैराग्याच्या । पुष्पीं ठेवी पद । जैसा का [६] षट्पद । धनंजया ।।१५४०।।
आत्मज्ञानरूपी । सुदिनाची वार्ता । साच सुचविता । अरुण चि ।।१५४१।।
ऐसें जें वैराग्य । तें हो तया प्राप्त । स्वकर्मीं जो रत । असे बापा ।।१५४२।।
काय सांगूं फार । आत्मज्ञानधन । दावितें अंजन । वैराग्य जें ।।१५४३।।
त्या चि वैराग्याचें । घाली दिव्यांजन । जीवेंभावें जाण । बुद्धिनेत्रीं ।।१५४४।।
ऐसा विहिताचा । करितां आचार । लाभे अधिकार । कैवल्याचा ।।१५४५।।
विहित हें कर्म । धनंजया जाण । एक चि जीवन । आपणासी ।।१५४६।।
मी जो सर्वात्मक । तया माझी देख । ही च सेवा एक । सर्वश्रेष्ठ ।।१५४७।।
सर्व भोगांसह । पतिव्रता नारी । जेव्हां क्रीडा करी । पतीसंगें ।।१५४८।।
तेव्हां तेणें योगें । सर्व तपें तिज । घडती सहज । जैशा रीती ।।१५४९।।
मातेविण जिणें । बाळकासी काय । तयासी आश्रय । ती च एक ।।१५५०।।

---

१ फळाची इच्छा. २ दुसरी; निराळी. ३ अलीकडील. ४ मुक्तीचें. ५ कर्मांतील त्रास. ६ भुंगा.

किंवा जैसा सर्व–। तीर्थ-सहवासा । पात्र होय मासा । गंगाश्रयें ।१५५१।।
तैसें [1] विहित तें । आचरितां येथ । तेणें जगन्नाथ । वश होय ।।१५५२।।
अगा जयालागीं । कर्म जें विहित । तें चि मनोगत । ईश्वराचें ।।१५५३।।
म्हणोनियां तेणें । कर्में चि निभ्रांत । ईश्वर तो प्राप्त । होय येथें ।।१५५४।।
दासी च ती जैसी । होतसे स्वामिनी । स्वामीचिया मनीं । बैसतां च ।।१५५५।।
स्वामीकार्या शिर । वेंचाया जो सज्ज । स्वामीसी सहज । प्रिय होय ।।१५५६।।
तैसें विहितातें । चुकूं नये येथें । प्रिय तें देवातें । म्हणोनियां ।।१५५७।।
ती च त्याची सेवा । सर्वश्रेष्ठ जाण । इतर वर्तन । [2] वाणिज्य तें ।।१५५८।।

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ।।४६।।

म्हणोनि करणें । विहिताचरण । पाळणें ती खूण । ईश्वराची ।।१५५९।।
धनंजया जया । ईश्वरापासोनि । आले सर्व प्राणी । आकारास ।।१५६०।।
अविद्येच्या चिंध्या । गुंडाळूनि भल्या । घडोनि बाहुल्या । जीवरूपी ।।१५६१।।
तयां खेळवी जो । बांधोनि साचार । त्रिगुणाहंकार–। रूपी सूत्रीं ।।१५६२।।
दीपमात्रालागीं । अंतर्बाह्य पाहें । व्यापोनियां राहे । तेज जैसें ।।१५६३।।
तैसें जेणें योगें । असे पार्था चांग । व्यापिलें हें जग । अंतर्बाह्य ।।१५६४।।
तया सर्वात्मक । ईश्वरालागोनि । पूजितां पुष्पांनीं । स्वकर्माच्या ।।१५६५।।
अपार संतोष । जाण [3] कपिध्वजा । देतसे ती पूजा । तयालागीं ।।१५६६।।
सर्वभावें ऐसें । घडतां पूजन । होवोनि प्रसन्न । आत्मराज ।।१५६७।।
वैराग्यसिध्दीचा । देतसे प्रसाद । तया स्वयंसिद्ध । पूजकासी ।।१५६८।।
वैराग्य तें अंगीं । बाणतां चि दृढ । लागोनियां ओढ । ईश्वराची ।।१५६९।।
प्रपंचाचा वीट । घेई त्याचें मन । ओकारीसमान । लेखोनि तो ।।१५७०।।
विरहिणीलागीं । प्रियाचिया ध्यासें । जिणें हि नकोसें । वाटे जैसें ।।१५७१।।
तैसें देवाविण । जें जें भोगसुख । तें तें तया दुःख । ऐसें होय ।।१५७२।।
[4] अपरोक्षज्ञान । व्हावया पूर्वींच । उपजे [5] वेधें च । तन्मयता ।।१५७३।।

---

१ शास्त्रानें सांगितलेलें; (स्वकर्म).   २ व्यापार.   ३ अर्जुना.   ४ आत्मानुभव.   ५ ध्यासानें.

ऐसी तयालागीं । बोधाची योग्यता । स्वभावें सर्वथा । प्राप्त होय ।।१५७४।।
म्हणोनियां येथें । मोक्षलाभालागीं । तपें व्रतें अंगीं । धरी जो का ।।१५७५।।
तेणें स्वधर्माचें । चांग [१] अनुष्ठान । करावें ठेवोन । आस्था तेथें ।।१५७६।।

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ।।४७।।

आपुला स्वधर्म । धनंजया जाण । वाटला कठिण । आचराया ।।१५७७।।
तरी परिणामीं । लाभेल जें फळ । तेथें चि केवळ । दृष्टि द्यावी ।।१५७८।।
सांगें [२] कटुत्वासी । कंटाळावें काय । जरी निंब होय । सुखालागीं ।।१५७९।।
फळावयाआधीं । केळीचें तें झाड । पाहतां [३] उजाड । होय मन ।।१५८०।।
ऐसी तोडिली ती । तरी पुढें गोड । कैसी केळवंड । प्राप्त होय ।।१५८१।।
स्वधर्माचरण । त्या परी कठीण । म्हणोनि सोडोन । दिलें जरी ।।१५८२।।
तरी पार्था सांगें । साधकातें अंतीं । मोक्षसुखप्राप्ति । होय कैंची ।।१५८३।।
वांकुडी कुरूप । सौन्दर्यानें उणी । आपुली [४] जननी । जरी झाली ।।१५८४।।
तरी जेणें योगें । लाभतें जीवन । प्रेम तें कठिण । [५] वक्र नोहे ।।१५८५।।
इतर त्या नारी । सौन्दर्यसंपन्न । जरी रंभेहून । थोर झाल्या ।।१५८६।।
तरी बाळकासी । कराव्या त्या काय । आपुली च माय । होय त्यासी ।।१५८७।।
जरी गुणीं थोर । जळाहूनि [६] घृत । तरी मासा त्यांत । जगे काय ? ।।१५८८।।
अवघ्या जगासी । होय जें का विष । तें तरी [७] पीयूष । [८] कीटकांसी ।।१५८९।।
आणि जगा गोड । स्वभावें तारक । होय तें मारक । तयांलागीं ।।१५९०।।
म्हणोनियां जया । विहित जें होय । जेणें नासे भय । संसाराचें ।।१५९१।।
तयें तें चि येथें । आचरावें नीट । जरी झाले कष्ट । आचरितां ।।१५९२।।
आपुला स्वधर्म । सांडोनियां मग । आचरिला चांग । परधर्म ।।१५९३।।
तरी पायाचें च । काम जें का भलें । मस्तकें तें केलें । ऐसें होय ।।१५९४।।
म्हणोनि जें कर्म । स्ववर्णानुसार । स्वभावें साचार । प्राप्त होय ।।१५९५।।
तें जो करी तेणें । सहजें चि भला । तोडोनि टाकिला । कर्म-बंध ।।१५९६।।

---

१ आचरण. २ कडूपणाला. ३ उदास. ४ आई. ५ वांकडें. ६ तूप. ७ अमृत. ८ विषारी वस्तूंतील किड्याला.

पाळावा स्वधर्म । गाळावा परधर्म । न केला हा नेम । जरी पार्था ।।१५९७।।
राहतें का कर्म । करणें तोंवरी । भेटला जोंवरी । नाहीं आत्मा ? ।।१५९८।।
आणि जेथें कर्म । करणें तें साच । आरंभीं आहे च । श्रम तेथें ।।१५९९।।

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ।।४८।।

म्हणोनियां असो । कोणतें हि कर्म । जरी आधीं श्रम । पडे तेथें ।।१६००।।
तरी स्वधर्मे चि । चालतां वाईट । काय असे त्यांत । सांगें मज ।।१६०१।।
असो उजू वाट । किंवा आडरान । चालायाचा [1] शीण । चुके काय ? ।।१६०२।।
[2] शिळा किं शिदोरी । असो डोईवर । ओझ्याचा तो भार । सारखा च ।।१६०३।।
तरी वाहतां जें । धनंजया अंतीं । मिळेल विश्रांति । तें चि घ्यावें ।।१६०४।।
असो कोंडा किंवा । असो दाणा साच । श्रम सारिखे च । कांडितांना ।।१६०५।।
पाहें श्वान-मांस । रांधितां जो शीण । तो चि [3] हविष्यान्न । शिजवितां ।।१६०६।।
घुसळितां पाणी । पडती जे कष्ट । ती च खटपट । दह्यासी हि ।।१६०७।।
गाळितां घाण्यांत । वाळू किंवा तीळ । श्रम ते केवळ । सारिखे च ।।१६०८।।
असो रखेली वा । असो धर्मपत्नी । सायास [4] पोषणीं । एक चि ते ।।१६०९।।
तरी रखेलीस । बाळगोनि मग । लावावा कां डाग । नांवालागीं ? ।।१६१०।।
होतां पाठलाग । चुके ना मरण । रणांगणीं बाण । लागोनियां ।।१६११।।
तरी शत्रूसवें । झुंजोनि समोर । कां गा स्वर्गद्वार । गांठावें ना ? ।।१६१२।।
पतीतें सोडोन । कुलवती नारी । आणिकांचे घरीं । रिघाली हि ।।१६१३।।
दंडुक्याचा मार । तेथें जरी खाय । वृथा नव्हे काय । पति-त्याग ? ।।१६१४।।
तैसा कोणत्या हि । कर्मीं जरी शीण । विहित कठिण । म्हणावें कां ? ।।१६१५।।
[5] वेंचो अमृतार्थ । आपुलें सर्वस्व । जेणें अमरत्व । जीवितासी ।।१६१६।।
परी मोलें विष । घेवोनि तें प्यावें । आणि कां मरावें । निरर्थक ? ।।१६१७।।
तैसा इंद्रियांसी । देवोनियां शीण । वायां घालवोन । आयुष्य हि ।।१६१८।।
पापाचा संचय । जरी करूं जावें । दुःख चि भोगावें । तरी अंतीं ! ।।१६१९।।

---

१ कष्ट; त्रास. २ दगड. ३ यज्ञाला उपयोगी असं पवित्र अन्न. ४ पोसण्यांत. ५ खर्च होऊं दे.

म्हणोनि स्वधर्में । वर्तावें साचार । श्रम-परिहार । होय जेणें ॥१६२०॥
आचरितां येथ । आपुला स्वधर्म । उचित परम । मोक्ष लाभे ॥१६२१॥
ह्यालागीं स्वधर्म । सोडूं नये कधीं । जैसा का [1] आपदीं । सिद्धमंत्र ॥१६२२॥
अथांग सागरीं । त्यजावी ना होडी । किंवा दिव्यौषधी । महारोगीं ॥१६२३॥
त्या चि परी येथें । स्वधर्माचरण । सोडूं नये जाण । कदा काळीं ॥१६२४॥
ईशासी संतोष । देई कपिध्वजा । ही च महापूजा । स्वकर्माची ॥१६२५॥
तोषतां तो ईश । रज तम नाशी । देवोनि चित्तासी । [2] शुद्धसत्त्व ॥१६२६॥
मग साधकासी । भव-स्वर्ग दोन्ही । वाटती जीवनीं । विषाऐसे ॥१६२७॥
बोलिलों जी मागें । [3] संसिद्धि म्हणोन । दावोनि लक्षण । वैराग्याचें ॥१६२८॥
काय सांगूं फार । त्या चि संसिध्दीचा । लाभ होय साचा । साधकासी ॥१६२९॥
मग ऐशापरी । साधक जो जाण । आपुलें ठिकाण । गांठोनियां ॥१६३०॥
कैसा उपाधींत । राहे धनंजया । काय लाभे तया । तें हि सांगूं ॥१६३१॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥४९॥

जाळ्यामाजीं जैसा । सांपडे ना [4] वात । तैसा उपाधींत । गुंते ना तो ॥१६३२॥
फळ पक्व होतां । धरी ना देठास । देठ हि फळास । सोडी जैसें ॥१६३३॥
तैसें लुलें [5] प्रेम । जयाचें सर्वत्र । असोनि [6] कलत्र । पुत्र वित्त ॥१६३४॥
वश तरी तेथें । ममत्व तें नसे । विष-पात्र ऐसें । तयां मानी ॥१६३५॥
झटकोनि जैसा । मागें घ्यावा हात । पोळतां आगींत । एकाएकीं ॥१६३६॥
विषयांपासोन । तैसी बुद्धि मागें । वळोनि ती रिगे । अंतरांत ॥१६३७॥
स्वामीची शपथ । पाळीतसे दासी । भिवोनि तयासी । जैशा रीती ॥१६३८॥
४२ तैसें अंतःकरण । पाळी ज्याची आण । घेई ना दर्शन । विषयांचें ॥१६३९॥
ऐक्याच्या मुठींत । धरोनियां चित्त । छंद एक घेत । आत्मयाचा ॥१६४०॥
गाडितां अग्नीस । राखेनें सत्वर । थांबे जैसा धूर । आपोआप ॥१६४१॥
तैसी तेणें नासे । वासना अपार । सर्व इह-पर-। विषयांची ॥१६४२॥

---

१ संकटाच्या वेळीं. २ शुद्धतसत्त्वगुण. ३ पूर्ण प्राप्ति. ४ वारा. ५ आसक्तीरहित ममता. ६ स्त्री.

स्वभावें चि ऐसा । निरिच्छ तो होय । पार्था मनोजय । साधोनियां ॥१६४३॥
काय सांगूं फार । तया साधकासी । प्राप्त होय ऐसी । [1] भूमिका ही ॥१६४४॥
विपरीत ज्ञान । मावळोनि सर्व । [2] प्रबोधीं च ठाव । जीवालागीं ॥१६४५॥
सांचलेलें पाणी । संपतें वेंचून । प्रारब्ध भोगून । संपे तैसें ॥१६४६॥
जन्म-मरणासी । न होय कारण । पार्था क्रियमाण । तयाचें गा ॥१६४७॥
मग आपोआप । श्रीगुरु भेटती । कर्मसाम्यस्थिति । होतां ऐसी ॥१६४८॥
रात्रीचे प्रहर । संपतां च चारी । डोळ्यांसी [3] तमारि । भेटे जैसा ॥१६४९॥
नातरी फळांचा । येवोनियां घड । थांबवितो वाढ । केळीची त्या ॥१६५०॥
कर्मकर्तृत्वाची । तैसी खटपट । थांबे होतां भेट । सद्गुरूची ॥१६५१॥
मग पौर्णिमेनें । चंद्र आलिंगिला । सर्वां [4] कलीं झाला । परिपूर्ण ॥१६५२॥
तैसा साधक तो । पावतो पूर्णता । गुरुकृपा होतां । धनंजया ॥१६५३॥
अज्ञान म्हणोन । जें जें असे कांहीं । तें तें लया जाई । कृपेनें त्या ॥१६५४॥
अज्ञानाच्या सवें । लोपे कर्ममात्र । संपतां चि रात्र । [5] तम जैसें ॥१६५५॥
ह्यापरी समूळ । घडे कर्मत्याग । नष्ट होतां भाग । अज्ञानाचा ॥१६५६॥
लोपतां अज्ञान । कर्मासी जें मूळ । लोपतें सकळ । दृश्यजात ॥१६५७॥
तेव्हां जाणावें जें । स्वभावें तें तो च । होवोनियां साच । राहे येथें ॥१६५८॥
निद्रेसवें स्वप्न । लोपोनि किरीटी । येतां चि जागृति । परिपूर्ण ॥१६५९॥
स्वप्नींचिया डोहीं । बुडालों म्हणोनि । काढा ऐसें कोणी । म्हणे काय ? ॥१६६०॥
तैसें तेव्हां [6] नेणें । आतां मी जाणेन । सरलें दुःस्वप्न । तयासी हें ॥१६६१॥
स्वयें चिदाकाश–। रूप धनंजया । झाला ज्ञातृज्ञेया–। विहीन तो ॥१६६२॥
पार्था, दिसे जेथें । मुखाचा आभास । सारितां बाजूस । आरसा तो ॥१६६३॥
पाहतेपणातें । सांडोनि स्वभावें । जैसें का रहावें । पाहत्यानें ॥१६६४॥
तैसें पंडु-सुता । नेणणें जें गेलें । सवें तेणें नेलें । जाणणें हि ॥१६६५॥
मग ज्ञानाज्ञान । गिळोनि सर्वत्र । निष्क्रिय चिन्मात्र । उरे एक ॥१६६६॥
स्वभावें केवळ । ज्ञानरूपी तया । कोणती च क्रिया । संभवे ना ! ॥१६६७॥

---

१ पायरी; स्थिती. २ ज्ञानाच्या ठिकाणीं. ३ सूर्य. ४ कलांनीं. ५ काळोख. ६ जाणत नव्हतों.

म्हणोनि स्वरूप–। स्थितीसी त्या जाण। 'नैष्कर्म्य' म्हणोन। बोलती गा ॥१६६८॥
तरंग तो मूळ–। सागराच्या रूपें। राहे जैसा लोपे। वारा जेव्हां ॥१६६९॥
तैसा राहे मूळ। स्वरूप होवोनि। आपुल्या ठिकाणीं। आपण तो ॥१६७०॥
ऐसी अक्रियता। स्वभावें जी पार्था। सिद्धि ती तत्त्वतां। नैष्कर्म्याची ॥१६७१॥
सर्व सिद्धीमाजीं। ही च सिद्धि श्रेष्ठ। म्हणे श्रीवैकुंठ–। नायक तो ॥१६७२॥
गंगेलागीं जैसा। सागरीं प्रवेश। नातरी कळस। [1] राउळासी ॥१६७३॥
किंवा सोळावा च। कस जैसा श्रेष्ठ। [2] सुवर्ण शुद्धींत। होय पार्था ॥१६७४॥
तैसें अज्ञानातें। नाशितें जें ज्ञान। तया हि गिळोन। राहणें जें ॥१६७५॥
तया नैष्कर्म्याच्या। सिद्धीहून कांहीं। श्रेष्ठ दुजें नाहीं। [3] प्राप्य येथें ॥१६७६॥
म्हणोनियां सर्व। सिद्धीमाजीं साच। श्रेष्ठ सिद्धी ही च। बोलती गा ॥१६७७॥

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥५०॥

श्रीगुरुकृपेचा। लाभ होय जेव्हां। दैववशें तेव्हां। जया कोणा ॥१६७८॥
भाग्यवंतालागीं। आत्मसिद्धि ही च। प्राप्त होय साच। धनंजया ॥१६७९॥
अंधार तो जैसा। प्रकाश चि होय। उगवतां सूर्य। एकाएकीं ॥१६८०॥
नातरी कापूर। दीपाचिया संगें। दीप चि तो अंगें। होय जैसा ॥१६८१॥
भेटतां जळास। [4] लवणाचा कण। जळ चि होवोन। [5] ठाके जैसा ॥१६८२॥
किंवा झोंपला जो। तयालागीं साच। जागें करितां च। थापटोनि ॥१६८३॥
स्वप्नासवें दूर। सारोनि निद्रेस। मूळ जागृतीस। मिळे जैसा ॥१६८४॥
तैसें गुरुवाक्य। पडतां चि कानीं। समूळ गिळोनि। द्वैतभाव ॥१६८५॥
जया साधकाची। सुदैवें साचार। वृत्ति राहे स्थिर। आत्मरूपीं ॥१६८६॥
काना-वचनाची। भेट होतांक्षणीं। ब्रह्म चि होवोनि। राहे जो का ॥१६८७॥
तयालागीं कर्म। करणें हें साच। उरलें नाहीं च। धनंजया ॥१६८८॥
आकाशासी जैसें। नाहीं येणें जाणें। तैसें चि करणें। नुरे तया ॥१६८९॥
परी नव्हे तैसा। ज्याचा अधिकार। कर्म तें साचार। उरे तया ॥१६९०॥

---

१ देवळाला. २ सोन्याच्या शुद्धतेंत; शुद्ध सोन्यांत. ३ मिळवण्याजोगें. ४ मिठाचा. ५ राहतो.

काम्यनिषिद्धाचें । घालोनि इंधन । [1] वन्हि पेटवोन । स्वकर्माचा ॥१६९१॥
जेणें [2] रज [2] तम । टाकिलीं जाळोन । कामना स्वाधीन । ठेवोनियां ॥१६९२॥
पुत्र वित्त आणि । स्वर्गादिकीं साच । गुंतली नाहीं च । इच्छा ज्याची ॥१६९३॥
नाना विषयांची । धरोनियां प्रीति । विटाळलीं होतीं । इंद्रियें जीं ॥१६९४॥
तयां प्रत्याहार–। तीर्थामाजीं स्नान । घालोनि पावन । केलें ज्यानें ॥१६९५॥
आणि झालें प्राप्त । स्वधर्माचें फळ । ईश्वरीं सकळ । अर्पोनि तें ॥१६९६॥
जेणें [3] संपादोनि । ईश्वरी प्रसाद । स्थिर केलें पद । वैराग्याचें ॥१६९७॥
जया ज्ञानोत्कर्षें । आत्मसाक्षत्कार । लाभतो साचार । धनंजया ॥१६९८॥
तया उत्कर्षाच्या । प्राप्तीची सामुग्री । मेळविली पुरी । ऐसी जेणें ॥१६९९॥
आणि त्या चि क्षणीं । सद्‌गुरु भेटले । [4] न वंचितां दिलें । ज्ञान त्यांनीं ॥१७००॥
तरी औषध तें । घेतांक्षणीं काय । सांग प्राप्ति होय । आरोग्याची ? ॥१७०१॥
किंवा [5] दिनोदय । होतां चि केवळ । [6] मध्यान्हाचा काळ । दिसे काय ? ॥१७०२॥
नांगरोनि शेत । पेरिलें तयांत । बीज सर्वोत्कृष्ट । मेळवोनि ॥१७०३॥
आणि दिलें पाणी । तरी इष्ट फळ । मिळावया वेळ । लागे जैसा ॥१७०४॥
नातरी सुगम । सांपडली वाट । मिळाली सोबत । ती हि भली ॥१७०५॥
तरी इष्ट स्थळ । आपुलें गांठाया । लागे धनंजया । वेळ जैसा ॥१७०६॥
तैसा वैराग्याचा । लाभ झाला पाहीं । वरी सद्‌गुरु हि । भेटले गा ॥१७०७॥
सद्‌गुरुप्रसादें । अंतरीं साचार । फुटला अंकुर । विवेकाचा ॥१७०८॥
एक ब्रह्माविण । इतर ती भ्रांति । ऐसी चि प्रचीति । दृढ केली ॥१७०९॥
तरी सर्वात्मक । जें का सर्वोत्तम । मोक्षाचें हि काम । सरे जेथें ॥१७१०॥
तिन्ही अवस्थांतें । जिरवी जें ज्ञान । तया हि गिळोन । राहे जें का ॥१७११॥
जेथें ऐक्याचें हि । सरे एकपण । आनंदाचा कण । विरे तो हि ॥१७१२॥
कांहीं चि नुरोन । उरे जें सकळ । वस्तु जी केवळ । परब्रह्म ॥१७१३॥
त्या चि सर्वात्मक । ब्रह्मीं परिपूर्ण । ब्रह्म चि होवोन । राहणें जें ॥१७१४॥
अवस्था ती पावे । साधक तो साच । क्रमाक्रमानें च । धनंजया ॥१७१५॥

---

१ अग्नि. २ रजोगुण व तमोगुण. ३ मिळवून. ४ सरळपणें. ५ दिवस उगवतांच. ६ दुपारचा.

वाढितां षड्रस । अन्न क्षुधितास । तृप्ति [१] प्रतिग्रास । मिळे जैसी ॥१७१६॥
तैसें वैराग्याचें । घालोनि भरण । दीप उजळोन । विवेकाचा ॥१७१७॥
साधक तो जाण । काढी च शोधोन । आत्मरूपी धन । धनंजया ॥१७१८॥
आत्मस्वरूपाचें । भोगावें ऐश्वर्य । ऐसी जी का होय । श्रेष्ठ सिद्धि ॥१७१९॥
त्या चि सिद्धीचें तो । घालोनि भूषण । अखंड तल्लीन । होय ब्रह्मीं ॥१७२०॥
आतां जेणें जीव–। ब्रह्मैक्य सुगम । क्रमाचें त्या वर्म । ऐक सांगूं ॥१७२१॥

बुध्द्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥५१॥

तरी सद्गुरूनें । दाविली जी वाट । श्रद्धेनें ती नीट । आक्रमोनि ॥१७२२॥
येवोनि विवेक–। तीर्थाचिया तटीं । [२] क्षाळितां किरीटी । बुद्धिदोष ॥१७२३॥
मग राहुग्रस्त । प्रभा होतां मुक्त । तिज मिठी देत । चंद्र जैसा ॥१७२४॥
होवोनि ती तैसी । बुद्धि सुनिर्मळ । प्राप्त होय मूळ–। स्वरूपासी ॥१७२५॥
दोन्ही कुळालागीं । सांडोनियां जैसी । [३] कामिनी प्रियासी । अनुसरे ॥१७२६॥
तैसी च ती बुद्धि । विसरोनि द्वैत । आत्मचिंतनांत । [४] रत होय ॥१७२७॥
जयां इंद्रियांसी । बाह्यज्ञानें साचें । होतें विषयांचें । आकर्षण ॥१७२८॥
तयां इंद्रियांसी । धैर्यें निरोधून । विषयांपासोन । सोडविलें ॥१७२९॥
घेतां चि काढोन । [५] सूर्यरश्मिजाळ । जाय मृगजळ । लया जैसें ॥१७३०॥
निरोधितां धैर्यें । तैसें इंद्रियांस । जाहला निरास । विषयांचा ॥१७३१॥
भक्षिलें नेणोन । अधमाचें अन्न । टाकावें ओकोन । मग जैसें ॥१७३२॥
वासनेसहित । तैसे भोग जाण । इंद्रियांकडोन । ओकविले ॥१७३३॥
विषयांपासोन । ऐशापरी देख । केलीं [६] पराङ्मुख । इंद्रियें जीं ॥१७३४॥
आत्माकारवृत्ति–। रूपी गंगातटीं । आणोनि किरीटी । ठेविलीं तीं ॥१७३५॥
ऐसा केला भला । प्रायश्चित्तविधि । शुद्ध व्हावी बुद्धि । म्हणोनियां ॥१७३६॥
सात्त्विक धैर्याचें । घेवोनि सहाय्य । केला जो इंद्रिय–। गण शुद्ध ॥१७३७॥
साधकें तो मग । मनासह चांग । लावियेला योग–। धारणेसी ॥१७३८॥

---

१ घांसाघांसाला. २ स्वच्छ केल्यावर. ३ स्त्री. ४ रमते. ५ सूर्यकिरणांचें जाळें. ६ मागें परतलेली.

प्रारब्धाच्या योगें । येथें इष्टानिष्ट । भोग होतां प्राप्त । धनुर्धरा ।।१७३९।।
अनिष्ट भोगाचा । मानी ना विषाद । चित्तीं द्वेषें क्षुब्ध । होवोनियां ।।१७४०।।
किंवा जरी दैवें । इष्ट भोग दिला । [1] लालसा तयाला । नाहीं त्याची ।।१७४१।।
इष्टानिष्ट भोगीं । ऐसा प्रीति-द्वेष । त्यजोनि निःशेष । पंडुसुता ।।१७४२।।
साधक तो राहे । [2] गिरिगव्हरांत । नातरी [3] कुंजांत । जनहीन ।।१७४३।।

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ।।५२।।

आणिक सांगाती । जेथें नाहीं कोणी । राहे ऐशा वनीं । एकला च ।।१७४४।।
शमदमादिक । हा चि त्याचा खेळ । न बोलणें बोल । हे चि त्याचे ।।१७४५।।
सद्गुरुवाक्याचें । करितां मनन । तया नुरे भान । काळाचें हि ।।१७४६।।
अंगीं यावें बळ । क्षुधा व्हावी शांत । [4] जिव्हा-मनोरथ । पुरवावे ।।१७४७।।
तीन हि ह्या गोष्टी । लेखी ना साचार । सुखें अल्पाहार । घेई जेव्हां ।।१७४८।।
जठराग्नि प्राण । घेई ना हिरोन । भक्षितो अल्पान्न । एवढें च ।।१७४९।।
परपुरुषाच्या । होई ना स्वाधीन । कुलवधु जाण । इच्छिली हि ।।१७५०।।
तैसें नये होऊं । [5] निद्रालस्याधीन । म्हणोनियां अन्न । अल्प भक्षी ।।१७५१।।
भूमीवरी टेंकी । तेव्हां चि निजांग । वंदन साष्टांग । करी जेव्हां ।।१७५२।।
परी अविचारें । राहे ना लोळत । होवोनियां सुस्त । निद्रालस्यें ।।१७५३।।
शरीरनिर्वाहा-। पुरता साचार । इंद्रिय-व्यापार । चाले त्याचा ।।१७५४।।
काय सांगूं फार । देह मनादिक । वश केलीं देख । ऐसीं त्यानें ।।१७५५।।
मनाकडे वृत्ति । पाहे ना ढुंकोन । बोलणें कोठून । मग तेथें ? ।।१७५६।।
ऐशापरी देह । वाचा आणि मन । सर्वथा जिंकोन । बाह्यभाग ।।१७५७।।
ध्यानाचें गगन । करितो स्वाधीन । साधक तो जाण । धनंजया ।।१७५८।।
निर्मळ आरसा । घेवोनि हातांत । न्याहाळावें त्यांत । रूप जैसें ।।१७५९।।
तैसीं गुरुवाक्यें । ज्ञानाची जागृति । स्व-रूपनिश्चिती । पाहे तेथें ।।१७६०।।
ध्यानयोगें ध्याता । स्वतःसी च पाहीं । ध्येयपणें घेई । वृत्तीमाजीं ।।१७६१।।

---

१ इच्छा; हांव. २ गुहेंत. ३ वेलीच्या जाळींत. ४ जिभेचें चोंचलें. ५ झोंपेच्या व आळसाच्या ताब्यांत.

ऐसी सुविख्यात । ध्यानाची ही रीत । जाणावी निभ्रांत । धनंजया ॥१७६२॥
ध्येय ध्याता ध्यान । येती एकत्वास । तोंवरी अभ्यास । करावा गा ॥१७६३॥
आत्मज्ञानीं दक्ष । मुमुक्षु तो झाला । आचरोनि भला । योगाभ्यास ॥१७६४॥
गुद–[1] उपस्थांच्या । मध्यें जी शिवण । धरी [2] नेहटून । टांचेनें ती ॥१७६५॥
आकुंचूनि [3] अध । साधूनि त्रिबंध । करी एकविध । भिन्न वायु ॥१७६६॥
कुंडलिनीशक्ति । करोनि जागृत । करी विकसित । सुषुम्नेतें ॥१७६७॥
आधारापासोन । आज्ञाचक्रावेरीं । मग भेद करी । षट्‌चक्रांचा ॥१७६८॥
[4] ब्रह्मरंध्ररूपी । मेघाचा अपूर्व । अमृत-वर्षाव । करोनियां ॥१७६९॥
तया अमृताच्या । प्रवाहाची धार । आणी मूलाधार–। चक्रावेरीं ॥१७७०॥
आज्ञाचक्ररूपी । कैलासीं तांडव । करी जो भैरव । चैतन्याचा ॥१७७१॥
तयासी खिचडा । भिक्षापात्रीं साचा । मनपवनाचा । वाढोनियां ॥१७७२॥
ऐसा योगाभ्यास । करोनियां चांग । तयें ध्यानमार्ग । आक्रमिला ॥१७७३॥
व्हावया प्रविष्ट । ध्यान-योग दोन्ही । आत्मतत्त्वज्ञानीं । विघ्नांविण ॥१७७४॥
वैराग्यासारखा । सवंगडी भला । आधीं च ठेवला । जोडोनियां ॥१७७५॥
असो कोणत्या हि । भूमिकेवरतीं । साधक किरीटी । योगाभ्यासीं ॥१७७६॥
तयाचिया संगें । चाले निरंतर । सखा हा साचार । वैराग्याचा ॥१७७७॥
पहावें तें दिसे । तोंवरी अंधारीं । दृष्टीसी ना जरी । सांडी दीप ॥१७७८॥
तरी देखावया । इच्छिला पदार्थ । सांगें वेळ तेथ । लागे काय ? ॥१७७९॥
तया मुमुक्षूची । तैसी वृत्ति जाण । होय जों विलीन । परब्रह्मीं ॥१७८०॥
तोंवरी तयासी । वैराग्य साहाय्य । तरी काय भय । विनाशाचें ? ॥१७८१॥
म्हणोनि सभाग्य । साधक तो जाण । वैराग्यसंपन्न । होवोनियां ॥१७८२॥
ऐसा ज्ञानाभ्यास । करोनियां चांग । पात्र होय मग । आत्मलाभा ॥१७८३॥
वैराग्यकवच । चढवोनि अंगीं । बैसला [5] तुरंगीं । योगाचिया ॥१७८४॥
मग पडे दृष्टी । जें जें थोर सान । दिसावें अभिन्न । आत्मरूपीं ॥१७८५॥
म्हणोनि ध्यानाची । [6] खड्गलता तीक्ष्ण । मुठींत धरोन । विवेकाच्या ॥१७८६॥

---

१ जननेंद्रियाच्या.　२ दाबून.　३ खालचा भाग.　४ सहस्त्रदळ कमळ.　५ घोड्यांवर.　६ तलवार.

मग मोक्षरूपी । जयश्रीचा भर्ता । व्हावयासी पार्था । साधक तो ।।१६८७।।
[1]भव-रणीं करी । निर्भय संचार । अंधारीं भास्कर । शिरे जैसा ।।१७८८।।

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ।।५३।।

दोष वैरी आले । आडवाया तेथें । काढिलें तयांतें । धोपटोनि ।।१७८९।।
तयांमाजीं जाण । पहिला [2]साचार । देह-अहंकार । धनंजया ।।१७८०।।
जो का प्राण्यालागीं । मारोनि सोडी ना । तया लावी पुन्हां । जन्म घ्याया ।।१७८१।।
घालोनि जन्मास । जगूं नेदी त्यास । पुन्हां करी ग्रास । काळाहातीं ।।१७९२।।
ऐशापरी करी । कुचंबणा त्याची । घालोनि देहाची । दृढ बेडी ।।१७९३।।
त्या चि अहंतेचें । केलें निर्दाळण । साधकें जिंकोन । देह-दुर्ग ।।१७९४।।
तेविं बलोन्माद । हा जो दुजा वैरी । तया हि संहारी । साधक तो ।।१७९५।।
चौपटीनें वाढे । शत्रूची ज्या हांव । काढितां चि नांव । विषयाचें ।।१७९६।।
जया शत्रूचिया । योगें मृतावस्था । प्राप्त होय पार्था । जगालागीं ।।१७९७।।
बलरूपी शत्रु । तो गा निःसंदेह । विषाचा च डोह । विषयाच्या ।।१७९८।।
जाण सुनिश्चयें । सर्व हि दोषांचा । धनी चि तो साचा । कपिध्वजा ।।१७९९।।
परी ध्यानरूपी । खड्गाचा प्रहार । सहावया जोर । कैंचा त्यासी ।।१८००।।
आवडता भोग । प्राप्त होतां देख । प्रकटे जें सुख । धनंजया ।।१८०१।।
तया सुखाची च । खोळ पांघरोन । घालितो थैमान । शरीरीं जो ।।१८०२।।
सन्मार्गापासोन । नेई भुलवोनि । घालोनियां रानीं । अधर्माच्या ।।१८०३।।
मग [3]रौरवादि । व्याघ्रांचिया मुखीं । नेवोनि जो टाकी । हातोहात ।।१८०४।।
ऐसा [4]दर्परूप । घातकी जो वैरी । तया हि संहारी । साधक तो ।।१८०५।।
आणि ज्याचें नांव । ऐकतां चि कानीं । तापसांलागोनि । सुटे कंप ।।१८०६।।
क्रोधाऐसा दोष । हि च गुडाकेशा । परिपक्वदशा । असे ज्याची ।।१८०७।।
भरूं जावें तों तों । स्वभावें जो पार्था । होऊं लागे रिता । अधिक चि ।।१८०८।।
तया कामरूपी । शत्रूतें जिंकोन । [5]ठाव चि पुसोन । टाकी त्याचा ।।१८०९।।

---

१ संसाररूपी युद्धांत. २ खरोखर. ३ रौरवनरक इत्यादि. ४ गर्वरूप. ५ पूर्णपणें नाहींसा करतो.

होतां पार्था ऐसें । [1] काम-निर्दालन । सहजें निष्प्राण । क्रोध तो हि ॥१८१०॥
वृक्षाचें तें मूळ । तोडितां चि पाहीं । तुटती शाखा हि । आपोआप ॥१८११॥
तैसें करितां च । [1] कामाचें हनन । होय निर्मूलन । क्रोधाचें हि ॥१८१२॥
म्हणोनियां होतां । कामवैरी ठार । ठेली येरझार । क्रोधाची हि ॥१८१३॥
आपुला चि खोडा । माथां वहावया । लावी जैसा राया । प्रतिज्ञेनें ॥१८१४॥
[2] परिग्रहरूपी । तैसा वैरी श्रेष्ठ । होई जो बलिष्ठ । भोग-दानें ॥१८१५॥
जीवाचिया माथां । ठेवी जो खोगीर । भरवी शरीर । अवगुणें ॥१८१६॥
ठेवावया लावी । धनंजया पाहीं । विषयाच्या ठायीं । आसक्ति जो ॥१८१७॥
तेविं जीवासी जो । ममत्वाची काठी । लावीतसे हातीं । धरावया ॥१८१८॥
शिष्यशाखा शास्त्र–। संभार अनेक । मठमुद्रादिक । निमित्तांनीं ॥१८१९॥
जेणें परिग्रहें । पाशीं गुंतविला । [3] नि:संग जो झाला । तयातें हि ॥१८२०॥
संसार सोडोन । जावें वनांतरीं । गुंतवितो तरी । तेथें हि जो ॥१८२१॥
नागवें उघडें । ठेविलें शरीर । तरी हि साचार । सोडी ना जो ॥१८२२॥
ऐसा परिग्रह । वैरी दुर्निवार । तयासी हि ठार । करोनियां ॥१८२३॥
भव-विजयाचा । पार्था नि:संदेह । भोगितो उत्साह । साधक तो ॥१८२४॥
जणूं सत्ताधारी । मोक्ष-नगरीचे । राजे च जे साचे । धनंजया ॥१८२५॥
ऐसे ज्ञानगुण । अमानित्वादिक । रहावया देख । आले तेथें ॥१८२६॥
यथार्थज्ञानाचें । तयालागीं मग । समर्पोनि चांग । अधिराज्य ॥१८२७॥
ते चि ज्ञानगुण । राहिले आपण । तयाचा होवोन । परिवार ॥१८२८॥
मग साधक तो । पार्था जाऊं लागे । जेव्हां राजमार्गें । प्रवृत्तीच्या ॥१८२९॥
तेव्हां [4] जागृत्यादि । तीन भिन्नावस्था । ह्या चि कोणी पार्था । तरुणी ज्या ॥१८३०॥
पदोपदीं त्यांनीं । तयाच्यावरोन । उतरिलें लोण । सौख्याचें चि ॥१८३१॥
तया सम्राटाच्या । पुढतीं राहोनि । विवेक हा कोणी । चोपदार ॥१८३२॥
बोधरूपी काठी । घेवोनियां हातीं । दूर गर्दी लोटी । दृश्याची गा ॥१८३३॥
योगभूमिका त्या । घेवोनि आरती । मग जणूं येती । ओवाळाया ॥१८३४॥

---

१ कामाचा-वासनेचा नाश. २ संग्रह; संग; परिवार. ३ संन्यासी; बैरागी. ४ जागृति, स्वप्न, सुषुप्ति.

मग तया ऋद्धि–। सिद्धींचा मेळावा । प्रसंगें पांडवा । प्राप्त होय ।।१८३५।।
ऋद्धिसिद्धींची ती । होतां पुष्पवृष्टि । न्हावोनि किरीटी । निघे त्यांत ।।१८३६।।
ब्रह्मैक्य-स्वराज्य । येतां [1]सन्निधानीं । आनंदें तो तिन्हीं । भरी लोक ।।१८३७।।
सखा किंवा मित्र । ऐसें म्हणावया । नुरे दुजें तया । [2]समसाम्यें ।।१८३८।।
ऐसें अद्वैतत्व । तया होतां प्राप्त । ममत्वाची मात । उरे कोठें ? ।।१८३९।।
आपुलिया एक–। सत्तेनें चि जाण । विश्वातें व्यापून । सकळ हि ।।१८४०।।
साधकें त्या केला । [3]ममत्वाचा त्याग । अद्वयता चांग । संपादोनि ।।१८४१।।
ऐशापरी शत्रु । अहंकारादिक । सकळ हि देख । जिंकोनियां ।।१८४२।।
स्वयें चि तो पार्था । होतां विश्वरूप । स्थिर आपोआप । [4]योग-वारु ।।१८४३।।
वैराग्य-कवच । अंगीं दृढ भलें । तें हि करी ढिलें । क्षणभरी ।।१८४४।।
ध्यानरूपी खड्गें । प्रहारावें ज्यातें । ऐसें उरे तेथें । दुजें काय ? ।।१८४५।।
म्हणोनि आवरे । वृत्तीचा हि हात । सर्वत्र अद्वैत–। भाव होतां ।।१८४६।।
रोगनिवारण । करोनि आपण । नुरे रसायन । स्वयें जैसें ।।१८४७।।
तैसें त्याचें ध्यान । द्वैतातें जिंकोन । जातसे विरोन । आपण हि ।।१८४८।।
जैसें इष्ट स्थळ । देखतां चि भलें । धांवतीं पाउलें । स्थिर होती ।।१८४९।।
येतां चि समीप । तैसी ब्रह्मप्राप्ति । मंद होय गति । अभ्यासाची ।।१८५०।।
गंगा सांडी वेग । भेटतां सागर । किंवा कांता स्थिर । प्रियापाशीं ।।१८५१।।
नातरी केळीची । जैसी खुंटे वाढ । फळांचा तो घड । लागतां चि ।।१८५२।।
किंवा गांवकूस । दिसूं लागतां च । [5]सरूं लागे साच । मार्ग जैसा ।।१८५३।।
तैसा साधक तो । आत्म-साक्षात्कार । होईल गोचर । ऐसें देखे ।।१८५४।।
तेव्हां साधनाचें । हत्यार जें चांग । हळू चि तें मग । खालीं ठेवी ।।१८५५।।
ऐसी तया येतां । ब्रह्मैक्याची वेळ । साधनें सकळ । ओहटती ।।१८५६।।
मग वैराग्याची । मावळती वेळ । ऐसी च केवळ । शांति जी का ।।१८५७।।
योगफळाची जी । परिपक्वावस्था । वृद्ध जेथें पार्था । ज्ञानाभ्यास ।।१८५८।।
बाणतां ती शांति । पूर्ण तया अंगीं । ब्रह्मपणालागीं । पात्र होय ।।१८५९।।

---

१ जवळ. २ सर्वत्र ब्रह्मभावामुळे. ३ 'माझें, माझें' ह्याचा. ४ योगरूपी घोडा. ५ संपू लागतो.

चतुर्दशीदिनीं । चंद्रीं उणेपण । असे पुनवेहून । जेवढें गा ।।१८६०।।
किंवा सोळाकशी । शुद्ध सोन्याहून । कसीं राहे न्यून । पंधराव्या ।।१८६१।।
[1] महार्णवीं वेगें । प्रवेशे जें [2] आप । तें तों गंगारूप । जाणावें गा ।।१८६२।।
परी प्रवेशोनि । स्थिरावे जें तेथें । तया रूप येतें । सागराचें ।।१८६३।।
तेवीं ब्रह्म आणि । [3] ब्रह्मत्व-पावता । दोहोंमाजीं पार्था । अंतर जें ।।१८६४।।
लोपोनि तें मग । शांतीचिया योगें । ब्रह्म चि तो वेगें । होय पार्था ।।१८६५।।
न होतां चि ऐसें । ब्रह्मीं समरस । आलें प्रत्ययास । ब्रह्मत्व जें ।।१८६६।।
ब्रह्मत्वपावती । योग्यता ती येथ । बोलिली यथार्थ । विवरोनि ।।१८६७।।

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ।।५४।।

ऐसी ब्रह्मभाव–। योग्यता येतां च । साधक तो साच । धनंजया ।।१८६८।।
अंतरीं संतुष्ट । राहे अखंडित । आत्मबोधें युक्त । होवोनियां ।।१८६९।।
झाला स्वयंपाक । होय आल्हादक । [4] ताप तो हि देख । जाय जेव्हां ।।१८७०।।
येतां शरत्काळ । गंगेलागीं मग । सांडी लगबग । भरतीची ।।१८७१।।
नातरी संगीत । संपोनियां जातां । [5] उपांगें सर्वथा । ओहटती ।।१८७२।।
तैसे आत्मज्ञान–। साधनीं जे श्रम । पावती विश्राम । ते हि जेथें ।।१८७३।।
तया आत्मबोध–। प्रसन्नता ऐसें । पार्था नांव असे । सुविख्यात ।।१८७४।।
ती च आत्मबोध–। प्रसन्नता चांग । साधक तो मग । भोगी जेव्हां ।।१८७५।।
तेव्हां ऐक्यभावें । तयासी अर्जुना । खेद ना कामना । उरे कांहीं ।।१८७६।।
जैसा का आकाशीं । उगवतां रवि । [6] सतेज लोपवी । नक्षत्रांतें ।।१८७७।।
तैसा स्व-रूपाचा । येतां अनुभव । भूतीं भेदभाव । देखे ना तो ।।१८७८।।
पाटीवरी शब्द । काढिले लिहोन । टाकावे पुसोन । करें जैसे ।।१८७९।।
तैसा भिन्नभाव । हारपोनि जाय । देखे तें तें होय । आत्मरूप ।।१८८०।।
विपरीतज्ञानें । दाविल्या ज्या जाती । अवस्था जागृति । आणि स्वप्न ।।१८८१।।
दोन्ही हि त्या लीन । होती सुषुप्तींत । स्थिति जी निभ्रांत । अज्ञानाची ।।१८८२।।

---

१ महासागरांत. २ पाणी. ३ ब्रह्म होणारा. ४ (अग्नीची) उष्णता. ५ गौण (इतर) साधनें. ६ तेजासह.

मग पार्था जों जों । वाढूं लागे ज्ञान । सर्वत्र अभिन्न । एक दिसे ॥१८८३॥
तों तों अज्ञान हि । होवोनियां क्षीण । पावतें विलीन । पूर्ण बोधीं ॥१८८४॥
घालितां मुखांत । घांस एक एक । होत जाय भूक । शांत जैसी ॥१८८५॥
[१] हारपे नि:शेष । मग होतां तृप्ति । तैसी होय गति । अज्ञानाची ॥१८८६॥
वाढूं लागे जों जों । चालण्याचा वेग । तों तों जाय मार्ग । थोडा होत ॥१८८७॥
मग इष्ट स्थल । गांठितां चि तेथें । नि:शेष तो [२] खुंटे । पार्था जैसा ॥१८८८॥
किंवा जागृतीचा । होय जों उदय । तों तों लया जाय । निद्रावस्था ॥१८८९॥
मग संपूर्णत्वें । जाग येतां साच । [३] स्वरूपें नाहीं च । होय जैसी ॥१८९०॥
पौर्णिमेचा चंद्र । सर्व हि कलांनीं । राहतां होवोनि । परिपूर्ण ॥१८९१॥
मग त्या चंद्राची । वाढ जेव्हां खुंटे । नि:शेष तो आटे । शुक्लपक्ष ॥१८९२॥
तैसें दृश्यजात । [४] हारवी जें ज्ञान । तेणें तो येवोन । माझ्या रूपीं ॥१८९३॥
पावतां ऐक्यास । साद्यन्त अज्ञान । नष्ट होतें जाण । धनंजया ॥१८९४॥
तेव्हां नदी नद । नसोनि हा भेद । जातां अमर्याद । होवोनियां ॥१८९५॥
कल्पान्ताच्या वेळीं । पार्था जैसें जळ । [५] आब्रह्म सकळ । विश्व व्यापी ॥१८९६॥
नातरी आकाश । राहे एकवट । घटमठ नष्ट । होतां जैसें ॥१८९७॥
काष्ठाकाष्ठाचिया । घर्षणें जळोन । अग्नी चि होवोन । राहे काष्ठ ॥१८९८॥
किंवा मुशीमाजीं । सुवर्णालंकार । घालोनि साचार । आटवितां ॥१८९९॥
नाना नामरूप–। भेद हारपोन । एकलें सुवर्ण । राहे जैसें ॥१९००॥
हें हि असो पूर्ण । येवोनि जागृति । सर्व स्वप्न-सृष्टि । नष्ट होतां ॥१९०१॥
मग धनंजया । जैसे का एकले । राहातों आपुले । आपण चि ॥१९०२॥
तया हि सकट । तैसें तयालागीं । दुजें नाहीं जगीं । माझ्याविण ॥१९०३॥
ह्यापरी जी श्रेष्ठ । माजी चौथी भक्ति । जाण तयासी ती । प्राप्त होय ॥१९०४॥
इतर जे आर्त । जिज्ञासु अर्थार्थी । मातें जिया पंथीं । भजती गा ॥१९०५॥
पाहोनि ते तिन्ही । पंथ धनंजया । म्हणों भक्तीसी ह्या । चौथी ऐसें ॥१९०६॥
एऱ्हवीं चौथी ना । [६] तिजी हि अर्जुना । तेविं पहिली ना । शेवटली ॥१९०७॥

---

१ पूर्ण नाहींशी होते. २ संपतो. ३ खरोखर. ४ विसरणें. ५ ब्रह्मलोकांपर्यंत. ६ तिसरी.

माझिया सहज–। स्थितीलागीं देख । म्हणों आम्ही एक । भक्ति ऐसें ।।११०८।।
करी मद्रूपाची । नेणीव प्रकट । मातें विपरीत । भासवोनि ।।११०९।।
भक्ति करायास । लावी सर्वांठायीं । [1] बुझावीत जाई । सर्वांलागीं ।।१११०।।
जो जो जेथ जैसें । पहावया बैसे । तैसें चि जें भासे । तया तेथें ।।११११।।
तें तों दिसे माझ्या । ज्ञान-प्रकाशें च । सहज जो साच । निरंतर ।।१११२।।
आपुलें अस्तित्व । आहे चि म्हणोन । पार्था जैसें स्वप्न । दिसे [2] नासे ।।१११३।।
तैसें चि अखंड । प्रकाशें ज्या होय । उत्पत्ति-प्रलय । विश्वाचा ह्या ।।१११४।।
ऐसा माझा जो हा । सहज प्रकाश । म्हणावें तयास । भक्ति ऐसें ।।१११५।।
म्हणोनियां पार्था । [3] आर्ताचिया ठायीं । बनोनि ही राही । उत्कटेच्छा ।।१११६।।
मग तियेचा जो । इच्छेचा विषय । तो हि मी च होय । धनुर्धरा ।।१११७।।
जिज्ञासूच्या ठायीं । अर्जुना जी साच । जिज्ञासा ती ही च । होवोनियां ।।१११८।।
मग जाणण्याच्या । इच्छेचा विषय । तो हि मी च जाय । दाखविला ।।१११९।।
ही च परमार्थेच्छा । होवोनि अर्जुना । करोनि याचना । माझी मी च ।।११२०।।
[4] अर्थ ऐसें नांव । ठेविते मातें च । सर्व कांहीं मी च । म्हणोनियां ।।११२१।।
[5] एवं अज्ञानातें । घेवोनि पांडवा । वर्तों लागे जेव्हां । भक्ति माझी ।।११२२।।
तेव्हां साच मज । द्रष्ट्यालागीं जाण । दृश्यचि करोनि । दाखवी ती ।।११२३।।
आरशामाझारीं । पाहूं जातां देख । मुखासी च मुख । दिसे जैसें ।।११२४।।
परी मुखाचें तें । मिथ्या दुजेपण । आरिसा कारण । तयालागीं ।।११२५।।
नातरी चंद्रमा । एक चि असोन । भासती ते दोन । नेत्र-रोगें ।।११२६।।
आकळिला जाय । तैसा माझा मी च । भक्तियोगें ह्या च । सर्वत्र गा ।।११२७।।
परी अज्ञानाच्या । योगें धनंजया । दृश्यत्व हें वाया । भासतसे ।।११२८।।
आपुलिया बिंबीं । प्रतिबिंब देख । जैसें व्हावें एक । सर्वथैव ।।११२९।।
तैसें तें अज्ञान । फिटोनियां गेलें । द्रष्ट्त्व भेटलें । माझें मज ।।११३०।।
सोन्यामाजीं हीण । मिसळतां साच । सोनें तें सोनें च । असे जरी ।।११३१।।
तरी तें चि हीण । टाकितां काढोन । केवळ सुवर्ण । उरे जैसें ।।११३२।।

---

१ समजावीत; समजूत देत. २ नाहींसें होतें. ३ करुणा भाकणाऱ्या. ४ (परम) लाभ. ५ ह्याप्रमाणें.

पौर्णिमेच्या आधीं । चंद्र सावयव । पार्था नसे काय । सांग बरें ।।१९३३।।
प्रकाशदृष्टीनें । परी पाहूं जातां । तयासी पूर्णता । त्या दिनीं च ।।१९३४।।
अन्यथाज्ञानानें । जरी दिसें मी च । अप्रकट साच । दृश्यरूपें ।।१९३५।।
परी दृश्य पावे । [१] द्रष्टत्वीं विलय । तेव्हा प्राप्त होय । माझा मी च ।।१९३६।।
म्हणोनि हा माझा । भक्तियोग चौथा । होय दृश्यपथा-। पलीकडे ।।१९३७।।

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वत: ।
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ।।५५।।

ज्ञानभक्तीनें ह्या । भक्त जो स्वभावें । एकत्वासी पावे । माझ्या ठायीं ।।१९३८।।
मी चि तो केवळ । होवोनियां राहे । ठावें तुज आहे । आघवें हें ।।१९३९।।
ज्ञानी तो केवळ । आत्मा माझा जाण । बाहू उभारून । बोलिलों जें ।।१९४०।।
मागें तुजप्रति । सप्तमाध्यायांत । तें चि पुन्हां येथ । सांगितलें ।।१९४१।।
सहज ही भक्ति । माझी सर्वोत्तम । म्हणोनि परम । आवडीनें ।।१९४२।।
भागवतद्वारा । कल्पारंभीं ही च । सांगितली साच । ब्रह्म्यालागीं ।।१९४३।।
[२] 'स्वसंवित्ति' ऐसें । ज्ञानी देती नांव । संबोधिती शैव । 'शक्ति' ऐसें ।।१९४४।।
आम्ही तरी भक्ति । आपुली परम । ऐसें देऊं नाम । भक्तीसी ह्या ।।१९४५।।
मद्रूपीं सायुज्य । पावावया योग्य । होतसे सभाग्य । [३] क्रम-योगी ।।१९४६।।
तेव्हां तयालागीं । ही च आपोआप । होय फलद्रूप । चौथी भक्ति ।।१९४७।।
तेणेंयोगें मग । विश्व हें सकळ । होतसे केवळ । मद्रूप चि ।।१९४८।।
विवेकासहित । वैराग्य हि आटे । बंध तो हि तुटे । मोक्षासवें ।।१९४९।।
अवृत्तिसहित । वृत्ति बुडे तेथ । चौथी भक्ति प्राप्त । होतां माझी ।।१९५०।।
प्रलयाच्या वेळीं । चार हि भूतांतें । गिळोनि राहतें । नभ जैसें ।।१९५१।।
ऐलपणासवें । तैसें पैलपण । तेथें हारपोन । जाय पार्था ।।१९५२।।
साध्य-साधनाच्या । अतीत जें शुद्ध । आदि अंत मध्य । नाहीं जया ।।१९५३।।
ऐसें मत्स्वरूप । पावोनि तो योगी । एकत्वें चि भोगी । मजलागीं ।।१९५४।।
सिंधूवरी जैसी । तळपते गंगा । सिंधूचिया अंगा । मिळोनियां ।।१९५५।।

---

१ पहाणेपणांत; (पहाणाऱ्यांत). २ स्वरूपाची जाणीव; सहजज्ञानस्फूर्ति. ३ क्रमाक्रमानें अभ्यास करणारा.

तैसा घडे भोग । भक्तीचिया योगें । भक्त तो निजांगे । मी चि होतां ॥१९५६॥
आरशासी एका । दाखवितां जैसा । पुसोनि आरसा । दुजा एक ॥१९५७॥
[1]द्रष्टेपणासी च । तेथें येई भर । तैसा चि प्रकार । जाण येथें ॥१९५८॥
घेतां समोरील । आरसा काढोन । जातां हारपोन । प्रतिबिंब ॥१९५९॥
मुखाचें सौंदर्य । भोगावें तें भलें । आपण आपुलें । मग जैसें ॥१९६०॥
नातरी जागृति । येतां चि संपूर्ण । स्वप्न मावळोन । जातां मग ॥१९६१॥
आपुलें एकत्व । असे जें स्वभावें । जैसें तें [2]भोगावें । द्वैताविण ॥१९६२॥
न घडे चि भोग । झालिया तन्मय । ऐसा [3]अभिप्राय । जयांचा गा ॥१९६३॥
बोलीं बोलाची च । निंदा स्तुति होत । पहावा दृष्टांत । तयांनीं हा ॥१९६४॥
तयांचिया गांवीं । दीपाकडोनियां । नेणों काय सूर्या । तेज लाभे ! ॥१९६५॥
नातरी तयांनीं । मंडप घालोन । व्यापिलें गगन । नेणों काय ! ॥१९६६॥
शकेल का भोगूं । राजा राजेपण । राजेपणाविण । निजांगींच्या ? ॥१९६७॥
नातरी अंधार । भास्करालागोन । कैसें आलिंगन । देऊं शके ? ॥१९६८॥
नव्हे जें आकाश । तयालागीं कैंची । व्याप्ति आकाशाची । कळूं शके ?॥१९६९॥
भूषणें गुंजांचीं । रूपीं रत्नाचिया । कैसी धनंजया । मिरवती ? ॥१९७०॥
म्हणोनि मद्रूप । झाला नाहीं साच । तयालागीं मी च । आहें कोठें ? ॥१९७१॥
मग कैंचा मातें । भजेल तो पाहीं । नको चि हें कांहीं । बोलावया ॥१९७२॥
म्हणोनियां घेई । तरुणांगी चांग । तारुण्याचा भोग । जैशा रीती ॥१९७३॥
मद्रूप होवोन । तैसा क्रम-योगी । पार्था, मातें भोगी । निरंतर ॥१९७४॥
तरंग सर्वांगीं । जैसें [4]तोय चुंबी । विलसते बिंबीं । प्रभा जैसी ॥१९७५॥
नभीं नभोरूप । होवोनियां पाहें । भरोनियां राहे । अवकाश ॥१९७६॥
सुवर्ण असोन । स्वयें अलंकार । [5]भजे निरंतर । सुवर्णासी ॥१९७७॥
तैसा क्रियेविण । स्वभावें तो साच । भजे मातें मी च । होवोनियां ॥१९७८॥
चंदन-सुगंध । भजे चंदनासी । चंद्रिका ती जैसी । चंद्रम्यासी ॥१९७९॥
तैसी असे भक्ति । स्वभावें अद्वैतीं । जरी साहे ना ती । क्रिया कांहीं ॥१९८०॥

---

१ पहाणेपणालाच.　२ अनुभवानें.　३ टीका; म्हणणे.　४ पाणी.　५ सेवा करतो; तन्मय होतो.

परी हें तों नये । दावितां बोलोन । स्वानुभवें खूण । कळों ये ती ।।१९८१।।
असो ऐसा पूर्व । संस्काराच्या छंदें । जें जें [1] अनुवादे । क्रमयोगी ।।१९८२।।
तेथ [2] आळवणी । ऐकोनि ती पार्था । देवोनि ओ, [3] वक्ता । मी च होय ।।१९८३।।
जेथ वक्त्यालागीं । स्वयें भेटे वक्ता । बोलणें तत्त्वतां । तेथें कैंचें ? ।।१९८४।।
म्हणोनियां ऐसें । तत्त्वतां जें मौन । [4] गोमटें स्तवन । तें चि माझें ।।१९८५।।
ऐशापरी जें जें । बोलूं जाय तेथें । बोलता मी भेटें । बोलीं तया ।।१९८६।।
म्हणोनि तयाचें । बोलणें तें मौन । तेणें चि स्तवन । करी माझें ।।१९८७।।
तैसें स्थूल किंवा । सूक्ष्म-नेत्रें पाहे । तें तें होत आहे । पाहतें च ।।१९८८।।
ह्या परी दृश्यातें । सारोनि बाजूस । दावी पाहत्यास । देखणें तें ।।१९८९।।
आरशाआधीं च । देखतें जें मुख । तें चि दिसे देख । आरशांत ।।१९९०।।
तैसें देखणें तें । तयाचें गा साच । दावी द्रष्ट्यासी च । धनंजया ।।१९९१।।
ऐशापरी पार्था । दृश्यजात आटे । द्रष्टा जेव्हां भेटे । द्रष्ट्यासी च ।।१९९२।।
तेव्हां उरे द्रष्टा । एकला म्हणोन । तेथें द्रष्टेपण । नुरे तें हि ।।१९९३।।
होवोनियां जागें । स्वप्नींचिया कांते । आलिंगावयातें । धांव घेतां ।।१९९४।।
कान्त कान्ता दोन्ही । नाहींशीं होवोन । स्वरूपें आपण । उरे जैसा ।।१९९५।।
काष्ठावरी काष्ठ । घांशितां चि देख । उपजे [5] पावक । तेथें जो का ।।१९९६।।
गिळोनि तो दोन्ही । काष्ठांसी संपूर्ण । एकला आपण । उरे जैसा ।।१९९७।।
सूर्यें प्रतिबिंब । हातीं धरूं जावें । तंव तें लोपावें । बिंबत्व हि ।।१९९८।।
तैसा जो मी द्रष्टा । तो चि तो होवोन । दृश्याचें दर्शन । घेऊं जाय ।।१९९९।।
तेव्हां दृश्यजात । स्वभावें लोपोन । तेथ द्रष्टेपण । तें हि लोपे ।।२०००।।
सूर्योदयीं तम । जातां चि लोपोन । प्रकाशितेपण । लोपे जैसें ।।२००१।।
तैसें दृश्यजात । होतां चि मद्रूप । लोपे आपोआप । द्रष्टृत्व हि ।।२००२।।
न पाहणें किंवा । पाहणें हि नाहीं । अवस्था जी कांहीं । ऐसी होय ।।२००३।।
दृश्यासवें आटे । जेथें द्रष्टेपण । तत्त्वतां 'दर्शन' । तें चि माझें ।।२००४।।
मग कोणता हि । पदार्थ किरीटी । येवो [6] दृष्टिपथीं । तयाचिया ।।२००५।।

---

१ बोलतो. २ विनंती. ३ बोलणारा. ४ सुंदर. ५ अग्नि. ६ डोळ्यांपुढें येऊं दे.

दृश्य-द्रष्टेपण । दोन्ही हि सांडोन । स्वरूप आपण । भोगी नित्य ॥२००६॥
आकाश-आकाशें । भरोनि राहिलें । म्हणोनि न ढळे । [1] आणुमात्र ॥२००७॥
मज आत्म्यामाजीं । तैसा मिसळोन । मी चि मी होवोन । राहिला तो ॥२००८॥
कल्पांन्तीं उदक । [2] रोधिलें उदकें । जैसें [3] वाहूं [3] ठाके । धनंजया ॥२००९॥
तैसा कोंदला तो । क्रमयोगी देख । जो मी आत्मा एक । तयानें गा ॥२०१०॥
जळामाजीं काय । करावया स्नान । जळ चि आपण । प्रवेशेल ? ॥२०११॥
किंवा अग्नि कैसा । स्वत:सी जाळील । चढेल पाऊल । पायावरी ? ॥२०१२॥
तैसें सर्व कांहीं । मी च होतां तया । [4] ठेलें धनंजया । येणेंजाणें ॥२०१३॥
मज अद्वयाची । ही च यात्रा जाण । ठायीं च राहोन । घडे त्यासी ॥२०१४॥
उदकावरील । खेळता तरंग । धांवला सवेग । जरी साच ॥२०१५॥
तरी आक्रमिला । तेणें भूमिभाग । ऐसें पार्था सांग । म्हणों ये का ? ॥२०१६॥
तेथें तरंगें जें । सांडावें ठिकाण । गांठावें कीं स्थान । दुजें जें का ॥२०१७॥
चालणें वा जेणें । चालावें तें देख । एक चि उदक । सर्व कांहीं ॥२०१८॥
म्हणोनि तो जावो । तरंग कोठें हि । [5] एकात्मते नाहीं । भंग कदा ॥२०१९॥
तैसा क्रमयोगी । पावला तो मज । मद्रूप सहज । होवोनियां ॥२०२०॥
ही च यात्रा माझी । करोनि तो भला । यात्रेकरू झाला । माझा साच ॥२०२१॥
देह-स्वभावें तो । कांहीं करूं बैसे । तरी तेणें मिषें । भेटें मी च ॥२०२२॥
ऐशा स्थितीमाजीं । कर्म आणि कर्ता । भेद हा तत्त्वतां । लोपोनियां ॥२०२३॥
मद्रूप होवोन । मज पाहूं जाय । तेव्हां मी चि होय । सर्वथा तो ॥२०२४॥
सुवर्णें सुवर्ण । टाकिलें झांकोन । न झांकणें जाण । झालें तें चि ॥२०२५॥
किंवा [6] दर्पणातें । पाहिलें दर्पणें । तें चि न पाहणें । होय जैसें ॥२०२६॥
दीपें दीपालागीं । प्रकाशितां साच । न प्रकाशणें च । होतसे तें ॥२०२७॥
तैसें करावें जें । मद्रूप होवोन । कर्म ऐसें कोण । म्हणे तया ? ॥२०२८॥
करी जरी कर्म । तरी पार्था जाण । कर्तृत्वाभिमान । नाहीं तेथें ॥२०२९॥
म्हणोनियां केलें । तयानें जें कांहीं । न करणें होई । तयाचें तें ॥२०३०॥

---

१ जरासुद्धा. २ अडविलें. ३ वहायचें थांबतें. ४ राहिले; संपलें. ५ एकरूपपणाला. ६ आरशाला.

D:\Dyaneshwari_2007\ADA18_588-721 673

घडे जें कांहीं च । न करणें साच । क्रियाजात मी च । होतां ऐसें ॥२०३१॥
तें चि माझें जाण । खुणेचें पूजन । अनन्यभजन । स्वभावें चि ॥२०३२॥
ऐशा रीती कर्म । आचरिलें जाय । न करणें होय । तत्त्वतां तें ॥२०३३॥
ती च महापूजा । जाण कपिध्वजा । तेणें करी पूजा । नित्य माझी ॥२०३४॥
ऐशापरी तो जें । बोले तें स्तवन । देखे तें दर्शन । जाण माझें ॥२०३५॥
गमन तें साचें । मज अद्वयाचें । अर्जुना तयाचें । चालणें जें ॥२०३६॥
तो जें करी कांहीं । ती च माझी पूजा । कल्पी जें तो माझा । जप जाण ॥२०३७॥
ज्या ज्या स्थितीमाजीं । असेल तो पार्था । समाधि-अवस्था । ती च माझी॥२०३८॥
देखें [१] सुवर्णाशीं । सुवर्ण-कंकण । सर्वथा अभिन्न । असे जैसें ॥२०३९॥
तैसा स्वभावें तो । भक्तियोगें ह्या च । एकरूप साच । माझ्या ठायीं ॥२०४०॥
अभिन्नत्वें राहे । रत्नीं जैसें तेज । कापुरीं सहज । [२] परिमळ ॥२०४१॥
जळीं जैसी लाट । तंतूपाशीं [३] पट । किंवा जैसा [४] घट । मृत्तिकेशीं ॥२०४२॥
तैसा क्रमयोगी । भक्त माझा जाण । राहे मिसळोन । माझ्या ठायीं ॥२०४३॥
ह्या चि स्वयंसिद्ध । भक्तियोगें पूर्ण । मद्रूप होवोन । निरंतर ॥२०४४॥
आत्मत्वें तो पाहे । ज्ञानी-भक्त साच । मज द्रष्ट्यासी च । [५] दृश्यजातीं ॥२०४५॥
जागृत्यादि तिन्ही । अवस्थांच्या द्वारा । येई जें का वीरा । प्रत्ययासी ॥२०४६॥
उपाधि आणिक । [६] उपहिताकारें । दृश्य जें हें स्फुरे । भावाभाव ॥२०४७॥
सर्व हि तें मी च । द्रष्टा ऐसें साचें । ज्ञान होतां नाचे । * धेंडा जैसा ॥२०४८॥
होतां रज्जु-ज्ञान । सर्पाभास तो हि । रज्जु ऐसें येई । प्रत्ययासी ॥२०४९॥
सोन्याहून कांहीं । लेणें भिन्न नाहीं । आटवोनि पाहीं । जाणावें हें ॥२०५०॥
पाणी च तें एक । तरंगीं साचार । न घ्यावा आकार । तरंगाचा ॥२०५१॥
किंवा स्वप्नीं जे जे । पाहिले पदार्थ । ते ते जागृतींत । मापूं जातां ॥२०५२॥
आपणापासोन । दिसती ना भिन्न । झालों होतों जाण । आपण चि ॥२०५३॥
तैसें भावाभाव-। रूपें स्फुरे ज्ञेय । तें तें मी च होय । ज्ञातेपणें ॥२०५४॥
ऐसें भोगी योगी । स्वानुभव-सुख । सर्वत्र मी एक । जाणोनियां ॥२०५५॥

---

१ सोन्याशीं. २ सुगंध. ३ वस्त्र. ४ मडकें. ५ दिसणाऱ्या सर्व वस्तूंत. ६ उपाधियुक्त.

[१] अज मी अजर । अक्षय अक्षर । अपूर्व अपार । आनंद मी ॥२०५६॥
अचळ अच्युत । अनंत अद्वैत । आद्य मी अव्यक्त । व्यक्त हि मी ॥२०५७॥
[२] ईश्य मी ईश्वर । अनादि अमर । अभय आधार । [३] आधेय मी ॥२०५८॥
स्वामी सदोदित । सहज मी सतत । सर्व सर्वातीत । सर्वव्यापी ॥२०५९॥
स्थूल मी, मी सूक्ष्म । नवा मी [४] पुराण । शून्य मी संपूर्ण । सर्वां परी ॥२०६०॥
अक्रिय मी एक । असंग अशोक । व्याप्य मी व्यापक । पुरुषोत्तम ॥२०६१॥
अशब्द अश्रोत्र । अरूप अगोत्र । सम मी स्वतंत्र । परब्रह्म ॥२०६२॥
मज एकालागीं । ऐसें आत्मपणें । अद्वय-भक्तीनें । जाणोनियां ॥२०६३॥
ह्या हि बोधालागीं । जाणतें जें साच । असे तें हि मी च । ऐसें जाणे ॥२०६४॥
स्वप्नांतून जागें । होतां पंडुसुता । आपुली एकता । उरे जी का ॥२०६५॥
ती हि आपणासी । स्फुरे जैसी साच । आपुल्या ठायीं च । धनंजया ॥२०६६॥
सूर्य आपण चि । होय प्रकाशक । प्रकाशितां देख । आपणासी ॥२०६७ ॥
तेथ प्रकाशक । आणि प्रकाश्याचें । दावी ऐक्य साचें ॥ तो चि जैसा ॥२०६८॥
तैसें लोपतां च । ज्ञेय तें सकळ । उरे जो केवळ । ज्ञाता एक ॥२०६९॥
तो हि आपणास । आपण चि जाणे । हें हि कळे जेणें । ज्ञानें ऐक्य ॥२०७०॥
ती च ज्ञानकला । ईश्वर मी होय । ऐसा चि प्रत्यय । असे ज्याचा ॥२०७१॥
मी च आत्मा एक । द्वैताद्वैतातीत । अर्जुना निभ्रांत । जाणोनि हें ॥२०७२॥
जाणणें जें तें हि । स्वानुभवें मुरे । ऐसी जेव्हां नुरे । [५] ज्ञानोर्मि हि ॥२०७३॥
तेव्हां स्वप्नांतील । नानात्व लोपतां । स्फुरे जी एकता । जागृतींत ॥२०७४॥
आपुली आपणा । ती हि मग नुरे । नेणों काय उरे । अवस्था जी ॥२०७५॥
नाटवितां होय । लेण्याची आटणी । सुवर्ण म्हणोनि । पाहतां तें ॥२०७६॥
जळाचिया रूपें । राहे क्षारपण । जळीं मिसळोन । जातां मीठ ॥२०७७॥
मग क्षारता हि । सर्वथा जिरोन । स्वरूपेंकरोन । राहे पाणी ॥२०७८॥
तैसा मी ईश्वर । आणिक तो भक्त । पार्था ऐसें द्वैत । असे जें का ॥२०७९॥
स्वानंदानुभवीं । जिरोनि तें जातां । मद्रूप सर्वथा । होय तो हि ॥२०८०॥

---

१ जन्मरहित.　२ सत्तेत असणारें.　३ आधारानें राहणारें.　४ जुना.　५ 'मी ज्ञानी' ही हि जाणीव.

जेथें 'तो' हा शब्द । संपे ऐशा परी । तेथें 'मी' हा तरी । शब्द कोणा ? ॥२०८१॥
मग मी तो ऐसी । भाषा नुरे कांहीं । ऐशा माझ्या ठायीं । सामावे तो ॥२०८२॥
जळोनियां संपे । कापूर तो जेव्हां । अग्नीसी हि तेव्हां । नुरे ठाव ॥२०८३॥
मग दोहींहून । वेगळें आणिक । आकाश तें एक । उरे जैसें ॥२०८४॥
एकांतून एक । टाकितां काढोन । मग जैसें शून्य । उरे पार्था ॥२०८५॥
तैसें आहे नाहीं । भाव हे गिळोन । शेष महा-शून्य । उरे मी च ॥२०८६॥
तेथें ब्रह्म आत्मा । ईश हे हि बोल । राहिले केवळ । नाममात्र ॥२०८७॥
आणि जें का मग । न बोलणें कांहीं । तयासी हि नाहीं । ठाव तेथें ॥२०८८॥
न बोलणें तें हि । न बोलतां कांहीं । बोलावें तें पाहीं । तोंडभरी ॥२०८९॥
जाणीव नेणीव । सांडोनियां सर्व । घ्यावा अनुभव । तयाचा गा ! ॥२०९०॥
स्वरूपीं त्या बोध । बोधें चि जाणावा । आनंद लुटावा । आनंदें चि ॥२०९१॥
स्वरूपीं त्या पार्था । केवळ [१] अव्यंग । सुखें घ्यावा भोग । सुखाचा चि ॥२०९२॥
तेथें प्रभेनें च । आलिंगिली प्रभा । लाभ चि तो लाभा । प्राप्त झाला ॥२०९३॥
विस्मय तो तेथें । विस्मयीं बुडाला । ऐक्यालागीं आला । ऐक्यभाव ॥२०९४॥
अनुभव वेडा । होय अनुभवें । विश्रांति हि पावे । विश्रांतीतें ॥२०९५॥
बहु बोलूं काय । [२] क्रम-योग-वेली । सेवोनियां भली । ऐशा रीती ॥२०९६॥
मग जें का माझें । निर्मळ मीपण । तें चि तो होवोन । राहे पार्था ॥२०९७॥
क्रमयोग-राज-। मुकुटींचें रत्न । ऐसें जें मी ज्ञान । धनंजया ॥२०९८॥
क्रमयोगी तो हि । तें चि होय जाण । मज समर्पून । जीवदशा ॥२०९९॥
किंवा क्रमयोग-। रूपी मंदिराचा । कळस मोक्षाचा । असे जो हा ॥२१००॥
त्या चि मोक्षरूपी । कळसावरील । झाला तो विशाल । अवकाश ॥२१०१॥
किंवा भवारण्यीं । क्रमयोग-मार्ग । जोडला तो चांग । धनंजया ॥२१०२॥
क्रमोनि तो ज्ञानी । क्रमयोगी भक्त । [३] मदैक्यग्रामांत । प्रवेशला ॥२१०३॥
किंवा भक्तिज्ञान-। रूपी गंगाजळ । ऐसा तो निर्मळ । क्रमयोगी ॥२१०४॥
स्वानंदोदधीस । मज मिळे वेगें । क्रमयोग-ओघें । निःसंदेह ॥२१०५॥

---

१ निर्दोष; संपूर्ण.　　२ क्रमयोगाचा पंथ.　　३ माझ्याशीं (ईश्वराशीं) ऐक्य ह्या गांवांत; वस्तींत.

क्रमयोगाची ही । एवढी अपार । थोरवी साचार । असे पार्था ॥२१०६॥
म्हणोनियां आम्हीं । तुज वेळोवेळां । हा चि एक भला । ऐकविला ॥२१०७॥
योग्य देश काल । पदार्थ पाहोन । घ्यावें ओळखोन । मजलागीं ॥२१०८॥
ऐसा नव्हें मी तों । स्वयंसिद्ध पाहीं । सर्वांचें सर्व हि । मी च एक ।२१०९॥
म्हणोनियां पार्था । सायासावांचोन । होय माझें ज्ञान । क्रमयोगें ॥२११०॥
एक गुरु होय । आणि एक शिष्य । ऐसा [1] सांप्रदाय । रूढ जो का ॥२१११॥
पाहें धनंजया । केवळ तो येथ । मत्प्राप्तीची रीत । जाणावया ॥२११२॥
आइताच ठेवा । [2] वसुधेच्या पोटीं । अग्नि [3] सिद्ध काष्ठीं । कांसे दूध ॥२११३॥
परी मिळवाया । करावे उपाय । तरी च तें होय । प्राप्त जैसें ॥२११४॥
तैसा स्वयंसिद्ध । असें जरी साच । तरी लाभें ह्या च । उपायें मी ॥२११५॥
असो फलप्राप्ती । सांगोनि [4] अंतिम । ऐसा [5] उपक्रम । साधनाचा ॥२११६॥
करिती कां देव । मागुतीं सखोल । ऐसें विचाराल । तरी सांगूं ॥२११७॥
जाणा हें संपूर्ण । गीताशास्त्र साचें । साधन मोक्षाचें । एकलें च ॥२११८॥
अन्य शास्त्रें येथें । होती अप्रमाण । ऐसें भलेपण । गीतार्थाचें ॥२११९॥
आड आले मेघ । निवारितो वारा । परी तो भास्करा । घडवी ना ॥२१२०॥
किंवा जैसें हातें । लोटूं ये शेवाळ । परी नवें जळ । निर्मूं न ये ॥२१२१॥
आत्मदर्शनाच्या । आड तैसा मळ । असे जो केवळ । अविद्येचा ॥२१२२॥
तयाचा निरास । होय शास्त्राभ्यासें । निर्मळ मी असें । [6] स्वयंप्रभ ॥२१२३॥
अविद्येचा नाश । करावा केवळ । एवढें च बळ । शास्त्रांचें त्या ॥२१२४॥
परी आत्मबोध । करोनि द्यावया । न होती कौन्तेया । स्वतंत्र तीं ॥२१२५॥
सर्व हि तीं घेती । गीतेकडे धांव । आपुलें सत्यत्व । पटवाया ॥२१२६॥
सूर्यें विभूषित । होतां पूर्वदिशा । दाही दिशा जैशा । तेजोमय ॥२१२७॥
तैसें सर्वश्रेष्ठ । गीताशास्त्रें भलें । सनाथ जाहलें । [7] शास्त्रजात ॥२१२८॥
असो किती सांगूं । धनंजया साच । गीताशास्त्रें ह्या च । पूर्वाध्यायीं ॥२१२९॥
बोलिला उपाय । विस्तारें बहुत । आत्मा हस्तगत । होय जेणें ॥२१३०॥

---

१ परंपरा.　२ पृथ्वीच्या.　३ मूळचाच.　४ शेवटची.　५ आरंभ.　६ सहज प्रकाशरूप.　७ प्रत्येक शास्त्र.

परी एकदांच । ऐकोनि केवळ । कैसें आकळेल । अर्जुनातें ॥२१३१॥
ऐसा अभिप्राय । धरोनियां मनीं । देव चक्रपाणी । कृपावंत ॥२१३२॥
तें चि पुन्हां आतां । ठसावें म्हणोन । सारांशें करोन । निवेदील ॥२१३३॥
आणि ह्या अध्यायीं । देखा गीताग्रंथ । होतसे समाप्त । म्हणोनियां ॥२१३४॥
प्रसंगें ह्या ग्रंथीं । आदि-अंतीं सार । एक चि साचार । ऐसें दावी ॥२१३५॥
[1] ग्रंथ-गर्भीं नाना । बोलिले सिद्धांत । ओघें झाले प्राप्त । म्हणोनियां ॥२१३६॥
ग्रंथीं नाना अर्थ । ऐसें म्हणे कोणी । संबंध नेणोनि । [2] पूर्वापर ॥२१३७॥
तरी सर्व एका । महा-सिद्धान्तांत । होती [3] अंतर्भूत । सिद्धान्त ते ॥२१३८॥
म्हणोनि आद्यन्तीं । एक चि सिद्धान्त । मांडोनियां ग्रंथ । संपविला ॥२१३९॥
अविद्येचा नाश । मुख्य हा विषय । जेणें प्राप्त होय । मोक्ष-फळ ॥२१४०॥
ह्या दोघां केवळ । ज्ञान चि साधन । सिद्धान्त महान् । हा चि एक ॥२१४१॥
नानापरी ग्रंथीं । देव नारायण । विस्तारें करोन । बोलिला जो ॥२१४२॥
तो चि आतां येथें । सारांशें कथन । करावा म्हणोन । पुनरपि ॥२१४३॥
साधनेचें रूप । [4] विवरितो हरि । साध्य झालें जरी । हस्तगत ॥२१४४॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥५६॥

म्हणे माझ्याठायीं । क्रमयोगी जाण । मद्रूप होवोन । राहे भावें ॥२१४५॥
पुष्पें स्वकर्माचीं । वाहोनि पावन । बरवें पूजन । करी माझें ॥२१४६॥
ऐशापरी मातें । करोनि प्रसन्न । घेई आकळोन । ज्ञाननिष्ठा ॥२१४७॥
होय हस्तगत । ज्ञाननिष्ठा जेथ । प्रकटते तेथ । भक्ति माझी ॥२१४८॥
तेणें भक्तियोगें । माझा भक्तोत्तम । एकत्वें परम । सुखी होय ॥२१४९॥
ऐशापरी माझें । स्वभावें संपूर्ण । सर्वव्यापीपण । जाणोनियां ॥२१५०॥
विश्वप्रकाशिता । आत्मा जो मी एक । तया जो साधक । अनुसरे ॥२१५१॥
उदकीं लवण । जातसे मिळोन । आपुलें [5] काठिण्य । सांडोनियां ॥२१५२॥
नातरी स्वच्छंद । हिंडता पवन । जैसा होय लीन । आकाशांत ॥२१५३॥

---

१ ग्रंथांत. २ मागचापुढचा. ३ पोटांत असलेले; समाविष्ट. ४ स्पष्ट करून सांगतो. ५ टणकपणा.

तैसा माझ्या ठायीं । झाला जो विलीन । काया वाचा मन । समर्पोनि ॥२१५४॥
तयाच्या हातून । प्रसंगेंकरोन । [1] निषिद्धाचरण । घडो पार्था ॥२१५५॥
परी नदी नाले । गंगारूप होती । मिळोनियां जाती । जेव्हां गंगे ॥२१५६॥
शुभाशुभ तैसें । एकरूप जाण । होतां माझें ज्ञान । [2] यर्थार्थत्वें ॥२१५७॥
चंदन वा खैर । तोंवरी हा भेद । जोंवरी संबंध । अग्नीशीं ना ॥२१५८॥
हीणमिश्र किंवा । सोळा कशी शुद्ध । सुवर्णीं हा भेद । तोंवरी च ॥२१५९॥
जोंवरी तें नाहीं । झालें एकरस । परिसाचा स्पर्श । होवोनियां ॥२१६०॥
तैसा आकळेना । जोंवरी मी एक । सर्वांसी व्यापक । सदोदित ॥२१६१॥
तोंवरी च भासे । शुभाशुभ ऐसें । उरे द्वैत कैसें । [3] सामरस्यीं ? ॥२१६२॥
दिन-रात्र ऐसी । नुरे भेद-वार्ता । ग्रामीं प्रवेशतां । सूर्याचिया ॥२१६३॥
म्हणोनि मद्‌भक्ता । भेट माझी होतां । लाभे अलिप्तता । सर्व कर्मीं ॥२१६४॥
मग सायुज्याच्या । सिंहासनीं बैसे । तोडोनि तो ऐसे । कर्म-बंध ॥२१६५॥
देश-कालें किंवा । स्वभावें विनाश । निश्चयें जयास । संभवे ना ॥२१६६॥
ऐसें पद माझें । जें का अविनाश । माझिया भक्तास । तें चि लाभे ॥२१६७॥
काय सांगूं फार । मज आत्मयाची । प्रसन्नता साची । लाभतां च ॥२१६८॥
पार्था तयालागीं । अप्राप्य जें होय । ऐसें उरे काय । जगामाजीं ? ॥२१६९॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥५७॥

म्हणोनि आपुलीं । सर्व कर्में [4] अर्पीं । माझिया स्वरूपीं । धनुर्धरा ॥२१७०॥
परी तें अर्पण । नसावें [5] कृत्रिम । ठेवीं वृत्ति [6] आत्म–। विवेकीं तूं ॥२१७१॥
मग तया आत्म–। विवेकाच्या बळें । सर्वथा निराळें । कर्मांहून ॥२१७२॥
माझिया निर्मळ । स्वरूपीं अर्जुना । स्वभावें आपणा । देखसील ॥२१७३॥
कर्म जेथ जन्मे । प्रकृति ती भिन्न । स्वरूपापासोन । आपुलिया ॥२१७४॥
देखतां चि ऐसें । मग धनंजया । रूपीं जैसी छाया । सामावे गा ॥२१७५॥
तैसी स्वस्वरूपीं । प्रकृति ती पार्था । सामावे सर्वथा । कर्मांसवें ॥२१७६॥

---

१ गैरवागणूक. २ तत्त्वत; खरोखर. ३ एरूपतेंत. ४ अर्पण कर. ५ नकली. ६ आत्मविचारांत.

ह्यापरी कर्मांचा । समूळ संन्यास । मायेचा निरास । होतां घडे ॥२१७७॥
ऐसें कर्मजात । लोपतां चि साच । आत्मा उरें मी च । स्वयंसिद्ध ॥२१७८॥
तेथें तूं आपुली । पार्था बुद्धि भली । करोनियां घालीं । एकनिष्ठ ॥२१७९॥
बुद्धि जेव्हां ऐसी । अनन्य होवोन । राहते रिघोन । मजमाजीं ॥२१८०॥
तेव्हां करी चित्त । माझें चि भजन । विषय सांडोन । चिंतनाचा ॥२१८१॥
चिंतनाचा सर्व । सांडोनि विषय । जडोनियां जाय । चित्त तुझें ॥२१८२॥
प्रेमें माझ्या ठायीं । नित्य निरंतर । अर्जुना सत्वर । करीं ऐसें ॥२१८३॥

मच्चित्त: सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।
अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्ष्यसि ॥५८॥

अभेद-भक्तीनें । चित्त सुनिर्मळ । मद्रूपीं जडेल । ऐसें जेव्हां ॥२१८४॥
संपूर्ण प्रसाद । माझा तेव्हां तुज । लाभेल सहज । धनंजया ॥२१८५॥
मग जें सकळ । दु:खाचें माहेर । ऐसे अनिवार । जन्म-मृत्यु ॥२१८६॥
पावशील पार । सुखें तयांतून । मद्रूपीं जडोन । जातां चित्त ॥२१८७॥
सूर्य-प्रकाशाचा । घेवोनि आश्रय । सतेज ती होय । दृष्टि जेव्हां ॥२१८८॥
तेव्हां अंधारातें । [1]पुसे तेथें कोण । जाय तो लोपोन । स्वभावें चि ॥२१८९॥
लाभोनि प्रसाद । माझा पार्था तैसा । [2]भ्रांत जीवदशा । आटे जेव्हां ॥२१९०॥
तेव्हां भवरूप । बागुलाची भीति । कैसी कोणाप्रति । बाधूं शके ? ॥२१९१॥
माझिया प्रसादें । म्हणोनि तूं पाहीं । [3]भव-दुर्गति ही । तरशील ॥२१९२॥
बोलणें हें माझें । धरोनि अहंता । जरी पंडुसुता । ऐकसी ना ॥२१९३॥
तरी अविनाश । तूं जो नित्यमुक्त । सर्व हि तें व्यर्थ । जावोनियां ॥२१९४॥
देहतादात्म्याचा । दुर्धर आघात । आदळेल येथ । तुझ्या अंगीं ॥२१९५॥
पाउलागणिक । जेथें आत्मघात । भोगितां [4]उसंत । नाहीं कदा ॥२१९६॥
असोनि तूं पार्था । स्वरूपें अमर । ऐसी व्यथा घोर । पावसील ॥२१९७॥
जासी अव्हेरून । जरी माझे बोल । मृत्यु आदळेल । तुझ्या अंगीं ॥२१९८॥

यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।

---

१ विचारतो. २ खोटी; मायेनें भासणारी. २ जन्ममरणरूपी दु:स्थिति. ४ विसावा; फुरसद.

मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥५९॥

[1]पथ्यद्वेषी जैसा । पोषीतसे ज्वर । नातरी अंधार । दीपद्वेषी ॥२१९९॥
तैसें विवेकाशीं । करोनियां वैर । जरी अहंकार । वाढविसी ॥२२००॥
स्वदेहातें नाम । ठेवोनि अर्जुन । मानोनि स्वजन । पर-देहा ॥२२०१॥
धर्म-संग्रामासी । घोर पापाचार । नाम हें साचार । देवोनियां ॥२२०२॥
भ्रांत-बुद्धीनें तूं । तिघांलागीं तीन । ह्यापरी ठेवोन । नामें ऐसीं ॥२२०३॥
न झुंजें मी ऐसा । निश्चय जो दृढ । करिशील मूढ–। पणें आतां ॥२२०४॥
तयालागीं फोल । ठरवील देख । तुझा नैसर्गिक । स्वभाव चि ॥२२०५॥
आणि मी अर्जुन । हे माझे सोयरे । वध ह्यांचा ठरे । पाप चि तें ॥२२०६॥
भ्रामक ही जाण । कल्पना सर्वथा । सत्य नव्हे पार्था । [2]तत्त्वदृष्ट्या ॥२२०७॥
आधीं तूं झुंजार । मिथ्या हें त्रिवार । शस्त्राचा स्वीकार । मग पुढें ॥२२०८॥
नातरी मी आतां । न झुंजें निर्धारें । प्रतिज्ञा ही उरे । कोठें कैसी ? ॥२२०९॥
म्हणोनि न झुंजें । हे जे तुझे बोल । स्वभावें ते फोल । जाण पार्था ॥२२१०॥
आतां [3]लोकदृष्टी । झुंजार तूं वीर । मानिलें साचार । जरी ऐसें ॥२२११॥
तरी तुझा क्षात्र–। स्वभाव निभ्रांत । झुंजवील येथ । तुजलागीं ॥२२१२॥

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥६०॥

वाहतां जलौघ । पूर्वेकडें वेगें । कोणी पोहूं लागे । पश्चिमेस ॥२२१३॥
तरी ओघ ओढी । आपणाकडे च । आग्रह तो साच । उरे तेथें ॥२२१४॥
नातरी साळीचा । दाणा जरी म्हणे । आतां साळीपणें । नुगवें मी ॥२२१५॥
तरी सांडोनियां । स्वभावधर्मासी । सांगें कैसें त्यासी । जाववेल ? ॥२२१६॥
क्षात्र-संस्कारें च । तैसी तुझ्या जाण । झालीसे घडण । स्वभावाची ॥२२१७॥
म्हणोनि तो तुज । झुंजाया लावील । न झुंजें हे बोल । तुझे वायां ॥२२१८॥
पार्था शौर्य तेज । दक्षतादि गुण । स्वभावतां जाण । तुझ्या ठायीं ॥२२१९॥
म्हणोनि त्या गुण–। समूहानुसार । स्वभावें साचार । रणीं येथें ॥२२२०॥

---

१ पथ्य टाळणारा-न पाळणारा. २ सत्य तत्त्वाचा विचार करितां. ३ व्यावहारिक दृष्टीनें पाहतां.

युद्ध केल्याविण । कैसें राहवेल । तुज बैसवेल । कैसें स्वस्थ ? ॥२२२१॥
शौर्यादिक क्षात्र–। गुणांनीं तूं बद्ध । म्हणोनियां युद्ध–। प्रसंगीं ह्या ॥२२२२॥
क्षात्र-धर्माचिया । शुद्ध प्रवाहांत । वाहात निभ्रांत । जाशील तूं ॥२२२३॥
आपुले शौर्यादि । गुण जन्मजात । ऐसे विचारांत । न घेतां चि ॥२२२४॥
न झुंजें मी आतां । ऐशा दृढव्रता । जरी पंडुसुता । घेसील तूं ॥२२२५॥
तरी बांधोनियां । हातपाय घट्ट । घातला रथांत । जयालागीं ॥२२२६॥
आग्रह तो धरी । न चालें मी ऐसा । तरी जाय जैसा । दूर देशा ॥२२२७॥
तैसा तूं अर्जुना । न झुंजतां येथ । पाहशील स्वस्थ । बैसों जरी ॥२२२८॥
तरी आग्रह तो । ठरोनियां फोल । तूं चि झुंजशील । सुनिश्चयें ॥२२२९॥
उत्तर [१] वैराटी । घाबरतां रणीं । आली उसळोनि । क्षात्र-वृत्ति ॥२२३०॥
मग झुंजावया । झालासी प्रवृत्त । ती च तुज येथ । झुंजवील ॥२२३१॥
सांगे रोगियासी । आवडे का रोग ? । दरिद्र्यासी भोग । दारिद्र्याचा ? ॥२२३२॥
परी [२] अदृष्टाच्या । बळें तयां तें तें । भोगावें लागतें । निरुपायें ॥२२३३॥
आणि तें अदृष्ट । धनंजया जाण । सर्वथा आधीन । ईश्वराच्या ॥२२३४॥
आणि तो ईश्वर । तुझ्या हृदयीं च । निरंतर साच । वास करी ॥२२३५॥
म्हणोनि वेगळें । न करील कांहीं । अदृष्ट तें पाहीं । तुजलागीं ॥२२३६॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥६१॥

ईश्वरस्वरूपी । उदेलासे सूर्य । सर्वांच्या हृदय–। महाकाशीं ॥२२३७॥
ज्ञानवृत्तीचिया । सहस्र-करांनीं । [३] ईश्वर-तरणी । प्रकाशे तो ॥२२३८॥
जागृत्यादि तिन्ही । अवस्था दावोनि । स्वर्गादि आणोनि । उजेडांत ॥२२३९॥
विपरित ज्ञानें । भुलले पांथिक । तयांलागीं देख । [४] चेववी जो ॥२२४०॥
दृश्यजगद्रूपी । जलाशयामाजीं । फुल्ल कमलें जीं । विषयांचीं ॥२२४१॥
पंच ज्ञानेंद्रियें । सहावें तें मन । षट्पाद हे जाण । जीवाचे ज्या ॥२२४२॥
अर्जुना त्या जीव–। भ्रमराकडोन । तयांचें सेवन । करवी जो ॥२२४३॥

---

१ विराट राजाचा मुलगा (उत्तर). २ पूर्वकर्माच्या फलाच्या. ३ ईश्वररूपी सूर्य. ४ जागें करतो.

असो हें रूपक । भूतांचिया ठायीं । स्फुरे जो का पाहीं । अहंकार ।।२२४४।।
तयां पांघरोनि । ईश्वर तो श्रेष्ठ । असे [१]उल्हासत । निरंतर ।।२२४५।।
आपुलिया आड । धनंजया जाण । पडदा लावोन । स्वमायेचा ।।२२४६।।
अंतरीं राहोन । एकला आपण । सूत्र खेळवोन । नानापरी । २२४७।।
नाचवी बाहेरी । छायाचित्रें ऐसीं । लक्ष चौऱ्याऐशीं । योनिरूप ।।२२४८।।
ब्रह्म्यापासोनियां । कीटकापर्यंत । सर्व भूतजात । असे जें का ।।२२४९।।
तयांची पाहोन । पात्रता साचार । दावी देहाकार । तयांलागीं ।।२२५०।।
तेव्हां ठेविला जो । जाय देहाकार । स्वकर्मानुसार । जीवापुढें ।।२२५१।।
देह चि मी ऐसें । मानोनि साचार । होतसे तो स्वार । तयावरी ।।२२५२।।
तृणें चि बांधिली । तृणाची ती पेंढी । सुताची कीं गुंडी । सुतानें च ।।२२५३।।
निज प्रतिबिंब । देखोनि जळांत । मी च तें मानीत । बाळ जैसा ।।२२५४।।
तैसें देहाकारें । दुसरें तें मी च । ऐसें भ्रमें साच । कल्पोनियां ।।२२५५।।
देहाशीं [२]तादात्म्य । पावोनियां जीव । 'देह चि मी' भाव । ऐसा धरी ।।२२५६।।
देहाकाररूपी । यंत्रावरी जाण । ऐसें बैसवोन । प्राणियांसी ।।२२५७।।
[३]प्रारब्धाच्या सूत्रें । नाचवी साचार । सर्व-सूत्र-धार । ईश्वर तो ।।२२५८।।
जयां जें स्वतंत्र । दिलें कर्म-सूत्र । गतीसी त्या पात्र । होती भूतें ।।२२५९।।
काय सांगूं फार । तृणालागीं वारा । भोवंडी [४]अंबरा-। माजीं जैसा ।।२२६०।।
तैसा तो ईश्वर । तयां भूतांलागीं । भव्य भव-स्वर्गीं । भोवंडितो ।।२२६१।।
लोहचुंबकाच्या । संगतीनें जैसें । लोह फिरतसे । गरगरां ।।२२६२।।
तैसें ईश्वराच्या । नित्यसत्तायोगें । कर्म करूं लागे । प्राणिमात्र ।।२२६३।।
एक चंद्रोदयीं । सागरादिकांचे । व्यापार ते जैसे । सुरू होती ।।२२६४।।
अपार भरतें । येई सागरास । पावते विकास । [५]कुमुदिनी ।।२२६५।।
सोमकांतालागीं । फुटतो पाझर । आनंदें चकोर । नाचूं लागे ।।२२६६।।
प्रकृतिआधीन । तैसीं नाना भूतें । नाचवी तयांतें । एक ईश ।।२२६७।।
तो चि एक ईश । तुझिया अंतरीं । पार्था वास करी । निरंतर ।।२२६८।।

---

१ स्फुरण. २ एकरूपता. ३ पूर्वकर्माच्या बंधनानें (दोरीने). ४ आकाशांत. ५ चंद्रविकासी कमळ.

न घेतां पार्थत्व । [१] अहं ऐसें स्फुरे । अंतरीं तें खरें । त्याचें रूप ॥२२६९॥
म्हणोनि तो ईश । अर्जुना निभ्रांत । करील प्रवृत्त । प्रकृतीसी ॥२२७०॥
न झुंजें मी ऐसें । जरी बोलशील । तुज झुंजवील । प्रकृति ती ॥२२७१॥
ईश्वर तो स्वामी । [२] नियंता संपूर्ण । करी नियमन । प्रकृतीचें ॥२२७२॥
आणि प्रकृति ती । इंद्रियांकडोन । कर्में करवोन । सुखें घेई ॥२२७३॥
करणें न करणें । दोन्ही हि सर्वथा । प्रकृतीच्या माथां । ठेवोनियां ॥२२७४॥
मग प्रकृति हि । जयाच्या आधीन । जो का नारायण । हृदयस्थ ॥२२७५॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥६२॥

तया सर्वभावें । काया वाचा मन । आणिक मीपण । समर्पोनि ॥२२७६॥
महार्णवीं जैसें । [३] रिगे गंगातोय । शरण तूं जाय । तैशा रीती ॥२२७७॥
मग तयाचिया । प्रसादेंकरोन । सर्व हि शमोन । जाय जेथें ॥२२७८॥
ऐशा शांतिरूप । [४] प्रमदेच्या छंदे । स्वरूपीं स्वानंदें । रमशील ॥२२७९॥
विश्रांतीसी जेथें । लाभते विश्रांति । जेथोनि उत्पत्ति । उत्पत्तीची ॥२२८०॥
अनुभूति ती हि । स्वभावें पांडवा । जया अनुभवा । अनुभवी ॥२२८१॥
आपुल्या त्या आत्म–। पदाचा अक्षय । होशील तूं [५] राय । देव म्हणे ॥२२८२॥

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।
विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥६३॥

सर्व वाङ्मयाचें । गीतानाम सार । जाण हें साचार । सुविख्यात ॥२२८३॥
जयाचिया योगें । आत्मा हें चि रत्न । होतसे स्वाधीन । धनंजया ॥२२८४॥
जयाचें महत्त्व । वेदान्तें [६] वानावें । ज्ञान ऐशा नांवें । सुप्रसिद्ध ॥२२८५॥
म्हणोनियां तया । शास्त्रासी लाभली । शुद्ध कीर्ति भली । जगामाजीं ॥२२८६॥
पदार्थ डोळस । जे का [७] बुध्द्यादिक । ते हि ज्याचे देख । कवडसे ॥२२८७॥
जयाचा उदय । होतां दिसें मी हि । जो मी असें पाहीं । सर्वद्रष्टा ॥२२८८॥
मज गूढाचें हि । जें का गुप्त धन । तें हें आत्मज्ञान । जाण पार्था ॥२२८९॥

---

१ मी. २ सत्ता चालविणारा. ३ शिरतें. ४ तरुणीच्या. ५ राजा. ६ वाखाणावें. ६ बुद्धि वगैरे.

सखा माझा भक्त । एक तूं म्हणोन । ठेवूं तें चोरोन । कैसें येथें ? ।।२२९०।।
ह्या चि लागीं आज । माझें गुप्त धन । प्रसन्न होवोन । दिलें तुज ।।२२९१।।
बाळकाच्या मोहें । भुलोनियां माता । तया 'बाबापुता' म्हणे जैसी ।।२२९२।।
तैसें तुझें प्रेम । बोलवितें मज । देवोनि सहज । आत्म-धन ।।२२९३।।
आकाशासी जैसें । गाळोनियां घ्यावें । नातरी सोलावें । अमृतातें ।।२२९४।।
किंवा दिव्यासी च । *दिव्य करावया । जैसें धनंजया । लावावें गा ।।२२९५।।
जयाचिया अंग–। प्रकाशेंकरोन । दिसूं शके कण । पाताळींचा ।।२२९६।।
तया सूर्याच्या हि । नेत्रामाजीं जाण । जैसें का अंजन । घालावें गा ।।२२९७।।
सर्वांपरी तैसें । विचारोनि भलें । हित म्यां बोलिलें । सर्वज्ञें हि ।।२२९८।।
आतां तूं हि भला । करोनि विचार । करावें साचार । आवडे तें ।।२२९९।।
देवाचे हे बोल । ऐकोनियां पार्थ । न बोलतां स्वस्थ । ठेला तेथें ।।२३००।।
देखोनि तें म्हणे । वैकुंठ-नायक । भला [1] अवंचक । होसी पार्था ।।२३०१।।
असोनि भुकेला । तृप्त झालों अन्नें । वाढत्यासी म्हणे वरिवरी ।।२३०२।।
तरी भूकबाधा । सोडी ना तयास । वरी घडे दोष । [2] वंचनाचा ।।२३०३।।
तैसा भेटतां हि । सर्वज्ञ श्रीगुरु । कैसा प्रश्न करूं । तयालागीं ।।२३०४।।
धरोनियां भीड । ऐसें म्हणे कोणी । तरी फसवोनि । आपणासी ।।२३०५।।
आत्मवंचनाचा । वरी जोडी दोष । सत्यस्वरूपास । मुकोनियां ।।२३०६।।
परी नव्हे तैसें । तुझें स्वस्थपण । धरोनियां मौन । बोलसी तूं ।।२३०७।।
ज्ञान तें सारांशें । सांगावें फिरोनि । [3] आशय हा मनीं । वसे तुझ्या ।।२३०८।।
तेथ म्हणे पार्थ । होसी कृपावंत । भलें माझें चित्त । जाणसी तूं ।।२३०९।।
ऐसें म्हणों तरी । देवा तुजविण । ज्ञाता दुजा कोण । असे काई ? ।।२३१०।।
स्वभावें तूं ज्ञाता । एक चि [4] साचार । ज्ञेय चराचर । आघवें हें ।।२३११।।
सांगें लागे काय । करावें वर्णन । [5] भास्कर म्हणोन । भास्कराचें ? ।।२३१२।।
बोल हे ऐकोन । कृष्णदेव म्हणे । पार्था, हें वानणें । [6] कासयासी ? ।।२३१३।।
सांगूं जें जें आम्ही । आकळे तें तुज । वानणें सहज । हें चि आम्हां ।।२३१४।।

---

*परिशिष्ट पहा.　१ सरळ स्वभावाचा; न फसविणारा.　२ फसविण्याचा.　३ हेतु.　४ खरोखर.
५ सूर्य.　६ कशाला ?

सर्वगुह्यतमं भूय: शृणु मे परमं वच: ।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ।।६४।।

तरी पुनरपि । पार्था सावधान । निर्मळ वचन । ऐक माझें ।।२३१५।।
श्राव्य म्हणोनियां । ऐकावें हें कानीं । [1]वाच्य हें म्हणोनि । बोलावें गा ।।२३१६।।
नव्हे ऐसें; परी । अर्जुना, साचार । भाग्य तुझें थोर । नि:संदेह ।।२३१७।।
चातकाची तृष्णा । भागावी म्हणोन । पाण्यातें धरोन । ठेवी नभ ।।२३१८।।
फुटे कासवीच्या । दृष्टीसी हि पान्हा । तैसी च अर्जुना । स्थिति येथें ।।२३१९।।
घडूं शके ना जो । जेथें व्यवहार । मिळावें साचार । फळ त्याचें ।।२३२०।।
अलभ्य हा लाभ । तरी च घडेल । जरी [2]सानुकूल । होय दैव ।।२३२१।।
ऐक्याचिया घरीं । भोगावें हें सार । सारोनियां दूर । द्वैतभाव ।।२३२२।।
आणि जें [3]निर्व्याज । प्रेमाचा विषय । आत्मा चि तो होय । ऐसें जाण ।।२३२३।।
आपुलें चि रूप । दिसावें म्हणोन । काढावें पुसोन । आरशातें ।।२३२४।।
तैसें स्वानंदार्थ । बोलतसें येथ । करोनि निमित्त । पार्था तुझें ।।२३२५।।
तुझ्या माझ्या ठायीं । मी तूं ऐसें द्वैत । नसे चि निभ्रांत । भक्तराजा ।।२३२६।।
म्हणोनि हें माझ्या । अंतरींचें गुज । सांगतसें तुज । जीवालागीं ।।२३२७।।
एकनिष्ठतेचें । अर्जुना हें जाण । स्वभावें [4]व्यसन । असे मज ।।२३२८।।
आपुलें सर्वस्व । करी समर्पण । जळातें भुलोन । जातां मीठ ।।२३२९।।
मग जळ तें हि । धरी चि ना लाज । मिठाशीं सहज । एक व्हाया ।।२३३०।।
तैसा एकनिष्ठ । होसी माझा भक्त । शिवे चि ना द्वैत । तुजलागीं ।।२३३१।।
तरी आतां पार्था । तुझियापासोन । [5]गौप्य हें चोरोन । ठेवूं कैसें ? ।।२३३२।।
घडे जेथें सर्व । गूढांचें दर्शन । ऐसें गुढाहून । गूढ जें का ।।२३३३।।
सांगेन तें माझें । निर्मळ वचन । चांग अवधान । देईं पार्था ।।२३३४।।

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ।।६५।।

मज व्यापकातें । करीं तूं विषय । सर्व अंतर्बाह्य । व्यवहारीं ।।२३३५।।

---

१ बोलण्याजोगें. २ विशेष अनुकूल. ३ शुद्ध; निष्कपट. ४ नाद; छंद; आवड. ५ गुप्त गोष्ट.

जैसा आकाशासी । मिळोनियां राहे । पवन तो पाहें । सर्वांगांनीं ॥२३३६॥
तैसीं घडतील । कर्में जीं हातून । करीं तीं अर्पण । माझ्या ठायीं ॥२३३७॥
रहावया करीं । मी च एक स्थान । मानसालागोन । आपुलिया ॥२३३८॥
भरोनियां ठेवीं । आपुले तूं कान । मद्‌गुण-श्रवण । करोनियां ॥२३३९॥
पार्था मूर्तिमंत । मी च जे का संत । निर्मळ अत्यंत । आत्मज्ञानें ॥२३४०॥
तयांचिया ठायीं । जडो दृष्टि तैसी । [१] प्रेम-पात्रीं जैसी । कामुकाची ॥२३४१॥
सर्व विश्वाचें मी । विश्रांतीचें स्थान । परम पावन । नामें माझीं ॥२३४२॥
तयांचा उच्चार । गर्जो तुझी वाणी । जीवन मानोनि । मजलागीं ॥२३४३॥
हातांचें करणें । पायांचें चालणें । [२] मज चि कारणें । होवो तुझें ॥२३४४॥
अर्जुना स्वहित । किंवा परहित । साधिसील येथ । जें जें कांहीं ॥२३४५॥
यज्ञ तो म्हणोन । तेणें यज्ञें देख । होईं तूं याज्ञिक । भला माझा ॥२३४६॥
एकैक हें किती । सांगूं तुजलागीं । [३] बाणवोनि अंगीं । सेवकत्व ॥२३४७॥
विश्व हें मद्रूप । मानोनि पांडवा । करीं माझी सेवा । सर्वभावें ॥२३४८॥
मग भूतद्वेष । सर्वथा लोपोन । सर्वत्र वंदन । करावया ॥२३४९॥
मी च उरें एक । तेव्हां प्राप्त होय । परम आश्रय । माझा तुज ॥२३५०॥
ऐशापरी विश्वीं । नुरोनियां तिजें । एकान्त सहजें । आम्हांतुम्हां ॥२३५१॥
मी तुज भोगीन । भोगिसी तूं मातें । वाढेल आयतें । सुख नित्य ॥२३५२॥
आलें होतें आड । विश्व जें का तिजें । ज्ञानें तें सहजें । लोपे जेव्हां ॥२३५३॥
तेव्हां तूं हि मी च । ज्ञान हें होतां च । पावसील साच । अंतीं मातें ॥२३५४॥
बिंबीं प्रतिबिंब । होय जेव्हां एक । आटतां उदक । [४] तडागाचें ॥२३५५॥
तेव्हां करी कोण । तेथें [५] प्रतिबंध । तैसा चि अभेद । आम्हांतुम्हां ॥२३५६॥
सागरा कल्लोळ । अंबरा पवन । मिळों जातां कोण । येई आड ? ॥२३५७॥
म्हणोनियां जीव । देहोपाधिग्रस्त । मी तूं ऐसें द्वैत । तोंवरी च ॥२३५८॥
मग देहभाव । नष्ट होतां साच । धनंजया मी च । होसील तूं ॥२३५९॥
येथें मनीं [६] किंतु । नको धरूं कांहीं । प्रचीत तूं घेईं । स्वानुभवें ॥२३६०॥

---

१ प्रियेच्या ठिकाणीं. २ माझ्या (ईश्वराच्या) करितांच. ३ ठसवून. ४ तळ्याचें. ५ अडथळा. ६ संशय.

जरी माझे बोल । होतील [१] अन्यथा । तरी वाहें पार्था । आण तुझी ॥२३६१॥
वाहें तुझी आण । ऐसें जें मी म्हणें । शपथ ती घेणें । माझी च मी ॥२३६२॥
प्रीतीची ही जात । ऐसी असे जाण । लज्जेचें स्मरण । होऊं नेदी ॥२३६३॥
एऱ्हवीं ज्या मज । निष्प्रपंच ऐसें । वेद वर्णितसे । नि:संदेह ॥२३६४॥
ज्या माझा आश्रय । लाभला म्हणोन । आलें साचपण । विश्वाभासा ॥२३६५॥
कळिकाळातें हि । जिंकितें जें साचें । सामर्थ्य आज्ञेचें । ऐसें ज्याच्या ॥२३६६॥
सत्यसंकल्पी तो । देव मी निभ्रांत । साधीं विश्वहित । निरंतर ॥२३६७॥
मग कासयासी । आग्रहेंकरोन । वहावया आण । हवी ऐसी ? ॥२३६८॥
परी देवत्वाचें । सांडिलें मीं [२] ब्रीद । मज तुझा [३] वेध । म्हणोनियां ॥२३६९॥
तुझ्या वेधें झालों । जीवसा अपूर्ण । माझ्या वेधें पूर्ण । झालासी तूं ॥२३७०॥
आपुली च आण । वाहे जैसा राजा । आपुलिया काजा । तैसें चि हें ॥२३७१॥
ऐकोनि हे बोल । पार्थ म्हणे देवें । ऐसें न बोलावें । अचाट हें ॥२३७२॥
एक तुझ्या नामें । कार्य-सिद्धि होय । ऐसा चि प्रत्यय । असे माझा ॥२३७३॥
ऐसें असोनि हि । स्वमुखें सांगसी । वरी [४] भाक देसी । आपुली तूं ॥२३७४॥
लीलाविनोदासी । तुझ्या नाहीं पार । ऐसा तूं उदार । कृपानिधे ॥२३७५॥
एक चि तो पुरे । रवीचा किरण । सारें पद्म-वन । विकासाया ॥२३७६॥
ऐसें असोनि हि । जगासी आदित्य । देतसे तो नित्य । सर्व तेज ॥२३७७॥
शांतवोनि पृथ्वी । भरितो [५] अर्णव । करोनि वर्षाव । मेघराज ॥२३७८॥
तेथ चातक तो । केवळ निमित्त । तैसा च मी येथ । झालों देवा ॥२३७९॥
प्रभो उदारा, तूं । मज उपदेश । करोनि जगास । उद्धरिलें ! ॥२३८०॥
तंव म्हणे देव । पुरे हें स्तवन । काय [६] प्रयोजन । असे त्याचें ? ॥२३८१॥
ज्ञान-साधनें ह्या । सुनिश्चयें पार्था । माझी सायुज्यता । पावसील ॥२३८२॥
सिंधूमाजीं पडे । [७] सैंधवाचा कण । न लागतां क्षण । विरे जैसा ॥२३८३॥
तया कणालागीं । नसे चि कारण । कणपणें भिन्न । उरावया ॥२३८४॥
तैसें सर्वां ठायीं । मातें चि भजतां । आघवें मी होतां । सुनिश्चयें ॥२३८५॥

---

१ खोटे. २ बाणा; थोरवी. ३ ओढ. ४ आण; शपथ. ५ समुद्र. ६ जरुरी. ७ मिठाचा.

अहंता नि:शेष । लोपोनि तत्त्वतां । मी च होसी पार्था । स्वभावें तूं ।।२३८६।।
कर्मापासोनियां । मत्प्राप्तीपर्यंत । उपाय हे स्पष्ट । सांगितले ।।२३८७।।
प्रसन्नता माझी । लाधेल सर्वत्र । मज कर्ममात्र । समर्पितां ।।२३८८।।
मग प्रसादें त्या । होवोनियां ज्ञानी । जाशील मिळोनि । माझ्या रूपीं ।।२३८९।।
साध्यसाधनाची । नुरोनियां वार्ता । मग [१]कृतार्थता । पावसील ।।२३९०।।
सर्वात्मका देवा । मज समर्पिलीं । पार्था तूं आपुलीं । सर्व कर्में ।।२३९१।।
तेणें योगें माझा । [२]प्रसाद हा तुज । लाधलासे आज । भक्तराजा ।।२३९२।।
अगा, पाहूं जातां । हें तों रणांगण । येथें ज्ञान कोण । उपदेशी ? ।।२३९३।।
परी प्रसादाच्या । बळें धनंजया । कैसा भाळोनियां । गेलों तुज ।।२३९४।।
जेणें होय मज । एकाचें दर्शन । लोपोनि अज्ञान । [३]सप्रपंच ।।२३९५।।
तें हें गीतारूप । ज्ञान सयुक्तिक । नानापरी देख । सांगितलें ।।२३९६।।
ज्ञानबळें तेणें । सांडीं तूं अज्ञान । मूळ जें कारण । धर्माधर्मा ।।२३९७।।

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच: ।।६६।।

प्रसवली जैसी । आशा दु:खराशि । किंवा निंदा जैसी । पातकातें ।।२३९८।।
असो हें कीं जैसें । दुर्दैवाच्या पोटीं । दैन्य तें किरीटी । जन्म पावे ।।२३९९।।
तैसें पार्था स्वर्ग–। नरक-सूचक । [४]व्यालें धर्मादिक । अज्ञान जें ।।२४००।।
तया अज्ञानातें । सांडीं तूं नि:शेष । येणें चि निर्दोष । आत्म-ज्ञानें ।।२४०१।।
घेवोनियां दोर । आपुलिया हातीं । [५]सर्पाकारभ्रांति । सांडावी गा ।।२४०२।।
नातरी सांडावा । निद्रा-त्यागें सारा । प्रपंच-पसारा । स्वप्नांतील ।।२४०३।।
काविळीपासोन । सुटतां आपण । चंद्र [६]पीत-वर्ण । दिसे काय ? ।।२४०४।।
नातरी मुखाचें । संपे कडूपण । देहातें सोडोन । जातां व्याधि ।।२४०५।।
मावळतां सूर्य । आटतें सकळ । जैसें मृग-जळ । धनंजया ।।२४०६।।
४४ नातरी समूळ । काष्ठ चि त्यजोन । अग्नीतें सांडोन । जावें जैसें ।।२४०७।।
तैसें धर्माधर्म । दावितें जें मूळ । अज्ञान सकळ । त्यजोनि तें ।।२४०८।।

---

१ पूर्ण समाधान. २ कृपा. ३ प्रपंचासह. ४ जन्म दिला. ५ सर्प आहे असा प्रश्न. ६ पिवळा.

D:\Dyaneshwari_2007\ADA18_588-721 689

सर्व [१] धर्मातीत । स्वभावें निभ्रांत । होईं नित्यमुक्त । भक्तराया ॥२४०९॥
जातां हारपोन । निद्रेसवें स्वप्न । उरतों आपण । एकले च ॥२४१०॥
समूळ अज्ञान । तैसें हारपतां । राहें स्वभावतां । मी चि एक ॥२४११॥
मग मी जो एक । तयाविण पाहीं । दुजें नुरे कांहीं । [२] भिन्नाभिन्न ॥२४१२॥
तरी सोऽहं बोधें । धनंजया तूं हि । होईं माझ्या ठायीं । एकरूप ॥२४१३॥
अगा आपणासी । न मानितां भिन्न । माझें एकपण । जाणावें जें ॥२४१४॥
तयासी च नांव । सुनिश्चयें जाण । अनन्य शरण । येणें मज ॥२४१५॥
घटाचिया नाशें । घटाकाश जैसें । स्वभावें प्रवेशे । [३] महाकाशीं ॥२४१६॥
सर्वभावें पार्था । अनन्य होवोन । तैसा तूं शरण । येईं मज ॥२४१७॥
सुवर्णाचा मणि । जैसा सुवर्णासी । ना तरी पाण्यासी । जैसी लाट ॥२४१८॥
तैसा मज पार्था । येईं तूं शरण । सर्वथा होऊन । एकरूप ॥२४१९॥
येऱ्हवीं शरण । आला वडवाग्नि । जैसा सामावोनि । महार्णवीं ॥२४२०॥
परी [४] अब्धीहून । राहोनि तो भिन्न । तयासी जाळोन । टाकूं पाहे ॥२४२१॥
तैसें उठूं नेदी । पार्था भिन्नपण । होईं तूं संपूर्ण । एकरूप ॥२४२२॥
मज हि शरण । रिघोनि स्वभावें । मागुतें उरावें । जीवत्वें चि ॥२४२३॥
ऐसें बोलावया । बुद्धि सरसावे । तरी धि:कारावें । तियेलागीं ॥२४२४॥
दासीलागीं जरी । राजा अंगीकारी । तरी बरोबरी । पावे त्याची ॥२४२५॥
मग मी विश्वेश । स्वभावें भेटोन । तुटे ना बंधन । जीवत्वाचें ॥२४२६॥
ऐसे हीन बोल । बोले जरी कोणी । नको चि ते कानीं । येऊं देऊं ॥२४२७॥
म्हणोनि मद्रूप । होवोनि पांडवा । करणें जी सेवा । साच माझी ॥२४२८॥
सहज ती भक्ति । करोनियां प्राप्त । साधीं परमार्थ । येणें ज्ञानें ॥२४२९॥
मग ताकांतून । काढिलें जें लोणी । जाईना मिळोनि । पुन्हां [५] ताकीं ॥२४३०॥
परिसाच्या स्पर्शें । लोहाचें सुवर्ण । होतां तें गंजोन । जाई काय ? ॥२४३१॥
काष्ठापासोनियां । प्रकटला अग्नि । राहे ना कोंडोनि । पुन्हां काष्ठीं ॥२४३२॥
तैसें अद्वयत्वें । अहंता सांडोन । येतां चि शरण । मजलागीं ॥२४३३॥

---

१ स्वभावगुणांच्या पलीकडे गेलेला. २ वेगळें किंवा एक. ३ मोठ्या-अनंत पोकळींत.
४ समुद्राहून. ५ ताकांत.

मग धर्माधर्म–। बंधनापासोन । न लागतां क्षण । मुक्त होसी ।।२४३४।।
अर्जुना भास्कर । देखे का अंधार । [1]प्रबोधीं [2]गोचर । [2]नोहे स्वप्न ।।२४३५।।
तैसा तूं मद्रूप । होतां मी जो एक । सर्व सर्वात्मक । सर्वातीत ।।२४३६।।
तयाविण दुजें । उरावया कांहीं । कारण चि नाहीं । पाहूं जातां ।।२४३७।।
तुझें पापपुण्य । मी च पंडु-सुता । होईन सर्वथा । ऐशा रीती ।।२४३८।।
म्हणोनि तूं मनीं । धरोनि अहंता । धर्माधर्मचिंता । नको वाहूं ।।२४३९।।
पडतांक्षणीं च । सलिलीं लवण । [3]सलिल होवोन । राहे जैसें ।।२४४०।।
तैसें येतां मज । अनन्यशरण । सर्व हि होईन । मी च तुझें ।।२४४१।।
मानणें आपणां । मजहून भिन्न । होय जें कारण । सर्वबंधा ।।२४४२।।
तया द्वैतभाव–। रूपी पापांतून । सुटशील ज्ञान । होतां माझें ।।२४४३।।
माझ्या ज्ञानें द्वैत । लोपतां निभ्रांत । अर्जुना तूं मुक्त । स्वभावें चि ।।२४४४।।
करोनियां घेईं । ऐसें माझें ज्ञान । तुज सोडवीन [4]लवलाहें ।।२४४५।।
म्हणोनि निश्चिंत । शरण ये साच । मज एकासी च । जाणोनियां ।।२४४६।।
सर्वदृष्टींचिया । योगें जो डोळस । सर्व देशीं वास । असे ज्याचा ।।२४४७।।
सर्वरूपांचिया । योगें रूपवंत । देव तो श्रीकांत । बोलिला हें ।।२४४८।।
सांवळ्या श्रीकृष्णें । मग सकंकण । प्रेमें पसरोन । [5]सव्य बाहु ।।२४४९।।
भक्तराज पार्था । दिलें आलिंगन । अनन्य शरण । आला जो का ।।२४५०।।
न पावतां जेथें । परतली वाचा । लागे ना बुद्धीचा । पाड जेथें ।।२४५१।।
बोला-बुद्धीसी हि । ह्यापरी [6]अटक । ऐसें कांहीं एक । असे जें का ।।२४५२।।
तें चि पार्थालागीं । आलिंगनमिषें । दिलें हृषीकेशें । एकाएकीं ।।२४५३।।
हृदया हृदय । मिळोनियां गेलें । एक तें उरलें । तन्मयत्व ! ।।२४५४।।
देवें आपुलिया । अंतरींचें ज्ञान । अर्जुनालागोन । दिलें ऐसें ।।२४५५।।
आपणासारिखें । अर्जुनासी केलें । देहद्वैत भलें । राखोनियां ।।२४५६।।
जैसा दीपें दीप । लाविला प्रकाशे । आलिंगन तैसें । तयांचें तें ।।२४५७।।
आपणासारिखा । देवें केला पार्थ । देव-भक्त-द्वैत । न मोडितां ।।२४५८।।

---

१ जागेपणांत. २ दिसत नाहीं. ३ पाणी. ४ तत्काळ. ५ उजवा. ६ अटकाव; न मिळणारे.

तेव्हां पार्थासी जो । स्वानंदाचा पूर । लोटला अपार । एकाएकीं ॥२४५९॥
तयामाजीं देव । बुडोनियां ठेला । थोर जरी झाला । सर्वव्यापी ॥२४६०॥
सिंधूलागीं सिंधु । भेटावया आला । भेटतां चि झाला । दुणा जैसा ॥२४६१॥
मग वाढूं लागे । आकाशापर्यंत । तैसें झालें तेथ । आलिंगनीं ॥२४६२॥
स्वानंदैकरस । वाढला अपार । नावरे साचार । दोघांसी हि ॥२४६३॥
तया दोघांचें तें । एकत्र मिळणें । जाणावें कवणें । यथार्थत्वें ? ॥२४६४॥
काय सांगूं फार । नारायणें देवें । कोंदलें आघवें । चराचर ! ॥२४६५॥
सर्वाधिकाराचें । स्थान जें पवित्र । एक मूळसूत्र । वेदांचें जें ॥२४६६॥
तें हें गीताशास्त्र । ऐशापरी येथ । श्रीकृष्णें प्रकट । केलें देखा ॥२४६७॥
अहो, येथें गीता । वेदां कैसी मूळ । विस्मयें म्हणाल । ऐसें जरी ॥२४६८॥
तरी उपपत्ति । ऐका सुविख्यात । आशंकारहित । व्हाल जेणें ॥२४६९॥
जयाच्या * निःश्वासीं । जन्मा आले वेद । तो हा [१] सत्यसंध । भगवंत ॥२४७०॥
आपुलिया मुखें । प्रतिज्ञापूर्वक । शास्त्र अलौकिक । बोलिला हें ॥२४७१॥
म्हणोनियां वेदां । गीता मूळभूत । बोलणें उचित । होय ऐसें ॥२४७२॥
आणिक हि एक । येथें उपपत्ति । ती हि तुम्हांप्रति । सांगूं आतां ॥२४७३॥
न पावतां नाश । स्वरूपें साचार । विलीन विस्तार । जेथें ज्याचा ॥२४७४॥
तें चि त्याचें बीज । ऐसें म्हणों येतें । बीजीं सामावतें झाड जैसें ॥२४७५॥
[२] कांडत्रयात्मक । [२] शब्दब्रह्म तैसें । सूक्ष्मरूपें वसे । गीतेमाजीं ॥२४७६॥
म्हणोनि श्रीगीता । गमे वेद-बीज । कोणा हि सहज । मानेल हें ॥२४७७॥
अलंकार-रत्नीं । शोभतें सर्वांग । तैसे तिन्ही भाग । वेदांचे ते ॥२४७८॥
गीतेमाजीं भले । उमटले जाणा । कर्म उपासना । आणि ज्ञान ॥२४७९॥
आतां काण्ड कोठें । कोणतें तें स्पष्ट । डोळां दिसे नीट । ऐसें दावूं ॥२४८०॥
प्रथम अध्यायीं । प्रस्ताव तो साचा । शास्त्रप्रवृत्तीचा । गीतेचिया ॥२४८१॥
द्वितीय अध्यायीं । सांख्यतत्त्व भलें । सारांशें दाविलें । विवरोनि ॥२४८२॥
ज्ञानप्रधान हें । असे सांख्यशास्त्र । सर्वथा स्वतंत्र । मोक्षदानी ॥२४८३॥

---

१ ज्याचे संकल्प नेहमींच सत्य ठरतात असा; सत्यप्रतिज्ञ. २ कर्म, उपासना व ज्ञान यांनी युक्त असे वेद.

एवढी च येथें । सूत्ररूपी खुणा । दाखविली जाणा । अध्यायीं ह्या ॥२४८४॥
मग अज्ञानें जे । जीव झाले बद्ध । तयां मोक्षपद । लाभावया ॥२४८५॥
तृतीय अध्यायीं । देखा कर्म-मार्ग । आरंभ जो चांग । साधनेचा ॥२४८६॥
देह-अहंकारें । सर्वथा ते बद्ध । म्हणोनि प्रमाद । न करितां ॥२४८७॥
काम्य-निषिध्दातें । सांडोनियां येथ । तयांनीं विहित । आचरावें ॥२४८८॥
नित्य शुद्धभावें । कर्म आचरावें । निर्णय जो देवें । केला ऐसा ॥२४८९॥
कर्मकाण्ड भलें । तें चि जाणा येथ । तृतीयाध्यायांत । सांगितलें ॥२४९०॥
नित्य-नैमित्तिक । कर्मे आवश्यक । होतील [१] मोचक । कैशा रीती ॥२४९१॥
अपेक्षिती ऐसें । मुमुक्षु जे कोणी । गेले ओलांडोनि । बद्धावस्था ॥२४९२॥
तयांसाठीं देवें । ब्रह्मार्पणयोग । सांगितला चांग । विवरोनि ॥२४९३॥
देहवाचामनें । नित्यादिक येथ । जैसें जें विहित । निपजेल ॥२४९४॥
ईश्वरासाठीं च । सर्व तें करावें । ऐसें वासुदेवें । निवेदिलें ॥२४९५॥
कर्मयोगें कैसा । भजावा ईश्वर । बरवा विचार । बोलिला हा ॥२४९६॥
चतुर्थ अध्यायीं । अखेरीपासोन । ऐसें विवरण । आरंभिलें ॥२४९७॥
तें चि विश्वरूप–। दर्शनापर्यंत । आठ अध्यायांत । संपविलें ॥२४९८॥
कर्में कैसा ईश । भजावा साचार । बोलिला प्रकार । हा जो साच ॥२४९९॥
तें चि गीतेमाजीं । उपासनाकाण्ड । दावितों उघड । बोलोनि हें ॥२५००॥
भक्तीनें च ईश–। प्रसाद लाभोन । संप्रदायखूण । श्रीगुरूची ॥२५०१॥
जें का सत्यज्ञान । कोंवळें अद्वय । तयाचा प्रत्यय । येऊं लागे ॥२५०२॥
अंतरीं तें ज्ञान । ठसावें म्हणोन । कृपाळु होवोन । भगवंतें ॥२५०३॥
[२] 'अद्वेष्टादि' आणि । [३] 'अमानित्वादिक' । लक्षणें प्रमुख । सांगितलीं ॥२५०४॥
म्हणोनि अध्याय । बारावा हि भला । सहजें गणिला । ज्ञानकाण्डीं ॥२५०५॥
ह्यापरी बाराव्या । अध्यायापासोन । अध्याय धरोन । पंधरावा ॥२५०६॥
चोहोंमाजीं [४] ज्ञान–। फलपाकसिद्धि । वर्णिली क्षरादि । निरूपणें ॥२५०७॥
ऐशापरी चारी । अध्यायांमाझारीं । श्रीहरि विवरी । ज्ञानकाण्ड ॥२५०८॥

---

१ मुक्त करणारीं. २ भक्त-लक्षणें (अ.१२ वा). ३ ज्ञान-लक्षणें (अ.१३ वा). ४ ज्ञानाचें फळ जें परमात्मदर्शन.

म्हणोनि ही गीता । [१]साजिरी श्रुति च । निरोपिते साच । काण्डत्रय ॥२५०९॥
गीताश्लोकरूपी । रत्नांचीं भूषणें । लेइलीं श्रुतीनें । ऐसें जाणा ॥२५१०॥
आपुलें जीवन । करावें सफळ । साधोनियां फळ । मोक्षरूप ॥२५११॥
जीवालागीं सांगे । काण्डत्रयात्मक । श्रुति हें चि एक । गर्जोनियां ॥२५१२॥
तया मोक्षाचें जें । साधन हें ज्ञान । तेथें प्रतिदिन । वैर ज्यांचें ॥२५१३॥
दोष तें दंभादि । [२]अज्ञानजनित । षोडशाध्यायांत । सांगितले ॥२५१४॥
तयांतें जिंकावें । सांगाती तो एक । घेवोनि रक्षक । शास्त्ररूप ॥२५१५॥
सप्तदशाध्यायीं । ऐसा चि संदेश । देई हृषीकेश । सर्वांलागीं ॥२५१६॥
ऐसें सतरा हि । अध्यायांत साच । केलें श्रुतीचें च । निरूपण ॥२५१७॥
तया सर्वांचा हि । जेथें तात्पर्यार्थ । [३]साकल्यें यथार्थ । सांगितला ॥२५१८॥
तो हा अठरावा । सर्व अध्यायांचा । कळस चि साचा । देखा येथें ॥२५१९॥
श्रीमद्भगवद्गीता–। नामें हा प्रबंध । मूर्तिमंत वेद । ऐसें जाणा ॥२५२०॥
सर्व ज्ञानाचा हा । महार्णव भला । औदार्यें आगळा । वेदांहूनि ॥२५२१॥
होय जरी वेद । स्वभावें संपन्न । तरी तो कृपण । ऐसें वाटे ॥२५२२॥
ब्रह्मक्षत्रियादि । तीन वर्णांसी च । अधिकार साच । असे तेथें ॥२५२३॥
परी नारी शूद्र । अंत्यजादि योनि । लागे ना तो कानीं । तयांचिया ॥२५२४॥
म्हणोनि तें न्यून । फेडावयालागीं । प्रकटला जगीं । गीतारूपें ॥२५२५॥
भवदु:खांतून । सुटावया आतां । कोणी हि श्रीगीता । उपासावी ॥२५२६॥
श्रवणाच्या मिषें । गीता शिरे कानीं । अर्थ-रूपें मनीं । प्रवेशे ही ॥२५२७॥
जपाचिया मिषें । मुखान्तरीं राहे । सुसेव्य ही आहे । सर्वांसी च ॥२५२८॥
जो का उपासक । गीतापाठ जाणें । संगतीं राहणें । तयाचिया ॥२५२९॥
किंवा गीताग्रंथ । लिहोनियां शुद्ध । ठेवणें सन्निध । आपुलिया ॥२५३०॥
ऐशा ऐशा मिषें । गीतारूपें वेद । कैवल्याच्या शुद्ध । सुखाचें च ॥२५३१॥
घालीतसे सर्वां । सदा [४]सदावर्त । येथें बाजारांत । संसाराच्या ॥२५३२॥
अंतरिक्षामाजीं । माराया भरारी । किंवा भूमीवरी । रहायासी ॥२५३३॥

---

१ सुंदर वेदच. २ अज्ञानांतून उत्पन्न झालेले. ३ एकत्रितपणें; संपूर्णपणे. ४ अन्नसत्र.

सूर्य-प्रकाशातें । वावरावयास । आवार आकाश । असे जैसें ।।२५३४।।
तैसें निवडी ना । उत्तम अधम । सदा पाहे सम । सेवकांसी ।।२५३५।।
एक चि [1] कैवल्य । देवोनि निभ्रांत । गीता करी शांत । सर्वांसी च ।।२५३६।।
ह्यापरी मागील । [2] आक्षेपा भिवोन । पोटीं प्रवेशून । गीतेचिया ।।२५३७।।
सर्वांसी [3] सुसेव्य । म्हणोनि गोमटी । वाढविली कीर्ति । वेदें आतां ।।२५३८।।
सुसेव्य जो वेद । ती ही मूर्त गीता । भगवंतें पार्था । सांगितली ।।२५३९।।
वासराच्या लोभें । दूध देई गाय । परी होय सोय । सर्वांची च ।।२५४०।।
तैसा अर्जुनाच्या । निमित्तें साचार । जगाचा उद्धार । झाला आज ।।२५४१।।
चातकाच्यासाठीं । होय मेघ-वृष्टि । तेथ सर्व सृष्टि । शांत होय ।।२५४२।।
पद्मिनीचा भाव । अनन्य पाहोनि । उगवे [4] तरणी । वेळोवेळां ।।२५४३।।
तेथ त्रैलोक्याच्या । दृष्टीसी आगळा । सुखाचा सोहळा । होय जैसा ।।२५४४।।
तैसें पार्थाचिया । निमित्तेंकरोन । गीता प्रकटोन । भगवंतें ।।२५४५।।
संसाराएवढें । थोर ओझें साचें । टाकिलें जगाचें । फेडोनियां ।।२५४६।।
सर्वशास्त्ररूपी । रत्नाचें सुतेज । अखण्ड सहज । [5] प्रकटिता ।।२५४७।।
नव्हे का श्रीकान्त–। मुख-आकाशींचा । सूर्य चि हा साचा । गीतारूप ! ।।२५४८।।
पावन तें कुळ । ज्या कुळीं जन्मून । ज्ञाना ह्या अर्जुन । पात्र झाला ।।२५४९।।
धन्य तयें गीता–। शास्त्राचें सुंदर । बांधिलें आवार । जगालागीं ।।२५५०।।
असो आलिंगनें । भगवंतीं भला । मिसळोनि गेला । होता पार्थ ।।२५५१।।
परी तयालागीं । सद्गुरु श्रीकान्तें । आणिलें मागुतें । भानावरी ।।२५५२।।
मग म्हणे गीता–। शास्त्र हें पांडवा । सांगें तुझ्या जीवा । मानलें का ? ।।२५५३।।
पार्थ म्हणे कृपा । आपुली म्हणोन । शास्त्र हें गहन । आकळलें ।।२५५४।।
विरळा च भोग । जोडिल्याचा घडे । दैवें ठेवा जोडे । जरी पार्था ।।२५५५।।
* क्षीरसागराचें । सायासेंकरोन । करोनि मंथन । देवीं-दैत्यीं ।।२५५६।।
मेळविलें फळ । अमृतासमान । परी तें जतन । नाहीं केलें ।।२५५७।।
म्हणोनि तें झालें । अमृत असोन । मृत्यूसी कारण । असुरांच्या ।।२५५८।।

---

१ मोक्ष. २ (कृपणतेच्या) आरोपाला. ३ सेवा करावयास, सुलभ. ४ सूर्य. ५ प्रकट करणारा.

लाधलें निधान । भोगूं नेणे येथ । तरी विपरीत । ऐसें होय ॥२५५९॥
भूपति *नहुष । स्वर्गाधीश झाला । परी भांबावला । आचरणीं ॥२५६०॥
म्हणोनि सर्पत्व । पावला तो राय । नेणसी हें काय । धनंजया ? ॥२५६१॥
थोर पुण्यें आज । झालासी तूं पात्र । शास्त्र हें पवित्र । ऐकावया ॥२५६२॥
तरी स्वीकारोनि । संप्रदाय ह्याचा । शास्त्रार्थ हा साचा । [1]अनुष्ठीं हो ॥२५६३॥
गुरु-संप्रदाय । स्वीकारिल्याविण । ह्याचें अनुष्ठान । करूं जासी ॥२५६४॥
परिणाम तरी । होईल अर्जुना । अमृत-मंथना । सारिखा गा ॥२५६५॥
गोमटी दुधाळू । दैवें जोडे गाय । तरी काय होय । तेवढ्यानें ? ॥२५६६॥
कैसी तिची धार । काढावी हें कळे । तरी च तें मिळे । दूध तिचें ॥२५६७॥
तैसा श्रीसद्गुरु । होवोनि प्रसन्न । शिष्यासी संपूर्ण । विद्या देई ॥२५६८॥
तरी संप्रदायें । [2]उपासिली जाय । तरी च ती होय । फलद्रूप ॥२५६९॥
म्हणोनि ह्या शास्त्रीं । स्वभावें यथार्थ । असे जो उचित । संप्रदाय ॥२५७०॥
तो चि विवरून । तुज सांगूं आतां । ऐक पंडु-सुता । अत्यादरें ॥२५७१॥

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥६७॥

तरी तुज हें जें । गीताशास्त्र भलें । आस्थेनें लाभलें । आज येथें ॥२५७२॥
तें तूं सर्वथैव । नको धनंजया । तपोहीनाचिया । कानीं घालूं ॥२५७३॥
किंवा कोणी झाला । तपोनिष्ठ भला । परी होय ढिला । गुरुभक्तीं ॥२५७४॥
तरी तयालागीं । तैसा मानी त्याज्य । वाळिला [3]अत्यंज्य । वेदीं जैसा ॥२५७५॥
नातरी कावळा । वृद्ध जरी झाला । घालिती ना त्याला । पुरोडाश ॥२५७६॥
तैसी नेदीं गीता । तापसालागोन । गुरुभक्तिहीन । असे जो का ॥२५७७॥
किंवा तपोनिष्ठ । असोनि बरवा । गुरु आणि देवां । भजे नित्य ॥२५७८॥
परी ऐकावया । नाहीं उत्सुकता । तयासी ही गीता । नको सांगूं ॥२५७९॥
तप आणि भक्ती-। माजीं उणा नोहे । परी ऐकाया हें । अपात्र तो ॥२५८०॥
छिद्राविण मोतीं । असो [4]कांतियुक्त । काय धागा त्यांत । प्रवेशेल ? ॥२५८१॥

---

१ आचरणांत आण. २ उपासना केली. ३ पूर्वास्पृश्य; (महार, मांग वगैरे) हरिजन. ४ सतेज.

सागर गंभीर । कोण हें नाकारी । वायां जाय परी । वृष्टि तेथें ॥२५८२॥
तृप्त झाला त्यासी । वाढोनि दिव्यान्न । वायां दवडोन । टाकावें कां ? ॥२५८३॥
त्याहुनी देवोनि । तें चि भुकेल्यासी । कां न औदर्यासी । दाखवावें ? ॥२५८४॥
म्हणोनि योग्यता । असो हवी तैसी । परी नाहीं ज्यासी । श्रवणेच्छा ॥२५८५॥
तया कौतुकें हि । नको देऊं गीता । सांगूं किती आतां । धनंजया ॥२५८६॥
रूपाचा सुजाण । जरी झाला डोळा । तरी परिमळा । जाणे काय ? ॥२५८७॥
सर्वथा जें योग्य । जेथें असे साच । सफळ तेथें च । होईल तें ॥२५८८॥
म्हणोनि तपस्वी । गुरुदेव-भक्त । परी नाहीं जेथ । श्रवणेच्छा ॥२५८९॥
तरी तयांसी हें । नको देऊं शास्त्र । [1]वाळावे अपात्र । म्हणोनि ते ॥२५९०॥
किंवा तपोभक्ति–। संपन्न जो झाला । श्रवणीं हि ज्याला । उत्कटेच्छा ॥२५९१॥
परी गीताशास्त्र–। निर्मिता मी देव । नारायण सर्व–। [2]लोकशास्ता ॥२५९२॥
तया मज आणि । माझ्या संतजनां । निंदिती [3]हेलना । करोनि जे ॥२५९३॥
ते हि गीताशास्त्र । ऐकावया पार्था । अपात्र सर्वथा । ऐसें जाण ॥२५९४॥
दीपाविण रात्रीं । ठाणदिवी जैसी । सामुग्री ती तैसी । त्यांची सर्व ॥२५९५॥
शरीर तरुण । गोरें सालङ्कृत । परी विरहित । प्राणें जैसें ॥२५९६॥
सुवर्ण-मंदिर । बांधिलें सुंदर । परी सर्पें द्वार । आडविलें ॥२५९७॥
नातरी दिव्यान्न । असावें चोखट । परी काळकूट । माजीं जैसें ॥२५९८॥
किंवा बाहेरून । जरी मैत्री दाट । अंतरीं कपट । परिपूर्ण ॥२५९९॥
तैसी तप भक्ति । मेधा त्यांची जाण । निंदिती जे कोण । मजलागीं ॥२६००॥
असो तपी भक्त । [4]मेधावी सर्वथा । निंदी माझ्या भक्तां । किंवा मज ॥२६०१॥
तरी धनंजया । नको देऊं त्यास । शास्त्रासी ह्या स्पर्श । करावया ॥२६०२॥
बहु बोलूं काय । निंदक सुजाण । ब्रह्म्या हि समान । जरी झाला ॥२६०३॥
तरी कौतुकें हि । तया निंदकास । नको उपदेश । करूं ह्याचा ॥२६०४॥
म्हणोनि तपाच्या । दृढ पायावर । भक्तीचें मंदिर । उभारिलें ॥२६०५॥
आणि श्रवणेच्छा–। रूपी दार पुढें । सताड उघडें । असे नित्य ॥२६०६॥

---

१ वगळावें; बाजूला टाकावे. २ सर्व लोकांचा (विश्वाचा) नियामक. ३ टिंगल; चेष्टा. ४ बुद्धिमान; धारणाशक्ति असलेला.

अनिंदा-रत्नांचा । सुंदर कळस । जया मंदिरास । चढविला ।।२६०७।।

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ।।६८।।

ऐशा सुनिर्मळ । [1] भक्तालयीं थोर । [2] गीतारत्नेश्वर । [3] प्रतिष्ठीं हा ।।२६०८।।
मग जगामाजीं । माझिया तोलाचा । होसील तूं साचा । प्रज्ञावंता ।।२६०९।।
अ उ म ह्या तीन । मातृकांच्या कुशीं । होता गर्भवासीं । सांपडला ।।२६१०।।
एकाक्षररूपें । ॐकार सहज । असे मूळ बीज । वेदांचें जो ।।२६११।।
तयाचा चि वेल–। विस्तार वाढला । गीतारूपें भला । ऐसें जाण ।।२६१२।।
किंवा श्लोकरूपी । फुलीं फळीं पाहीं । जणूं गायत्री ही । प्रफुल्लित ।।२६१३।।
अगा भेटवावी । [4] अनन्यजीवन । बाळकालागोन । माता जैसी ।।२६१४।।
गायत्रीमंत्राचें । रहस्य ही गीता । तैसी माझ्या भक्तां । मेळवी जो ।।२६१५।।
भक्तांची गीतेशीं । करील जो भेटी । होय तो देहान्तीं । मद्रूप चि ।।२६१६।।

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ।।६९।।

आणि शरीराचें । लेवोनियां लेणें । असे भिन्नपणें । जोंवरी तो ।।२६१७।।
तोंवरी हि मज । जीवप्राणासम । तो चि भक्तोत्तम । आवडे गा ।।२७१८।।
ज्ञानी कर्मयोगी । तपस्वी वा चांग । ऐसे अंतरंग । भक्त जे का ।।२६१९।।
तयांमाजीं एक । तो चि आवडता । मेळवी जो गीता । मद्भक्तांसी ।।२६२०।।
माझिया भक्तांचा । मेळावा पाहोन । देई त्यालागोन । गीताशास्त्र ।।२६२१।।
तो चि एक प्रिय । जैसा त्रिभुवनीं । तैसा दुजा कोणी । नाहीं मज ।।२६२२।।
मज ईश्वराच्या । प्रेमें चि ही गीता । सांगतां अहंता । सोडोनियां ।।२६२३।।
संतांचिया सभे–। माजीं धनंजया । राहे होवोनियां । भूषण जो ।।२६२४।।
नूतन पल्लवां–। सारिखें साचार । करीत शरीर । रोमांचित ।।२६२५।।
हालती गा जैसे । वृक्ष मंद-वातें । तैसें शरीरातें । डोलवीत ।।२६२६।।
ओलीं व्हावीं पुष्पें । मकरंद-रसें । वहावीत तैसे । आनंदाश्रु ।।२६२७।।

---

१ भक्तरूपीं देवळांत. २ गीता हीच श्रेष्ठ देवता. ३ स्थापना कर. ४ जीवनाला दुसरा आधार नसलेल्या.

कोकिल-कूजना–। ऐसे सद्‌गदित । काढाया लावीत । धन्योद्‌गार ।।२६२८।।
माझ्या भक्तरूपी । उद्यानांत भला । जणूं प्रवेशला । वसंत तो ।।२६२९।।
[1] जिणें चकोराचें । [1] सार्थकीं लावीत । उगवे नभांत । चंद्र जैसा ।।२६३०।।
नातरी सजळ । मेघ [2] नवोदित । पावतो ओ देत । मयूरांसी ।।२६३१।।
तैसी माझी प्राप्ति । व्हावी ह्या चि साठीं । शुद्ध भाव पोटीं । ठेवोनि जो ।।२६३२।।
संतसभेमाजीं । गीताश्लोकरूप । रत्नांची [3] अमूप । करी वृष्टि ।।२६३३।।
तया भक्ताऐसा । आवडता भला । नाहीं मज झाला । दुजा कोणी ।।२६३४।।
आणिक नाहीं च । पुढें हि होणार । सांगतों त्रिवार । तुज ऐसें ।।२६३५।।
भक्तिभावें संत–। सज्जनांलागोन । घाली जो भोजन । गीतार्थाचें ।।२६३६।।
तयाचा गा मज । एवढा जिव्हाळा । आवडे आगळा । तो चि एक ।।२६३७।।

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयो: ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्ट: स्यामिति मे मति: ।।७०।।

ऐसी तुझ्यामाझ्या । समागमीं भली । कहाणी वाढली । गीतेची जी ।।२६३८।।
जेथें मोक्षधर्म । नांदे मूर्तिमंत । तो हा सकळार्थ–। सिद्धिदाता ।।२६३९।।
पाठें चि तो आम्हां । दोघांचा संवाद । पढे पद-भेद । न करितां ।।२६४०।।
तेणें प्रज्वलित । [4] ज्ञानानळीं येथें । मूळ अविद्येतें । जाळोनियां ।।२६४१।।
ज्ञानयज्ञें मज । तोषविलें साच । परमात्म्यासी च । प्रज्ञावंता ।।२६४२।।
गीतार्थें जें लाभे । ज्ञानियासी पार्था । तें चि मिळे गीता–। पाठकासी ।।२६४३।।
अर्थज्ञासारिखें । तयासी हि फळ । करी जो केवळ । गीता-पाठ ।।२६४४।।
जाणतें वा तान्हें । ऐसा भेद कांहीं । नेणे माउली ही । गीतारूप ।।२६४५।।

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नर: ।
सोऽपि मुक्त: शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ।।७१।।

सर्वमार्गीं निंदा । सांडोनियां पार्था । परमार्थीं आस्था । धरोनियां ।।२६४६।।
गीताशास्त्राचें ह्या । करी जो श्रवण । श्रद्धा बाळगून । अंतरांत ।।२६४७।।
गीताक्षरें त्याच्या । पडतां चि [5] कर्णीं । तत्काळ जळोनि । जाय पाप ।।२६४८।।

---

१ आयुष्य सफळ करीत. २ नवा आलेला (उगवलेला). ३ पुष्कळ. ४ ज्ञानरूप अग्नींत. ५ कानांत.

एकाएकीं अग्नि । लागतां वनासी । पळ घेती जैसीं । वनचरें ॥२६४९॥
किंवा [१] उदयाद्रीं । येतां चि भास्कर । हारपे अंधार । अंतराळीं ॥२६५०॥
तैसीं कानाचिया । महाद्वारीं साच । घोषें रिघतां च । गीताक्षरें ॥२६५१॥
जगाच्या आरंभा–। पासोनि जें पाप । जाय आपोआप । झडोनि तें ॥२६५२॥
जन्म–परंपरा । ऐसी सुनिर्मळ । होतसे केवळ । पुण्यरूप ॥२६५३॥
गीतेचें श्रवण । घडतां चि देख । [२] अलोट आणिक । फळ लाभे ॥२६५४॥
अक्षरागणिक । होती अश्वमेध । गीताक्षरें शुद्ध । ऐकतां हीं ॥२६५५॥
ऐकतां चि पापें । जावोनि लयास । होवोनि [३] उत्कर्ष । [४] सुकृताचा ॥२६५६॥
स्वर्गराज्यैश्वर्य । तेणें योगें साच । अंतीं लाभतें च । श्रोतयासी ॥२६५७॥
मेळवाया माझें । सायुज्य तें भलें । तो करी पहिलें । पेणें स्वर्गीं ॥२६५८॥
आवडे तोंवरी । भोगी तेथें भोग । मद्रूप तो मग । होय पार्था ॥२६५९॥
पढे किंवा ऐके । गीताशास्त्र भलें । तयालागीं मिळे । फळ ऐसें ॥२६६०॥
मी जो ब्रह्मानंद । तो चि भेटें तया । काय धनंजया । सांगूं फार ॥२६६१॥
असो जयासाठीं । केला हा साचार । एवढा विस्तार । शास्त्राचा ह्या ॥२६६२॥
झालें का तें काज । सफळ सर्वथा । तें चि पुसों आतां । तुजलागीं ॥२६६३॥

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।
कच्चिदज्ञानसंमोह: प्रनष्टस्ते धनंजय ॥७२॥

तरी एकचित्तें । अर्जुना पवित्र । जें हें गीताशास्त्र । ऐकिलेंस ॥२६६४॥
तो हा सांगें शास्त्र–। सिद्धांत आघवा । तुज अनुभवा । आला काय ? ॥२६६५॥
सांगितलें कानीं । जैसें जिया परी । तैसें चि अंतरीं । ठसलें ना ? ॥२६६६॥
तरी स्वरूपाच्या । अज्ञानापासोन । होय जो निर्माण । मायामोह ॥२६६७॥
जेणें मोहें गेला । होतासी भुलोन । मोह तो जळोन । गेला कीं ना ? ॥२६६८॥
बहु पुसों काय । आपुलिया ठायीं । देखसी का कांहीं । कर्माकर्म ? ॥२६६९॥
स्वानंदैकरसीं । बुडोनि जाईल । ठायीं च बैसेल । म्हणोनियां ॥२६७०॥
देवें प्रश्नाचें हें । करोनि निमित्त । आणिला तो पार्थ । [५] द्वैतदशे ॥२६७१॥

---

१ पूर्वेच्या डोंगरावर. २ अपार; अतिशय. ३ वाढ. ४ पुण्याची. ५ द्वैतभानावर.

एऱ्हवीं तो देव । सर्वज्ञ स्वभावें । तयासी तें ठावें । नाहीं काय ! ।।२६७२।।
परी तो अर्जुन । द्वैत विसरोन । होईल निमग्न । ब्रह्मानंदीं ।।२६७३।।
म्हणोनि हा प्रश्न । करोनि श्रीहरी । देहभानावरी । आणि तया ।।२६७४।।
मग जैशा रीती । क्षीराब्धीमधून । बाहेरी निघून । पूर्णचंद्र ।।२६७५।।
विराजे आकाशीं । आपुल्या किरणीं । अभिन्न राहोनि । निज-तेजीं ।।२६७६।।
तैसें अहंब्रह्म । ऐशा स्फुरणांत । राहे ना निवांत । कांहीं काळ ।।२६७७।।
तंव सर्व विश्व । ब्रह्मभावें भरे । मग पाठीं विरे । ब्रह्मत्व हि ।।२६७८।।
अहंब्रह्मभाव । मांडीत मोडीत । ऐसा स्वीकारीत । द्वैतभाव ।।२६७९।।
दु:खें देहाचिया । सीमेवरी आला । मग [1] उभा ठेला । [1] पार्थनामें ।।२६८०।।
थरथरत्या हातें । रोमांच दाबून । अंगीं जिरवून । [2] स्वेदबिंदु ।।२६८१।।
धडधडे ऊर । करोनि तें स्थिर । देवोनि आधार । अंगें अंगा ।।२६८२।।
मग आनंदाश्रु । पुसोनि टाकीत । होते जे वहात । नेत्रांतून ।।२६८३।।
नाना उत्कंठांनीं । कंठ सद्गदित । हृदयीं दाबीत । उत्कंठा ती ।।२६८४।।
[3] वितुळली वाणी । सांवरोनि प्राणें । करोनि श्वसणें । व्यवस्थित ।।२६८५।।

अर्जुन उवाच–
नष्टो मोह: स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसन्देह: करिष्ये वचनं तव ।।७३।।

पार्थ म्हणे देवा । पुससी हें काई । मोह माझ्या ठायीं । आहे कीं ना ।।२६८६।।
तरी सकुटुंब । गेला तो घेवोन । आपुलें ठिकाण । अज्ञानाचें ।।२६८७।।
अंधाराची वार्ता । पुसावी नेत्रांसी । येवोनियां [4] पाशीं । दिवाकरें ।।२६८८।।
शोभेल हें काय । कोणे गांवीं सांग । तैसा तूं श्रीरंग । पुढें उभा ।।२६८९।।
प्रत्यक्ष दर्शन । तुझें प्रभुराया । काय करावया । असमर्थ ।।२६९०।।
वरी मातेचिया । प्रेमाहून थोर । प्रेम अनिवार । करोनियां ।।२६९१।।
सांगसी तें मज । तोंडभरी आज । आकळे ना गुज । साधनीं जें ।।२६९२।।
मोह माझ्याठायीं । असे किंवा नाहीं । पुससी हें काई । मज आतां ? ।।२६९३।।

---

१ मी हा अर्जुन अशी आठवण झाली.　२ घामाचें थेंब.　३ पांगळी झालेली.　४ जवळ.

[१] त्वद्रूप होवोन । झालों [२] कृतकृत्य । त्रिवार हें सत्य । सांगतसें ॥२६९४॥
पार्थपणें होतों । गुंतोनियां गेलों । तुझेपणें झालों । मुक्त आतां ॥२६९५॥
आतां तुज मज । नित्य एकपणें । पुसणें सांगणें । दोन्ही नाहीं ॥२६९६॥
मोह तो समूळ । देशोधडी गेला । तुझ्या कृपें झाला । आत्म-बोध ॥२६९७॥
आतां करणें का । न करणें ऐसें । चित्तीं उठतसे । जेणें द्वैतें ॥२६९८॥
तया द्वैतीं वास । सर्वत्र तुझा च । तुजविण साच । नेणें कांहीं ॥२६९९॥
निश्चयेंकरोन । जेथें नुरे कर्म । पावलों परम । ब्रह्मभाव ॥२७००॥
आतां असे कोठें । संदेहासी ठाव । झालों [३] स्वयमेव । ब्रह्मरूप ॥२७०१॥
तुझ्या कृपें झाली । मज माझी भेटी । आतां कैंच्या गोष्टी । कर्तव्याच्या? ॥२७०२॥
आतां तुझी आज्ञा । एक चि प्रमाण । नाहीं त्यावांचोन । दुजी गोष्ट ॥२७०३॥
असोनि जें दृश्य । सर्व दृश्य नाशी । दुजेपणें ग्रासी । द्वैतातें जें ॥२७०४॥
असोनि जें येथें । साच एक मात्र । वसे जें सर्वत्र । सर्वकाळ ॥२७०५॥
आणि घडतां च । जयाचा संबंध । जाती भव-बंध । तुटोनियां ॥२७०६॥
करितां चि आस । जयाची नि:शेष । जातें विलयास । आशामात्र ॥२७०७॥
भेट होतां ज्याची । भेटे सर्व कांहीं । आपुल्या चि ठायीं । आपणासी ॥२७०८॥
जयासाठीं वाटे । अद्वैताचें ज्ञान । सुखें ओलांडून । जावें ऐसें ॥२७०९॥
सहाय्य जें चांग । एकलेपणासी । तो तूं माझा होसी । गुरुदेव ॥२७१०॥
टाकावें फेडून । कृत्याकृत्य काम । आपण चि ब्रह्म । होवोनियां ॥२७११॥
मग सेवा ज्याची । करावी अपार । तो तूं सर्वाधार । गुरु माझा ॥२७१२॥
गंगा अब्धीलागीं । भेटावया गेली । भेटतां चि झाली । अब्धिरूप ॥२७१३॥
निजपदरूपी । शेलका वांटा च । तैसा दिला साच । भक्तां जेणें ॥२७१४॥
तो तूं होसी मज । सेव्य [४] निर्निमित्त । सद्गुरु समर्थ । विश्वनाथा ॥२७१५॥
निजपदप्राप्ति । देवोनि साचार । थोर उपकार । केला तुम्हीं ॥२७१६॥
श्रीगुरो दयाळा । मजतुम्हांआड । भेदाचें कवाड । होतें जें का ॥२७१७॥
[५] फेडोनि तें देवा । स्व-बोधें नि:शंक । गोड केलें एक । सेवा-सुख ॥२७१८॥

---

१ तुझ्यांत मिळून जाऊन. २ पूर्ण समाधानी. ३ स्वत:च ४ कारणावांचून; सहजच. ५ दूर करून.

आतां [1] भलतैसी । आज्ञा करीं मातें । आज्ञापिसी तें तें । आचरीन ॥२७१९॥
निघतां हे बोल । पार्थाचिया वाचे । सुखें देव नाचे । भुलोनियां ॥२७२०॥
मग म्हणे आज । मज [2] विश्वफळा । अर्जुन हा झाला । फलद्रूप ॥२७२१॥
आपुला [3] कुमर । जो का सुधाकर । संपूर्ण साचार । देखोनि तो ॥२७२२॥
आपुली मर्यादा । स्वभावेंकरोन । जाय विसरोन । क्षीर-सिंधु ॥२७२३॥
तैसे कृष्णार्जुन । संवादीं रंगले । एकरूप झाले । देखोनियां ॥२७२४॥
आनंदें तन्मय । होवोनि संजय । रायालागीं काय । म्हणे ऐका ॥२७२५॥
देखें देखें राया । रक्षिलें सुदैवें । कैसें व्यासदेवें । आम्हां दोघां ॥२७२६॥
[4] चर्मचक्षु ते हि । नाहींत तुम्हांसी । परी दिली कैसी । ज्ञानदृष्टि ॥२७२७॥
तुमचा सेवक । अश्वपरीक्षक । सामान्य मी एक । असोनि हि ॥२७२८॥
श्रीहरिपार्थाचा । संवाद हा भला । आम्हां ऐकूं आला । व्यासकृपें ॥२७२९॥
कैसा हा दारुण । युद्धाचा प्रसंग । दोन्ही सैन्यभाग । आपुले च ॥२७३०॥
येथें कोणाचा हि । होवो पराजय । परी जेणें क्षय । स्व-कुळाचा ॥२७३१॥
ऐशा हि संकटीं । व्यासदेवें भला । [5] अनुग्रह केला । आम्हांवरी ॥२७३२॥
कैसा हा उघड । ब्रह्मानंद येथ । आम्हां भोगवीत । व्यासदेव ॥२७३३॥
शीतल स्पर्शोत । चंद्राचे किरण । द्रवे ना पाषाण । परी जैसा ॥२७३४॥
तैसा धृतराष्ट्र । कोरडा च राहे । बोल ऐकोनि हे । संजयाचे ॥२७३५॥
रायाची ती दशा । संजयें देखोन । संवाद-वर्णन । थांबविलें ॥२७३६॥
परी स्वानंदें तो । वेडापिसा झाला । म्हणोनि लागला । पुन्हां बोलों ॥२७३७॥
भुलोनियां गेला । हर्षावेगें तेथ । म्हणोनि बोलत । रायापासीं ॥२७३८॥
एऱ्हवीं हें कांहीं । रायाजोगें नाहीं । निश्चयें हें तो हि । जाणतसे ॥२७३९॥

संजय उवाच–

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥७४॥

मग म्हणे राया । बोलिला जें पार्थ । हर्षला श्रीकांत । ऐकोनि तें ॥२७४०॥

---

१ कोणतीहि. २ विश्वाच्या फळाला-साध्याला (ईश्वराला). ३ मुलगा. ४ डोळे. ५ कृपा.

[१] पूर्वापर-नामें । वेगळे सागर । परी जैसें नीर । एक चि तें ॥२७४१॥
तैसे कृष्णार्जुन । देहें जरी भिन्न । संवादीं संपूर्ण । एकरूप ॥२७४२॥
ठेवितां दर्पण । सन्मुख दर्पणा । पाहती आपणा । एकमेकीं ॥२७४३॥
तैसा देवासवें । देवाचिया ठायीं । आपणातें पाही । पंडुसुत ॥२७४४॥
आणि देव तो हि । पांडवासहित । पांडवीं पहात । आपणासी ॥२७४५॥
नित्य-स्वरूपीं ज्या । देव-भक्तांसाठीं । पाहे जगजेठी । अवकाश ॥२७४६॥
त्या चि स्वरूपांत । पार्थ [२] गुडाकेश । पाहे अवकाश । दोघांतें हि ॥२७४७॥
आणिक कांहीं च । नाहीं दोघांविणें । दोघे एकपणें । नांदती ते ॥२७४८॥
आतां प्रश्नोत्तरें । कैसीं घडतील । मोडोनि जाईल । जरी द्वैत ॥२७४९॥
आणि जरी द्वैत । राहिलें तैसेंच । तरी कैचें साच । ऐक्य-सुख ? ॥२७५०॥
ऐसें दुजेपणीं । बोलतां जो पूर्ण । टाकितो गिळोन । भेदालागीं ॥२७५१॥
संवाद तो ऐसा । श्रीहरी-पार्थाचा । ऐकिला मीं साचा । थोर भाग्यें ॥२७५२॥
समोरासमोर । ठेवितां दर्पण । पाहे कोणा कोण । ऐसें कल्पूं ? ॥२७५३॥
दीपापुढें दीप । ठेवितां आणिक । तेथें प्रकाशक । कोण कोणा ? ॥२७५४॥
किंवा कोण कोणा । प्रकाशिता होय । सूर्यापुढें सूर्य । उगवतां ? ॥२७५५॥
तैसे संवादीं ते । पावले एकता । नये [३] निर्धारितां । स्थिति त्यांची ॥२७५६॥
उदका उदक । भेटावया पाहे । मध्यें उभें राहे । जरी मीठ ॥२७५७॥
तरी क्षणाचा हि । न लागतां वेळ । जळ चि केवळ । होय त्याचें ॥२७५८॥
श्रीहरि-पार्थाचा । तैसा येथें भला । संवाद जो झाला । [४] अनिर्वाच्य ॥२७५९॥
तयाचा विचार । आठवितां मनीं । तन्मय होवोनि । गेलों मी हि ॥२७६०॥
ऐसें तो संजय । म्हणे ना जों तेथें । येवोनि भरतें । सात्त्विकांचें ॥२७६१॥
तेणें देहभान । गेलें हारपोन । तयासी मी कोण । आठवे ना ॥२७६२॥
अंगावरी जों जों । उठती रोमांच । शरीर संकोच । पावों लागे ॥२७६३॥
एकला चि कंप । जिंकी स्तंभ स्वेद । अभेद-आनंद । स्पर्श होतां ॥२७६४॥
दृष्टीलागीं फुटे । प्रेमाचा पाझर । नव्हे ती साचार । अश्रुधारां ॥२७६५॥

---

१ पूर्वेचा-पश्चिमेचा. २ अर्जुन. ३ ठरवितां; वर्णन करितां. ४ शब्दांनीं वर्णितां येणार नाहीं असें.

नेणों काय पोटीं । मावे ना म्हणोन । सद्गद होवोन । कंठ त्याचा ।।२७६६।।
उमटे ना शब्द । विवर्णता येत । ऐसी स्थिति होत । एकाएकीं ।।२७६७।।
ऐसे अष्ट भाव । जागृत होवोन । पडतां चि मौन । तयालागीं ।।२७६८।।
संवादसुखाचा । जणूं चव्हाटा च । झाला वाटे साच । संजय तो ।।२७६९।।
ऐसी च अद्भुत । सुखाची त्या [१]जाति । लाभे जेणें शांति । आपोआप ।।२७७०।।
तेणें योगें मग । लाधली मागुती । निजदेहस्मृति । संजयासी ।।२७७१।।

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ।
योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ।।७५।।

स्वानंदाचा भर । ऐसा ओसरतां । म्हणे तो मागुता । [२]रायालागीं ।।२७७२।।
नसे चि जें ठावें । उपनिषदांतें । व्यासप्रसादें तें । ऐकिलें मीं ।।२७७३।।
कथा गीतेची ही । ऐकतां बरवी । माझें [३]ब्रह्मभावीं । ऐक्य झालें ।।२७७४।।
गेलें हारपोन । माझें मीतूंपण । अज्ञान संपूर्ण । नष्ट झालें ।।२७७५।।
सर्व हि योगांचें । जें का [४]प्राप्यस्थान । ऐसा जो श्रीकृष्ण । परमात्मा ।।२७७६।।
तयाचें भाषण । व्यासकृपें मज । सुलभ सहज । झालें आज ।।२७७७।।
पार्थाचिया मिषें । आपण चि दुजें । होवोनि सहजें । पार्थरूप ।।२७७८।।
स्वानंदासाठीं च । बोलिले जें देव । व्यासकृपें सर्व । ऐकिलें तें ।।२७७९।।
सामर्थ्य स्वतंत्र । ऐसें सद्गुरूचें । काय [५]वानूं वाचे । कौरवेशा ।।२७८०।।

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ।।७६।।

रत्नप्रभा जैसी । रत्नाचिया ठायीं । झांकोळीत येई । रत्नालागीं ।।२७८१।।
बोलूं जातां तैसा । विस्मयें संजय । स्वरूपीं तन्मय । होय पुन्हां ।।२७८२।।
स्फटिकासारखीं । सरोवरें घट्ट । चंद्रोदयीं होत । हिमालयीं ।।२७८३।।
परी सूर्योदय । होतां मागुती तीं । पाझरों लागती । मग जैसीं ।।२७८४।।
तैसा पुन्हां येतां । देहभानावरी । आठवी अंतरीं । संवाद तो ।।२७८५।।
तों चि पडे पुन्हां । देहाची विस्मृति । ऐसी झाली स्थिति । संजयाची ।।२७८६।।

४५

---

१ जात; प्रकार. २ धृतराष्ट्र राजाला. ३ ब्रह्मभावनेंत. ४ ध्येय; फल. ५ किती वाखाणूं ?

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुन:पुन: ।।७७।।

उठोनि तो मग । रायालागीं बोले । कैसें राहवलें । स्वस्थ तुम्हां ।।२७८७।।
पाहोनि हरीचें । विश्वरूप थोर । [१] आनंद-निर्भर । नाहीं झालां ।।२७८८।।
न पाहतां दिसे । नाहींपणें असे । चुकवूं तें कैसें । रूप आतां ।।२७८९।।
विसरावें तरी । पडे ना विसर । रूप वारंवार । आठवे तें ।।२७९०।।
देखोनि तें रूप । कराया आश्चर्य । तेथें उरे काय । दुजेपण ! ।।२७९१।।
मज हि सकट । विश्व हें संपूर्ण । जातसे वाहोन । महापूरीं ।।२७९२।।
ऐसा कृष्णार्जुन–। संवाद-संगम । पावन परम । असे जो का ।।२७९३।।
तेथें भक्ति-भावें । करोनियां स्नान । [२] देई तिळदान । [२] अहंतेचें ।।२७९४।।
मग सांवरें ना । स्वानंद म्हणोन । अद्भुत स्फुंदन । करूं लागे ।।२७९५।।
प्रेमानंदें आला । दाटोनियां गळा । म्हणे वेळोवेळां । कृष्ण कृष्ण ! ।।२७९६।।
परी अंतर्बाह्य । अंध कौरवेश । कैसें हें तयास । आकळावें ।।२७९७।।
म्हणोनि अवस्था । संजयाची कां ही । ऐसें जंव कांहीं । कल्पूं जाय ।।२७९८।।
तंव तें स्वानंद–। सुख लवलाहीं । आपल्या चि ठायीं । जिरवोनि ।।२७९९।।
झाला अनावर । सात्त्विकांचा वेग । तो हि तेणें मग । आवरिला ।।२८००।।
संग्राम-वृत्तांत । सांगावया येथ । तुज बैसवीत । व्यासदेव ।।२८०१।।
सांडोनि तें ऐसा । स्फुंदतोसि काय । ऐसें म्हणे राय । तिये वेळीं ।।२८०२।।
व्यासमुनींचा तो । न जाणतां हेतु । कां हें बोलसी तूं । [३] अप्रसंगें ।।२८०३।।
राजमंदिरांत । ठेवितां भिल्लास । दाही दिशा ओस । भासती त्या ।।२८०४।।
नातरी [४] मार्तंड । येतां उदयासी । [५] निशाचरां जैसी । रात्र होय ।।२८०५।।
जेथींचें महत्त्व । जया नाहीं ठावें । तेणें तें म्हणावें । विपरीत ।।२८०६।।
म्हणोनि तो राव । संजयातें म्हणे । कां गा हें बोलणें । ऐशा वेळीं ।।२८०७।।
तरी कुरुक्षेत्रीं । अत्यंत दारुण । प्रस्तुत जें रण । मांडलेंसे ।।२८०८।।
तया रणीं अंतीं । विजयश्री माळ । कोणातें घालील । तें चि सांग ।।२८०९।।

---

१ आनंदानें भरलेले. २ अहंकाराचा त्याग केला. ३ भलत्या वेळीं भलतेंच. ४ सूर्य. ५ पिशाच्चांना; घुबडांना.

एऱ्हवीं आम्हांतें । हें चि वाटे एक । प्रतापें अधिक । दुर्योधन ॥२८१०॥
पांडवांचें दळ । पाहूं जातां तरी । दिढीनें तें भारी । असे ह्याचें ॥२८११॥
म्हणोनि विजय । दुर्योधनाचा च । ऐसें मत साच । आमुचें गा ॥२८१२॥
तरी नेणों कैसें । तुझें तें भाकित । सांग आम्हां येथ । असे तैसें ॥२८१३॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥७८॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम
अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

ऐकोनि हे बोल । संजय तो म्हणे । भाकित मी नेणें । दोघांचें हि ॥२८१४॥
परी आयुष्याची । दोरी बळकट । तेथें [१] जिणें स्पष्ट । [२] जाणों ये हें ॥२८१५॥
चंद्र तेथें [३] जोत्स्ना । शंभु तेथें [४] सती । संत तेथें वस्ती । विवेकाची ॥२८१६॥
सौजन्य तें जेथें । तेथें सोयरीक । राव तेथें देख । सैन्य जैसें ॥२८१७॥
नातरी [५] अनल । तेथें दाहकता । सिद्ध स्वभावतां । असे जैसी ॥२८१८॥
दया तेथें धर्म । धर्मीं [६] सुखागम । सुखीं पुरुषोत्तम । असे जैसा ॥२८१९॥
वसंतीं उद्यानें । उद्यानांत फुलें । फूल तेथें मेळे । भ्रमरांचे ॥२८२०॥
गुरु तेथें ज्ञान । ज्ञानीं आत्मप्राप्ति । आत्मलाभीं शांति । असे जैसी ॥२८२१॥
भाग्यीं सुखभोग । सुखभोगीं हर्ष । हें असो प्रकाश । रवि तेथें ॥२८२२॥
तैसे ज्याच्या योगें । चारी पुरुषार्थ । सर्वथा सनाथ । होती राजा ॥२८२३॥
तो श्रीकृष्णदेव । जगन्नाथ जेथें । देवी लक्ष्मी तेथें । राहे नित्य ॥२८२४॥
आणि जयापाशीं । लक्ष्मी जगन्माता । आपुलिया कान्ता–। सवें राहे ॥२८२५॥
तयाचिया घरीं । कां न राबाव्यात । अणिमादि अष्ट । महासिद्धि ? ॥२८२६॥
ऐसीं मायबापें । लाभलीं जयासी । तयाचिया देशीं । वृक्ष जे का ॥२८२७॥
कल्पतरूसी कां । तयांनीं सहज । मारोनियां पैज । जिंकूं नये ? ॥२८२८॥
आणि जे पाषाण । तेथील आघवे । ते हि कां न व्हावे । चिंतामणि ? ॥२८२९॥

---

१ जगणें. २ जाणतां येतें. ३ चांदणें. ४ पार्वती (दशकन्या). ५ अग्नि. ६ सुखप्राप्ति; सुखाचें आगमन.

तयाचिया देशीं । जो जो भूमिभाग । तो तो सुवर्णांग । कां न व्हावा ? ॥२८३०॥
तयाचिया गांवीं । नद्या हि पावन । अमृतें भरोन । कां न जाव्या ? ॥२८३१॥
असे काय तेथें । नवल साचार । करोनि विचार । पाहें राजा ॥२८३२॥
तयामुखें [१] स्वैर । निघती जे शब्द । सुखें म्हणों वेद । तयांलागीं ॥२८३३॥
सदेह ते सच्चिद्–। आनंदस्वरूप । कां न आपोआप । व्हावे सांग ॥२८३४॥
देव तो श्रीकृष्ण । जयाचा जनक । जननी ती देख । रमादेवी ॥२८३५॥
स्वर्ग आणि मोक्ष । हीं जीं पदें दोन । होती तीं स्वाधीन । तयाचिया ॥२८३६॥
म्हणोनि जयाचा । पाठिराखा देव । झाला स्वयमेव । रमाकांत ॥२८३७॥
तेथें सर्व सिद्धि । मूर्तिमंत देख । नेणें मी आणिक । दुजें कांहीं ॥२८३८॥
[२] अब्धीचा च मेघ । परी उपयोग । अब्धीहून चांग । त्याचा जैसा ॥२८३९॥
तैसा देवाचा च । पार्थ भक्त भला । परी तो [३] आगळा । देवाहून ॥२८४०॥
जरी सुवर्णत्व । देवोनि लोहास । होतसे परीस । दीक्षागुरु ॥२८४१॥
तरी सुवर्ण चि । होय उपयोगी । जैसें जगालागीं । पोसावया ॥२८४२॥
येथें गुरुत्वाचा । कमीपणा होई । ऐसें नको कांहीं । मानावया ॥२८४३॥
दीपाचिया रूपें । अग्नि जैसें साच । तेज आपुलें च । प्रकाशितो ॥२८४४॥
तैसा देवाच्या च । प्रसादेंकरोन । पार्थ देवाहून । बळवंत ॥२८४५॥
स्तुति भक्ताची च । देवालागीं रुचे । ऐसें ह्या स्तुतीचें । मोठेपण ॥२८४६॥
पुत्रें सर्वगुणीं । जिंकावें आपणा । हें चि रुचे मना । पितयाच्या ॥२८४७॥
तैसा स्वत:हून । श्रेष्ठ व्हावा पार्थ । पुरला मनोरथ । देवाचा हा ॥२८४८॥
काय सांगूं फार । कृष्णकृपायुक्त । [४] साक्षेपें झुंजत । पार्थ जेथें ॥२८४९॥
तो चि पक्ष होय । विजयासी जागा । संदेह वाउगा । नको येथें ॥२८५०॥
नाहीं जरी झाला । तयाचा विजय । तरी व्यर्थ होय । विजयत्व ॥२८५१॥
म्हणोनियां लक्ष्मी । आणि लक्ष्मीकांत । तेविं पंडुसुत । असे जेथें ॥२८५२॥
तेथें नि:संशय । राहे [५] अभ्युदय । संपूर्ण विजय । साच तेथें ॥२८५३॥
जरी भरंवसा । व्यासांचिया ठायीं । तरी बोल पाहीं । अढळ हें ॥२८५४॥

---

१ वाटेल तसे; कोणतेही. २ समुद्राचा. ३ श्रेष्ठ; विशेष. ४ सावधपणानें. ५ ऐहिक उत्कर्ष–भरभराट.

रमेसवें जेथें । वसे रमानाथ । आणि भक्तश्रेष्ठ । पार्थ जेथें ॥२८५५॥
तेथें नित्य नांदे । सुख आणि शांति । आणि होय प्राप्ति । मांगल्याची ॥२८५६॥
जरी अन्यथा हें । होईल भविष्य । तरी नव्हें शिष्य । व्यासांचा मी ॥२८५७॥
ऐसें रायालागीं । बोलिला गर्जोन । बाहू उभारून । संजय तो ॥२८५८॥
एका श्लोकीं ऐसें । भारताचें सार । संजयें साचार । सांगितलें ॥२८५९॥
केवढा अफाट । नेणों असे अग्नि । परी पेटवोनि । वात एक ॥२८६०॥
फेडावा अंधार । सूर्यास्तीं जो झाला । तैसें तो बोलिला । सार येथें ॥२८६१॥
साच पाहूं जातां । वेद ते अनंत । तयाचें भारत । सव्वा लक्ष ॥२८६२॥
भारताचें सार–। सर्वस्व ही गीता । गीतेच्याहि [१]सातां । शतांमाजीं ॥२८६३॥
शेवटचा श्लोक । इत्यर्थ साचार । जो का [२]पूर्णोद्गार । संजयाचा ॥२८६४॥
एका चि ह्या श्लोकीं । ज्याचा एकभाव । तेणें विद्या सर्व । आकळिली ॥२८६५॥
करिती धारण । सप्तशत श्लोकां । ऐसीं पदें देखा । गीतेचीं हीं ॥२८६६॥
पदें म्हणों कीं हें । परमामृत साचें । जणूं आकाशींचें । गीतारूपी ॥२८६७॥
किंवा गीतारूपी । आत्मराजसभे । जणूं केले उभे । स्तंभ चि हे ॥२८६८॥
सप्तशतीं मंत्रीं । प्रतिपाद्य साच । गीता देवता च । भगवती ॥२८६९॥
वाटे मोहरूपी । [३]महिषाचा वध । करोनि आनंद । पावलीसे ॥२८७०॥
कायावाचामनें । म्हणोनि जो कोणी । राहील होवोनि । भक्त हिचा ॥२८७१॥
तयासी ही देवी । चक्रवर्तीपद । देईल स्वानंद–। साम्राज्याचें ॥२८७२॥
नातरी अविद्या–। रूपी अंधारासी । पैजें दूरदेशीं । घालविते ॥२८७३॥
ऐसे सातशें हे । श्लोकरूपी सूर्य । प्रकटिता होय । कृष्णदेव ॥२८७४॥
किंवा आक्रमितां । संसाराचा पंथ । तेथ विश्रांत्यर्थ । श्रांतजीवां ॥२८७५॥
श्लोकाक्षररूपी । द्राक्षलते भली । वाटे गीता झाली । मांडव ही ॥२८७६॥
जेथें भाग्यवंत । [४]संत-अलि-कुळें । सेविती कमळें । श्लोकरूपी ॥२८७७॥
तया कृष्णरूप । सरोवरीं गीता । बहरली लता । ऐसें वाटे ॥२८७८॥
नव्हेत कीं श्लोक । मज वाटे स्पष्ट । वाखाणिते भाट । गीतेचे हे ॥२८७९॥

---

१ सातशे श्लोकांत.　२ तृप्तीचें-निश्चयाचें-बोलणे.　३ महिषासुराचा नाश.　४ संत हेच भुंग्यांचे समुदाय.

ना तरी [1] आवार । सातशें श्लोकांचें । करोनि हें साचें । मनोहारी ॥२८८०॥
वाटे गीतारूप । नगरींत भलीं । राहावया आलीं । सर्व शास्त्रें ॥२८८१॥
किंवा प्रिया गीता । प्रेमें उल्हासून । बाहू पसरोन । श्लोकरूपी ॥२८८२॥
परमात्मरूपी । निज-वल्लभास । आली भेटायास । ऐसें वाटे ॥२८८३॥
ना तरी हे श्लोक । तरंग साचार । गीतारूपी क्षीर-। सागराचे ॥२८८४॥
किंवा गीतारूपी । [2] पद्मिनी-पराग । सेविते हे भृंग । ऐसें वाटे ॥२८८५॥
किंवा गीतारूपी । रथाचे हे चांग । वाटती [3] तुरंग । श्रीहरीचे ॥२८८६॥
* नर-अवतार । मूर्तिमंत पार्थ । झाला तो * सिंहस्थ । म्हणोनियां ॥२८८७॥
श्लोकरूपी सर्व । तीर्थांचा हा मेळा । गंगेसी मिळाला । गीतारूपी ॥२८८८॥
एक एक श्लोक । चिंतामणि वाटे । देई जो चित्तातें । ब्रह्मलाभ ॥२८८९॥
किंवा कल्पवृक्ष । वाटती हे श्लोक । निर्विकल्पसुख-। फळदाते ॥२८९०॥
ह्यापरी गीतेचे । सातशें हे श्लोक । एकाहूनि एक । आगळे चि ॥२८९१॥
म्हणोनि त्यांतून । आगळा म्हणोन । निवडावा कोण । वर्णावया ? ॥२८९२॥
अमृताब्धिमाजीं । खोल वा उथळ । करूं का येईल । भेद ऐसा ? ॥२८९३॥
म्हणूं ये का सूर्य । धाकटा वडील । दीपक मागील । कीं आधींचा ? ॥२८९४॥
कामधेनूठायीं । पाडशी वा तान्ही । ऐसा भेद कोणी । करी काय ? ॥२८९५॥
कल्पवृक्षाचिया । पुष्पांमाजीं जैसा । नवीं जुनीं ऐसा । भेद नाहीं ॥२८९६॥
तैसा नसे श्लोकीं । [4] आदिम [5] अंतिम । उत्तम मध्यम । ऐसा भेद ॥२८९७॥
उत्कृष्ट निकृष्ट । ऐसा नसे भेद । कासया हें सिद्ध । करूं जावें ॥२८९८॥
काय सांगूं फार । साच पाहूं जातां । वाच्यवाचकता । नाहीं येथें ॥२८९९॥
वाच्यवाचक तो । श्रीहरी च एक । असें हें ठाऊक । कोणासी हि ॥२९००॥
येथें अर्थज्ञानें । लाभतें जें फळ । मिळे तें केवळ । पठणें हि ॥२९०१॥
होय एकरूप । वाच्यवाचकत्व । आगळें महत्त्व । शास्त्राचें ह्या ॥२९०२॥
आतां समर्थन । करावया काय । उरला विषय । सांगा मज ॥२९०३॥
असे गीता जाणा । [6] साजिरी गोमटी । वाङ्मयी ही मूर्ति । श्रीहरीची ॥२९०४॥

---

१ मजबूत कुंपण. २ कमळांतील केसर. ३ घोडे. ४ आरंभींचा. ५ शेवटचा. ६ सुंदर.

इतर तीं शास्त्रें । देती अर्थज्ञान । मग [१] प्रयोजन । नुरे त्यांचें ।।२९०५।।
तैसें नव्हें; परी । आगळें त्याहून । शास्त्र हें संपूर्ण । परब्रह्म ।।२९०६।।
सर्व विश्वाची ह्या । येवोनियां दया । सोपा करोनियां । ब्रह्मानंद ।।२९०७।।
देवें कैसा देखा । केलासे प्रकट । करोनि निमित्त । अर्जुनाचें ।।२९०८।।
चकोराच्या मिषें । चंद्र कलावंत । शांत करी [२] तप्त । त्रि-लोकातें ।।२९०९।।
किंवा [३] कळिकाळ–। ज्वरें जे पीडित । तयां दुःखमुक्त । करावया ।।२९१०।।
गंगौघ तो खालीं । सोडिला [४] गिरीशें । * गौतमाच्या मिषें । जैशा रीती ।।२९११।।
तैसें पार्थालागीं । वांसरूं करोन । माधवें होवोन । स्वयें गाय ।।२९१२।।
जगासी पुरेल । एवढें हें भलें । दुभतें दिधलें । गीतारूप ।।२९१३।।
जीवेंभावें येथें । जरी बुडी द्याल । ब्रह्म तें पावाल । सुनिश्चयें ।।२९१४।।
किंवा शास्त्राचें ह्या । पाठमिषें ओल । जरी का लागेल । जिव्हेलागीं ।।२९१५।।
तरी लोहाचिया । एका हि अंशास । जैसा होतां स्पर्श । परिसाचा ।।२९१६।।
लोह तें सर्वांगीं । पावे सुवर्णत्व । तैसें चि ब्रह्मत्व । लाभे येथें ।।२९१७।।
पाठरूपी वाटी । लावितां चि ओठीं । अंगा येई पुष्टी । ब्रह्मत्वाची ।।२९१८।।
न लागो तें ओठीं । पाठाचें हि ओल । परी कान द्याल । जरी येथें ।।२९१९।।
तरी श्रवणें हि । फल-प्राप्ति ती च । श्रेष्ठत्व ऐसें च । शास्त्राचें ह्या ।।२९२०।।
सर्वथा समर्थ । दाता जैसा येथें । म्हणे ना कोणातें । नाहीं ऐसें ।।२९२१।।
तैसें मोक्षाविण । दुजें [५] नेदि कांहीं । गीता श्रवणें हि । पाठें अर्थें ।।२९२२।।
म्हणोनि ज्ञात्याची । संगति पाहोन । करावें सेवन । गीतेचें च ।।२९२३।।
करावा तो काय । शास्त्रांचा विस्तार । होय जो इतर । गीतेहून ।।२९२४।।
कृष्णार्जुनांचा हा । [६] स्वच्छंद संवाद । सर्वथा अगाध । आकळाया ।।२९२५।।
परी तो चि केला । स्पष्ट आणि सोपा । व्यासदेवें कृपा । करोनियां ।।२९२६।।
बाळकासी सुखें । घेवों येती ऐसे । घांस देई जैसे । प्रेमें माता ।।२९२७।।
ना तरी चतुरीं । पंख्याचिया द्वारा । अफाट हि वारा । वश केला ।।२९२८।।
तैसें तत्त्व न ये । बोलतां जें शब्दीं । * अनुष्टुप् छंदीं । रचोनि तें ।।२९२९।।

---

* परिशिष्ट पहा. १ जरुरी. २ तापलेल्या. ३ कलि आणि काळ ह्यांच्या पीडेमुळे. ४ शंकरानें. ५ देत नाहीं. ६ मोकळा.

स्त्रियां शूद्रांदिकां । आकळेल भलें । ऐसें सोपें केलें । व्यास-देवें ॥२९३०॥
पडोनि उदक । स्वातिनक्षत्रांत । न होती शिंपांत । जरी मोत्यें ॥२९३१॥
तरी तीं सुंदर । [1] अंगनांच्या अंगा । कैसीं देतीं सांगा । दिव्य शोभा ? ॥२९३२॥
कानासी [2] गोचर । नाद कैसा होता । जरी तो न येता । वाद्यरूपा ? ॥२९३३॥
किंवा पुष्परूप । सुगंध न होता । तरी घेऊं येता । कैसा [3] घ्राणें ? ॥२९३४॥
जिव्हेलागीं गोडी । कैसी कळों येती । जरी पक्वान्नीं ती । राहती ना ? ॥२९३५॥
किंवा दिसे काय । दर्पणावांचोन । नयनें नयन । पाहूं जातां ? ॥२९३६॥
निर्गुण श्रीगुरु । सगुण न होता । भावें कैसा येता । आकळाया ? ॥२९३७॥
तैसें असंख्यात । ब्रह्म मर्यादेंत । न येतें ह्या सप्त-। शत-श्लोकीं ॥२९३८॥
तरी तें कोणातें । प्राप्त होतें येथें । रूपासी न येतें । जरी ऐसें ? ॥२९३९॥
सागराचें पाणी । जरी वाहे मेघ । तरी पाहे जग । मेघासी च ॥२९४०॥
कीं जें अमर्याद । अगाध अनंत । होईल तें प्राप्त । कैसें कोणा ? ॥२९४१॥
ब्रह्म अनिर्वाच्य । रूपासी न येतें । ऐसें सात शतें । श्लोकद्वारा ॥२९४२॥
तरी काना-मुखा-। लागीं त्याचा चांग । घेतां येता भोग । कैशा रीती ? ॥२९४३॥
म्हणोनि श्रीव्यास-। देवाचा हा थोर । झाला उपकार । विश्वावरी ॥२९४४॥
तेणें ग्रंथरूपें । आकारा आणिले । बोल ऐसे भले । श्रीहरीचे ॥२९४५॥
व्यासांचा तो ग्रंथ । विवरोनि येथ । मराठी भाषेंत । आणिला मीं ॥२९४६॥
व्यासादिकांची हि । दिव्य ज्ञानस्फूर्ति । साशंकता वृत्ति । धरी जेथें ॥२९४७॥
ऐसा तो गीतार्थ । दावाया उघड । करीं बडबड । मी हि [4] रंक ॥२९४८॥
परी गीतारूप । शंकर तो भोळा । घाली पुष्पमाळा । व्यासोक्तीची ॥२९४९॥
तरी वाहिलें मीं । जें हें दूर्वादळ । तें हि न म्हणेल । नको ऐसें ॥२९५०॥
[5] शमवाया तृष्णा । क्षीरसिंधुतटीं । समूह लोटती । [6] कुंजरांचे ॥२९५१॥
तेथे चिलटांसी । क्षुल्लक म्हणोन । लावी का लोटोन । क्षीराब्धि तो ॥२९५२॥
गरुड तो करी । आकाशीं उड्डाण । तेथें चि तें सान । पांखरूं हि ॥२९५३॥
राजहंस-गति । विख्यात म्हणोनि । आणिकें का कोणीं । चालूं नये ? ॥२९५४॥

---

१ स्त्रियांच्या. २ कळण्यासारखा. ३ नाकानें. ४ गरीब; सामान्य. ५ तहान भागविण्यास. ६ हत्तीचे.

घागरीएवढें । घागरींत [१] वारी । तैसें चूळभरी । चुळीमाजीं ॥२९५५॥
दिवटीचें तेज । दिवटीएवढें । तैसें चि तें पडे । वातीचें हि ॥२९५६॥
भासे ना तळ्यांत । तळ्याएवढें का । जैसें नभ देखा । सागरांत ॥२९५७॥
तैसे व्यासादिक । महामति थोर । करिती विचार । ग्रंथाचा ह्या ॥२९५८॥
म्हणोनियां आम्ही । घ्यावा मागें पाय । हें तों दिसे काय । सयुक्तिक ? ॥२९५९॥
[२] मंदराएवढीं । आकारें अचाट । जळचरें जेथ । संचरती ॥२९६०॥
तया महार्णवीं । सान सान मासे । ते हि स्वैर जैसे । पोहताती ॥२९६१॥
सूर्यालागीं काय । एकला [३] अरुण । सन्निध म्हणोन । देखतसे ? ॥२९६२॥
पाहूं शके ना का । तयासी मुंगी हि । सुदूर जी राही । भूमितळीं ? ॥२९६३॥
म्हणोनियां आम्हीं । प्राकृतीं गीतार्थ । येथ मराठींत । आणिला जो ॥२९६४॥
आमुचें तें [४]धाष्टर्य । स्वभावें चि [५]युक्त । कैसे अनुचित । म्हणों ये पां ? ॥२९६५॥
बापामागोमाग । जाय जरी मूल । तरी तें पावेल । तें चि स्थळ ॥२९६६॥
व्यासांचा मागोवा । तैसा घेत घेत । वाट विचारीत । भाष्यकारां ॥२९६७॥
अयोग्या हि मज । गीतार्थनिधान । लाधल्यावांचोन । राहे कैसें ? ॥२९६८॥
क्षमा-बळें ज्याच्या । साहतसे भार । धरित्री स्थावर–। जंगमाचा ॥२९६९॥
निशाकांत ज्याचें । लाहोनि अमृत । विश्वालागीं शांत । करीतसे ॥२९७०॥
ज्याच्या अंग-प्रभा–। अंशें प्रभाकर । सर्व हि अंधार । दूर सारी ॥२९७१॥
महार्णवासी हि । लाभे ज्याचें तोय । तोयासी माधुर्य । मिळे ज्याचें ॥२९७२॥
आणि माधुर्यासी । ज्याच्या योगें भलें । सौंदर्य आगळें । प्राप्त होय ॥२९७३॥
ज्याच्या बळें बळ । लाभे पवनास । विस्तारे आकाश । ज्याच्या योगें ॥२९७४॥
ज्याच्या योगें ज्ञाना । आली उज्ज्वलता । झाली प्राप्त सत्ता । सार्वभौम ॥२९७५॥
ज्याच्या योगें चारी । वेद ते [६]सुभाष । सुखासी उल्हास । ज्याच्या योगें ॥२९७६॥
बहु बोलूं काय । ज्याच्या योगें भलें । सारें विश्व आलें । रूपासी हें ॥२९७७॥
सद्गुरु तो माझा । श्रीनिवृत्तिनाथ । उदार समर्थ । ज्ञानमूर्ति ॥२९७८॥
नित्य निरंतर । सर्वां उपकारी । माझ्या हि अंतरीं । करी वास ॥२९७९॥

---

१ पाणी. २ मंदरपर्वतासारखा. ३ सूर्याचा सारथी. ४ धिटाई. ५ योग्य. ६ चांगले बोलके.

आतां अनायासें । सद्गुरूपासोन । प्राप्त झालें ज्ञान । गीतेचें ज्या ॥२९८०॥
जगीं ती साद्यंत । सांगें मराठींत । नवल तें येथ । काय असे ॥२९८१॥
मृत्तिकेची मूर्ति । स्थापोनियां भावें । श्रीगुरूच्या नांवे । रानींवनीं ॥२९८२॥
धनुर्विद्याभ्यास । *एकलव्यें केला । सुविख्यात झाला । त्रिभुवनीं ॥२९८३॥
चंदनाच्या संगें । राहिलीं जीं झाडें । तयांसी हि जोडे । चंदनत्व ॥२९८४॥
नातरी जी छाटी । मानिली वशिष्ठें । स्पर्धा करूं उठे । भास्कराशीं ॥२९८५॥
मग मी तों असें । [1] चित्तें सुसंपन्न । नव्हे [2] अचेतन । छाटीऐसा ॥२९८६॥
वरी करोनियां । कृपावलोकन । आपुलें दे स्थान । शिष्यासी जो ॥२९८७॥
ऐसा तो सद्गुरु । श्रीनिवृत्तिनाथ । होय कृपावंत । स्वामी माझा ॥२९८८॥
आधीं च निर्दोष । जरी दृष्टि होय । त्याहीवरी सूर्य । पाठिराखा ॥२९८९॥
मग त्या दृष्टीसी । वस्तु न दिसेल । ऐसें संभवेल । काय कोठें ? ॥२९९०॥
तैसे श्वासोच्छ्वास । माझे नित्य नवे । ते हि कां न व्हावे । काव्यग्रंथ ? ॥२९९१॥
ज्ञानदेव म्हणे । अशक्य तें काय । जरी कृपा होय । सद्गुरूची ! ॥२९९२॥
सद्गुरूची कृपा । म्हणोनि गीतार्थ । मराठींत स्पष्ट । सांगितला ॥२९९३॥
मराठी ही टीका । नव्हे [3] एकदेशी । व्यापक सर्वांशीं । परिपूर्ण ॥२९९४॥
मूळ गीताश्लोक । संस्कृतामधून । आधीं विवरोन । पदान्तरीं ॥२९९५॥
मग वाचील हा । माझा टीकाग्रंथ । तरी तो गीतार्थ । खुलवील ॥२९९६॥
किंवा संस्कृतांत । न सांगतां अर्थ । वाचिली भावार्थ–। दीपिका ही ॥२९९७॥
तरी संस्कृतांत । गीतार्थ जो सांगे । तयासी हि मागें । सारितां ये ॥२९९८॥
[4] सुंदरांगीं जेव्हां । नसे अलंकार । मोकळा शृंगार । म्हणों तेव्हां ॥२९९९॥
मग तो चि तेथें । करितां धारण । उचित त्याहून । दुजें काय ? ॥३०००॥
किंवा स्वाभाविक । गुणें जैशा रीती । भूषवितें मोती । सुवर्णातें ॥३००१॥
आणि तयाविण । मोकळें राहिलें । तरी हि तें खुले । स्वरूपें चि ॥३००२॥
रिघतां वसंत । जैसीं गरगरीत । फुलें शोभिवंत । मोगरीचीं ॥३००३॥
असोत गुंफिलीं । किंवा मोकळीं च । सुगंधत्वें साच । सारखीं च ॥३००४॥

---

*परिशिष्ट पहा. १ चांगले मन असलेला. २ निर्जीव. ३ संकुचित विचाराची. ४ सुंदर माणसाच्या अंगावर.

तैसे मूळ श्लोक । गावोनियां मग । वाचितां हा चांग । टीकाग्रंथ ।।३००५।।
जैसा भरे रंग । तैसा चि तो देखा । नुसती च टीका । वाचितां ही ।।३००६।।
दुणा लाभदाता । ऐसा काव्यग्रंथ । रचिला हा येथ । ओंवीबद्ध ।।३००७।।
आबालसुबोध । ओंवीछंदामाजीं । गुंफिला जो आजी । टीकाग्रंथ ।।३००८।।
तया ग्रंथांतील । अक्षरांसी भली । रसाळता आली । ब्रह्मरसें ।।३००९।।
[१] फुलावेरीं काय । चंदनें थांबावें । तेव्हां चि पावावें । सुगंधत्व ? ।।३०१०।।
तैसा हा प्रबंध । ध्यानाचिया आधीं । आणितो समाधि । श्रवणें चि ।।३०११।।
होतां चि श्रवण । मग जीवेंभावें । तें चि तें ऐकावें । ऐसें वाटे ।।३०१२।।
नको जावयास । शोधाया पांडित्य । वाचितां हा नित्य । टीकाग्रंथ ।।३०१३।।
कोण आठवण । करी अमृताची । चाखितां च रुचि । ग्रंथाची ह्या ।।३०१४।।
स्फुरलें हें काव्य । सहजें म्हणोन । विश्रांतीचें स्थान । झालें सर्वां ।।३०१५।।
जिंकी मननास । एकलें श्रवण । आतां पुसे कोण । [२] निदिध्यासा ! ।।३०१६।।
येथें कोणासी हि । श्रवणें चि भोग । घडेल अव्यंग । स्वानंदाचा ।।३०१७।।
सर्व इंद्रियांतें । देईल पोषण । एकलें श्रवण । ग्रंथाचें ह्या ।।३०१८।।
आपुल्या सामर्थ्यें । चंद्रातें भोगून । चकोर सुजाण । ठरे जरी ।।३०१९।।
तरी त्या शीतल । चंद्राचा प्रकाश । पाहिजे तयास । लाभे जैसा ।।३०२०।।
तैसी ज्याची वृत्ति । झाली अंतर्मुख । शास्त्र आध्यात्मिक । त्यासी च हें ।।३०२१।।
परी शब्दांची हि । चातुरी अपूर्व । तोषवील सर्व । लोकांलागीं ।।३०२२।।
ऐसें श्रीसद्गुरु । निवृत्तिनाथाचें । श्रेष्ठत्व हें साचें । रूपा आलें ।।३०२३।।
ग्रंथ नव्हे हें तों । ओतलें अपूर्व । कृपेचें वैभव । श्रीगुरूच्या ।।३०२४।।
क्षीरसिंधुतटीं । शिव आदिनाथ । [३] कर्ण-कुहरांत । भवानीच्या ।।३०२५।।
नेणों केव्हां झाला । सांगता हें ज्ञान । उत्तम पावन । मोक्षदायी ।।३०२६।।
तें चि क्षीरार्णवीं । मत्स्येंद्रासी प्राप्त । [४] मत्स्योदरीं गुप्त । होता जो का ।।३०२७।।
मग हस्तपाद–। रहित * चौरंगी । होता [५] सप्तशृंगीं । बैसला जो ।।३०२८।।
तयालागीं होतां । मत्स्येंद्र-दर्शन । सर्वांगीं संपूर्ण । जाहला तो ।।३०२९।।

---

१ फुलें येईपर्यंत. २ सतत चिंतन करणें. ३ कानांत. ४ माशाच्या पोटांत. ५ ह्या नांवाच्या डोंगरावर.

अखंड समाधि । भोगावी आपण । अंतरीं धरोन । इच्छा ऐसी ।।३०३०।।
मग मत्स्येन्द्रें ती । योगज्ञानखूण । गोरक्षालागोन । सांगितली ।।३०३१।।
असे जो [1] विषय–। विध्वंसनीं शूर । पद्मसरोवर । योगरूपी ।।३०३२।।
तया गोरक्षातें । मत्स्येंद्रें तें भलें । राज्यैश्वर्य दिलें । समाधीचें ।।३०३३।।
शंकरापासोन । परंपराप्राप्त । ऐसें हें अद्वैत–। आनंदाचें ।।३०३४।।
वैभव अपार । [2] ओपिलें संपूर्ण । गहिनीलागोन । श्रीगोरक्षें ।।३०३५।।
मग देखोनियां । आला कलिकाळ । गिळीत सकळ । जीवांलागीं ।।३०३६।।
श्रीगैनींकडोन । निवृत्तिनाथांस । मिळाला [3] आदेश । देखा ऐसा ।।३०३७।।
कीं जें आदिगुरु । शंकरापासोन । आम्हां योगज्ञान । लाधलें हें ।।३०३८।।
परंपराप्राप्त । सर्व तें घेवोन । आमुच्याकडोन । मग तूं हि ।।३०३९।।
कळिकाळग्रस्त । जीवां सर्वां परी । सोडवीं सत्वरीं । दु:खांतून ।।३०४०।।
येतां वर्षाकाळ । मेघ ते साचार । करिती अपार । वृष्टि जैसी ।।३०४१।।
तैसा तो आधीं च । दयाळु विशेष । त्यांत हि आदेश । श्रीगुरूचा ।।३०४२।।
मग भवदु:खें । जाहले जे दीन । करुणा येवोन । जीवांची त्या ।।३०४३।।
सद्गुरु दयाळ । श्रीनिवृत्तिनाथ । करोनि निमित्त । गीतार्थाचें ।।३०४४।।
वर्षले अद्भुत । ब्रह्मरस जो का । तो चि तो हा देखा । टीकाग्रंथ ।।३०४५।।
तेथें उत्कंठित । चातक मी झालों । म्हणोनि पावलों । यश ऐसें ।।३०४६।।
ऐसें गुरुकृपें । लाधलें गहन । समाधिनिधान । आपुलें जें ।।३०४७।।
तें चि ग्रंथरूपें । रचोनि आइतें । श्रीनिवृत्तिनाथें । दिलें मज ।।३०४८।।
येऱ्हवीं मी कांहीं । पढें ना वाचीं ना । सेवा हि जाणें ना । सद्गुरूची ।।३०४९।।
ऐशा मज असे । योग्यता कोठोन । गीतार्थ कथन । करावया ? ।।३०५०।।
परी गुरुनाथें । साच माझ्या हातें । रक्षिलें जगातें । ग्रंथमिषें ।।३०५१।।
सद्गुरूची आज्ञा । म्हणोनि ह्या ठायीं । उणें पुरें कांहीं । बोलिलों जें ।।३०५२।।
विनंति ही पायीं । अहो श्रोतेजन । माउली होवोन । [4] सहावें तें ।।३०५३।।
नेणें कैसा रंग । भरावा सिद्धान्तीं । नाहीं माझी गति । साहित्यांत ।।३०५४।।

---

१ विषयांचा नाश (त्याग) करण्यांत. २ दिलें, हवाली केलें. ३ संदेश; आज्ञा. ४ मानून घ्यावे.

नेणे अलंकार । नेणें शब्दसिद्धि । मी तों बालबुद्धि । [१] अप्रवीण ॥३०५५॥
बाहुलें तें जैसें । नाचे सूत्राधीन । तैसा मी स्वाधीन । श्रीगुरूच्या ॥३०५६॥
मजलागीं पुढें । करोनियां साच । बोलिला हें तो च । माझ्या मुखें ॥३०५७॥
म्हणोनि क्षमावे । आतां गुण-दोष । कासया विशेष । प्रार्थावें हें ? ॥३०५८॥
स्वामींनीं च केला । ग्रंथ हा निर्माण । निमित्त करोन । मजलागीं ॥३०५९॥
आणि तुम्हां संत–। सज्जनांचे सभे । राहिल जें उभें । [२] न्यूनपणें ॥३०६०॥
तयासी पूर्णत्व । लाभेल ना साच । तरी तुम्हासी च । [३] कोपों लोभें ॥३०६१॥
परिसाच्या स्पर्शें । लोह लोहत्वातें । मुकेना तरी तें । उणें कोणा ? ॥३०६२॥
वहाळवोहळें । एक चि करावें । जावोनि मिळावें । गंगेलागीं ॥३०६३॥
मग गंगारूप । जरी न तो होय । तरी म्हणों काय । दोष त्याचा ? ॥३०६४॥
म्हणोनि मी तुम्हां । संतांच्या चरणीं । [४] पातलों येवोनि । थोर भाग्यें ॥३०६५॥
आतां मज काय । न्यूनपण जगीं । संपूर्ण सर्वांगीं । झालों साच ॥३०६६॥
तुम्हां सज्जनांची । झाली मज भेटी । श्रीगुरु-निवृत्ति–। कृपा बळें ॥३०६७॥
तेणें सर्व इच्छा । होवोनियां तृप्त । झालों मी कृतार्थ । स्वभावें चि ॥३०६८॥
अहो तुम्हां संतां–। सारिखें [५] माहेर । लाधलें साचार । म्हणोनियां ॥३०६९॥
गीतार्थव्याख्यानीं । धरिली जी आस । सुखें ती सिद्धीस । गेली ऐसी ॥३०७०॥
शुद्ध सुवर्णाचें । दिव्य भूमि-तळ । सहजें येईल । ओतावया ॥३०७१॥
किंवा चिंतामणि–। रत्नांचे डोंगर । येतील साचार । रचावया ॥३०७२॥
किंवा तारकांचे । करूं येती चंद्र । अमृतें समुद्र । भरूं येती ॥३०७३॥
किंवा दिव्य कल्प–। वृक्षांचें उद्यान । लावणें कठिण । नाहीं येथें ॥३०७४॥
परी एक साच । गुरुकृपेविण । गीतार्थाची खूण । नये हाता ॥३०७५॥
तया गीतार्थातें । असोनि मी मुका । विवरिलें देखा । मराठींत ॥३०७६॥
ऐसा हा अपार । ग्रंथाचा सागर । उतरोनि पार । पावलों मी ॥३०७७॥
कीर्ति विजयाचा । उभारोनि ध्वज । स्वानंदें सहज । नाचें आतां ॥३०७८॥
रचिलें हें थोर । गीतार्थ-मंदिर । कलश सुंदर । चढवोनि ॥३०७९॥

---

१ तरबेज नसलेला. २ कमतरतेनें. ३ प्रेमानें रागावूं. ४ पोंचलो. ५ प्रेमळ आधार.

मग स्थापोनियां । रम्य गाभाऱ्यांत । श्रीगुरुदैवत । पूजिलें मीं ।।३०८०।।
बाळ हिंडे वायां । चुकोनियां वाट । परी निष्कपट । गीतामाय ।।३०८१।।
[1] तुमचिया धर्मे । आज एकदां चि । मायलेंकराची । झाली भेट ।।३०८२।।
तुम्हां सज्जनांचे । थोर उपकार । जाणोनि साचार । बोलिलों हें ।।३०८३।।
म्हणोनि हें कार्य । कैसें म्हणों अल्प । थोर हा संकल्प । सिद्धी गेला ।।३०८४।।
काय सांगूं तुम्हीं । ग्रंथसमाप्तीचा । दाविला हा साचा । सोहाळा जो ।।३०८५।।
तेणें झालें माझें । अहो संतजन । कृतार्थ जीवन । सकळ हि ।।३०८६।।
ठेवोनियां तुम्हां-। ठायीं भरंवसा । धरियेल्या आशा ।। ज्या ज्या येथें ।।३०८७।।
त्या त्या सकळ हि । पुरवोनि आज । सुखी केलें मज । तुम्हीं संतीं ।।३०८८।।
तुम्हीं संतीं मज । धरोनियां हातीं । दुजी ग्रंथसृष्टि । केली जी ही ।।३०८९।।
पाहोनि ती ऐसी । थोर नवलाई । विश्वामित्रातें हि । हांसूं आम्ही ।।३०९०।।
निर्मिली ती तेणें । त्रिशंकुकारणें । आणावया उणें । विधात्यासी ।।३०९१।।
परी ती समूळ । जाणा नाशिवंत । नव्हे तैसा ग्रंथ । विनाशी हा ।।३०९२।।
उपमन्यूसाठीं । देव सदाशिव । लोभें क्षीरार्णव । निर्मी जरी ।।३०९३।।
परी तो हि पात्र । उपमेसी नोहे । [2] विषगर्भ आहे । म्हणोनियां ।।३०९४।।
अघोर अंधार-। जो का निशाचर । सर्व चराचर । गिळूं पाहे ।।३०९५।।
तया अंधारासी । सूर्य तो निवारी । देवोनियां परी । ताप जगा ।।३०९६।।
वेंचोनि चांदणें । चंद्र निशानाथ । तप्त जगा शांत । करी जरी ।।३०९७।।
परी कलंकित । असे तो म्हणोन । उपमेसी हीन । वाटे येथें ।।३०९८।।
म्हणोनि जो तुम्हीं । संतजनीं थोर । केला उपकार । ग्रंथरूपी ।।३०९९।।
तयासी त्रैलोक्यीं । नाहीं उपमा च ।[3] निस्तुल तो साच । ऐसें वाटे ।।३१००।।
कृपा तुमची च । बहु बोलूं काय । म्हणोनि ही होय । ग्रंथसिद्धि ।।३१०१।।
नित्य सर्वभावें । सेवावें तुम्हांतें । उरे मज येथें । हें चि एक ।।३१०२।।
आतां व्हावा तोष । विश्वात्मका देवा । देखोनि बरवा । वाग्यज्ञ हा ।।३१०३।।
मग तेणें देवें । द्यावें संतोषून । प्रसादाचें दान । हें चि मज ।।३१०४।।

---

१ तुमच्या कृपेनें. २ पोटांत विषय असलेला. ३ कशाबरोबरही तुलना करण्यासारखा नव्हे.

सर्व हि दुष्टांची । सुटो दुष्ट खोडी । वाटो तयां गोडी । सत्कर्मीं च ॥३१०५॥
परस्परांवरी । सर्व हि जीवांची । मैत्री जडो साची । जीवेंभावें ॥३१०६॥
उगवूं दे विश्वीं । [1]स्वधर्म-भास्कर । लोपूं दे अंधार । पातकाचा ॥३१०७॥
करितील प्राणी । जी जी वांछा येथें । प्राप्त होवो त्यांतें । तें तें सर्व ॥३१०८॥
करीत वर्षाव । सर्वकल्याणाचा । ईश्वरनिष्ठांचा । समुदाय ॥३१०९॥
सदा सर्वकाळ । सर्वत्र ह्या जगीं । [2]भूतमात्रालागीं । भेट देवो ॥३११०॥
चिंतामणीचे च । गांव जे सजीव । बोलते अर्णव । अमृताचे ॥३१११॥
चालतें बोलतें । [3]कल्पतरूद्यान । साच [4]अलांछन । चंद्रमे जे ॥३११२॥
तापहीन भानू । ऐसे साधुसंत । सदा आवडोत । सर्वांलागीं ॥३११३॥
सर्वसुखीं पूर्ण । होवोनि त्रिलोक । नित्य भजो एक । ईश्वरातें ॥३११४॥
आणि जगीं झाला । विशेषेंकरोन । ग्रंथ हा जीवन । जयांलागीं ॥३११५॥
इहपरलोक-। भोगांवरी जय । तयां प्राप्त होय । ऐसें होवो ॥३११६॥
तेव्हां श्रीविश्वेश । सद्गुरु निवृत्ति । संतोषोनि चित्तीं । म्हणे ऐसें ॥३११७॥
दान-प्रसाद हा । होईल निभ्रांत । आतां राहें स्वस्थ । ज्ञानदेवा ॥३११८॥
करोनि श्रवण । ऐसें वर-दान । ज्ञानदेव पूर्ण । सुखी झाला ॥३११९॥
कलियुगामाजीं । महाराष्ट्रप्रांतीं । गोदावरीतटीं । दक्षिणेस ॥३१२०॥
अनादि जें एक । त्रिलोकीं पवित्र । असे पुण्यक्षेत्र । पंचक्रोश ॥३१२१॥
जेथें जगदंबा । *महालया राहे । चालक जी आहे । जगाची ह्या ॥३१२२॥
तेथें सकल हि । कलांचें आगर । रम्य अलंकार । यादवांचा ॥३१२३॥
पृथ्वीपति थोर । रामदेव राजा । पोषीतसे प्रजा । नीतिन्यायें ॥३१२४॥
तेथें आदिनाथ-। [5]परंपरोद्भूत । निवृत्तीचा सुत । ज्ञानदेव ॥३१२५॥
तेणें गुरुकृपें । गीतेवरी आज । मराठीचा साज । चढविला ॥३१२६॥
श्रीहरीपार्थाचा । संवाद जो भला । भारतीं रंगला । भीष्मपर्वीं ॥३१२७॥
असे जो साचार । उपनिषत्सार । शास्त्रांचें माहेर । सकळ हि ॥३१२८॥
जया सरोवरीं । नित्य निरंतर । करिती विहार । परमहंस ॥३१२९॥

---

१ स्वधर्मरूपी सूर्य. २ प्रत्येक जीवाला. ३ कल्पवृक्षांची बाग. ४ निष्कलंक. ५ परंपरेतून निर्माण झालेला.
* परिशिष्ट पहा.

तया श्रीगीतेचा । कळस बरवा । तो चि अठरावा । अध्याय हा ॥३१३०॥
पूर्ण झाला ऐसें । म्हणे श्रोतयांस । निवृत्तीचा दास । ज्ञानदेव ॥३१३१॥
आतां ग्रंथाची ह्या । पुण्यरूप भली । संपत्ति आपुली । करोनियां ॥३१३२॥
चढतें वाढतें । वैभव भोगून । सर्वसुखीं पूर्ण । व्हावें सर्वी ॥३१३३॥

*　　　*　　　*　　　*

ज्ञानदेवें शके । बाराशें बारांत । गीताटीकाग्रंथ । रचिला हा ॥१॥
*सच्चिदानंद बाबा । आदरेंकरोन । ग्रंथ हा लिहोन । घेता झाला ॥२॥

*　　　*　　　*　　　*

मागुतीं तारण–। नाम संवत्सरीं । [1]शके साहोत्तरीं । पंधराशें ॥१॥
एकाजनार्दनें । गीताज्ञानेश्वरी । केली अत्यादरीं । प्रतिशुद्ध ॥२॥
असोनि आधीं च । ग्रंथ अतिशुद्ध । झाला जो अशुद्ध । [2]पाठान्तरीं ॥३॥
तो चि संशोधून । येथें ऐशा परी । केली ज्ञानेश्वरी । प्रतिशुद्ध ॥४॥
जयाची गीतेची । वाचितां ही टीका । होय ज्ञान लोकां । भाविकांसी ॥५॥
तया निष्कलंक । ज्ञानदेवालागीं । वंदोनि अष्टांगीं । भक्तिभावें ॥६॥
भाद्रपदमासीं । कपिलाषष्ठीचा । पाहोनियां साचा । पर्वकाळ ॥७॥
एकाजनार्दनें । गोदातटीं भला । ग्रंथ पूर्ण केला । पैठणांत ॥८॥

*　　　*　　　*　　　*

तथा ग्रंथाचा हा । अभंगीं सुबोध । केला अनुवाद । [3]स्वहितार्थ ॥१॥
सद्गुरु गणेश । उपनामें वैद्य । तेणें स्वसंवेद्य । आत्मरूप ॥२॥
दाखवोनि स्वामी । स्वरूपानंदास । कैवल्यपदास । पोंचविलें ॥३॥
निजकृपाहस्त । मस्तकीं ठेवोन । कृतार्थ जीवन । केलें साच ॥४॥
ज्ञानेश्वरीचें च । श्रवण मनन । घडावें चिंतन । सर्व काळ ॥५॥
ऐसी आज्ञा केली । ती च येथें भली । परिपाका आली । ग्रंथरूपें ॥६॥
ग्रंथरूपें ऐसा । तेणें चि साचार । केला उपकार । जगावरी ॥७॥
आबालवृद्धांसी । गीताज्ञानेश्वरी । सुगम सोपारी । झाली आतां ॥८॥
शके अठराशें । अठ्ठ्याहत्तरांत । होत हा समाप्त । अनुवाद ॥९॥
स्वामी म्हणे भावें । घडो गुरुदेवा । ऐसी तुझी सेवा । निरंतर ॥१०॥

*　　　*　　　*　　　*

---

१ शकें १५०६ मध्ये.　　२ (चुकीचे) दुसरे पाठ घेऊन.　　३ आत्मानंदात तल्लीन होण्यासाठी.

रत्नागिरीप्रांतीं । पांवस ग्रामांत । [१] स्वयंभू दैवत । विश्वेश्वर ।।१।।
तया विश्वेशाची । पूर्वजांहातून । भावभक्तिपूर्ण । सेवा झाली ।।२।।
तें चि पुण्यफळ । लाधलों सकळ । जन्मोनि केवळ । त्यांच्या वंशीं ।।३।।
ज्यांच्या वंशीं कुळ–। धर्म रामसेवा । त्यांच्या पोटीं देवा । जन्म देईं ।।४।।
साधुसंतांचें हें । मागणें । साचार । त्याचा [२] अनुकार । करोनियां ।।५।।
मी हि देवापाशीं । हें चि मागें दान । न हो विस्मरण । तुझें देवा ।।६।।
आवडीनें ऐसें । नामसंकीर्तन । करीन मी धन । हें चि माझें ।।७।।
नको मज मुक्ति । नको चि संपत्ति । संतांची संगति । देईं नित्य ।।८।।
स्वामी म्हणे मग । सुखें गर्भवासीं । घालावें आम्हांसी । तुक्यापरी ।।९।।

* * * *

राम कृष्ण हरि । राम कृष्ण हरि । राम कृष्ण हरि ।

इति श्रीस्वामी स्वरूपानंदविरचित श्रीमत् अभंग-ज्ञानेश्वरी
अठरावा अध्याय समाप्त

हरये नमः । हरये नमः । हरये नमः । श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

आरती श्रीज्ञानदेवाची

आरती ज्ञानराजा महाकैवल्यतेजा ।
सेविती साधुसंत [३] मनु वेधला माझा ।।ध्रृ.।।
लोपलें ज्ञान जगीं हित नेणती कोणी ।
अवतार पांडुरंग नाम ठेविलें ज्ञानी ।।१।।
कनकाचें ताट करीं उभ्या गोपिका नारी ।
नारद तुंबरु हो साम-गायन करी ।।२।।
प्रकट गुह्य बोले विश्व ब्रह्म चि केलें ।
रामजनार्दनीं पायीं [४] टक चि ठेलें ।।३।।

समाप्त

---

१ कोणीं स्थापन केलेलें नव्हे; सहज असलेलें. २ अनुकरण. ३ मन. ४ दृष्टी खिळून राहिली.

D:\Dyaneshwari_2007\ADA18_588-721 721